

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
TEKNOLOJİ VE SANAYİ İKTİSADİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE
SERBEST BÖLGELERİN MAKROEKONOMİK
ETKİLERİ

JAMİL RAJABLI

2501171214

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. ELİF HAYKIR HOBİKOĞLU

İSTANBUL – 2021

ÖZET

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE SERBEST
BÖLGELERİN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ**

JAMIL RAJABLI

Türkiye’deki serbest bölgelerin ülke ekonomisine makroekonomik etkilerini inceleyen tez çalışmasında serbest bölge kavramı ele alınmaktadır. Bu bölümde serbest bölge kavramı ve amaçları ve serbest bölge türlerinin yanı sıra, tarihsel süreçte serbest bölgelerin ortaya çıkışından bahsedilmektedir. Ayrıca serbest bölgelerin ekonomik etkileri incelenmekte, olumlu ve olumsuz etkiler ele alınmaktadır.

Tez çalışmasında dünyadaki serbest bölge uygulamaları incelenmektedir. Almanya, ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerdeki serbest bölge uygulamalarının yanı sıra, Çin, Rusya ve Azerbaycan gibi gelişmekte olan ülkelerdeki serbest bölge uygulamalarından bahsedilmektedir.

Çalışmada aynı zamanda Türkiye’deki serbest bölgeler ele alınmaktadır. Bu bölümde Türkiye’deki serbest bölgelerin ortaya çıkışından bahsedilmekte, Ege, Mersin ve Bursa örneklerinde Türkiye’deki serbest bölgeler ele alınmaktadır. Sonrasında ise serbest bölgelerin Türkiye ekonomisine makroekonomik etkileri incelenmekte ve büyüme, dış ticaret ve istihdama olan etkilerine bakılmaktadır.

Çalışmada daha verimli sonuçlar elde edilmesi amacıyla tümdengelimci nitel yaklaşım benimsenmiştir. Bir olgunun doğruluğunu birden fazla duruma dayanmak suretiyle, ileri sürerek araştırma yöntemine tümdengelimci yaklaşım denir.

Anahtar Kelimeler: Dünya, ekonomi, etki, serbest bölge, Türkiye.

ABSTRACT
MACROECONOMIC EFFECTS OF FREE ZONES IN
TURKEY IN THE GLOBALIZATION PROCESS
JAMIL RAJABLI

In the thesis, which examines the macroeconomic effects of free zones in Turkey on the country's economy, the concept of free zone is discussed. In this section, the concept and aims of free zones and the types of free zones, as well as the emergence of free zones in the historical process, are discussed. In addition, the economic effects of free zones are examined, and their positive and negative effects are discussed.

In the thesis, free zone applications in the world are examined. In addition to free zone practices in developed countries such as Germany, USA and Japan, free zone practices in developing countries such as China, Russia and Azerbaijan are mentioned.

In the study, free zones in Turkey are discussed. In this section, the emergence of free zones in Turkey is mentioned, in the examples of Aegean, Mersin and Bursa, free zones in Turkey are discussed. Afterwards, the macroeconomic effects of free zones on the Turkish economy are analyzed and their effects on growth, foreign trade and employment are analyzed.

In the study, a deductive qualitative approach was adopted in order to obtain more efficient results. The method of research by asserting the accuracy of a phenomenon based on more than one condition is called deductive approach.

Keywords: World, economy, impact, free zone, Turkey.

ÖNSÖZ

Bölümümüz için serbest bölgelerin makroekonomik etkileri gibi konuların araştırılması oldukça önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'deki serbest bölgelerin öğrenilmesi, bunun yanı sıra ülkenin ihracat projelerinin incelenmesi ülke açısından önem arz etmektedir. Böylesine önemli bir konuyu işlemekten gurur duymaktayım. Bölüm başkanımız başta olmakla bölümümüzün değerli hocalarına, özellikle böylesine önemli bir konuyu araştırmamda bana yardımcı olan, yardımını ve tavsiyelerini benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dç. Elif Haykır HOBİKOĞLU'na teşekkürü kendime borç bilirim.

İSTANBUL, 2021

Jamil RAJABLI

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGE KAVRAMI VE TEORİK MODELLER

1.1. Tarihsel Süreçte Serbest Bölgelerin Ortaya Çıkışı	4
1.2. Serbest Bölge Kavramı ve Amaçları	7
1.3. Serbest Bölge Türleri	11
1.3.1. Serbest Ticaret Bölgeleri	11
1.3.2. Serbest Limanlar	12
1.3.3. Serbest Üretim Bölgeleri	13
1.3.4. Serbest İhracat Bölgeleri	14
1.3.5. Serbest Bankacılık veya Kıyı Bankacılığı	15
1.3.6. Antrepolar	17
1.3.7. Gümrüksüz Satış Mağazaları	18
1.4. Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri	19
1.4.1. Olumlu Etkileri	19
1.4.2. Olumsuz Etkileri	21
1.5. Serbest Bölgeleri İlişkin Teorik Modeller	22

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

2.1. Gelişmiş Ülkelerde Serbest Bölge Uygulamaları	25
2.1.1. Almanya	28

2.1.2. ABD	32
2.1.3. Japonya	37
2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Serbest Bölge Uygulamaları	40
2.2.1. Çin	42
2.2.2. Rusya	46
2.2.3. Azerbaycan	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE`DE SERBEST BÖLGELER VE MAKROEKENOMİK ETKİLERİ

3.1. Türkiyede Serbest Bölgelerin Ortaya Çıkışı	54
3.2. Türkiye`deki Serbest Bölgeler	56
3.2.1. Ege Serbest Bölgesi	63
3.2.2. Mersin Serbest Bölgesi	64
3.2.3. Bursa Serbest Bölgesi	66
3.3. Serbest Bölgelerin Türkiye Ekonomisine Makroekonomik Etkileri	67
3.3.1. Büyümeye Etkisi	67
3.3.2. Dış Ticarete Etkisi	70
3.3.3. İstihdama Etkisi	73
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	81

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Rusya`da Serbest Bölgeler	48
Tablo 2. Serbest Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri (1.000 ABD \$)	58
Tablo 3. Ocak-Aralık Dönemi Serbest Bölgeler Ticaret Hacimleri ve Değişim Oranları (1.000 ABD \$).....	59
Tablo 4. Yönü İtibariyle Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1.000 ABD \$)	60
Tablo 5. Yönü İtibariyle Ocak-Aralık Döneminde Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1.000 ABD \$).....	61
Tablo 6. Serbest Bölge Faaliyet Ruhsatlarının Konularına Göre Dağılımı	62
Tablo 7. Serbest Bölge Faaliyet Ruhsatlarının Konularına Göre Dağılımı ve Değişim Oranları	62
Tablo 8. Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$).....	68
Tablo 9. Ocak-Aralık Dönemi Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$).....	69
Tablo 10. Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$) - Ocak - Aralık 2019	72
Tablo 11. Ocak-Aralık Dönemi Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$).....	73
Tablo 12. Serbest Bölgelerde İstihdam.....	75
Tablo 13. Serbest Bölgelerdeki İstihdamın Bölgelere Göre Oranları	76
Tablo 14. Ocak-Aralık Dönemi Serbest Bölgeler İstihdam Verileri	76

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	:	Araştırma Ve Geliştirme
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BIS	:	Bank for International Settlements (Uluslararası Uzlaştırma Bankası)
BKK	:	Bakanlar Kurulu Kararı
DYY	:	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ESBAŞ	:	Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşletmesi
IMF	:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KDV	:	Katma Değer Vergisi
M.Ö.	:	Milattan önce
NYCEDC	:	New York City Economic Development Corporation (New York Şehri Ekonomik Kalkınma Kurumu)
OECD	:	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
YPK	:	Yüksek Planlama Kurulu

GİRİŞ

Çalışmanın konusu ve kapsamı. Serbest bölgeler, çeşitli ülkelerin ticaret yönetim birimleri tarafından belirlenen özel ekonomik bölge sınıfıdır. Terim, şirketlerin ekonomik faaliyetleri teşvik etmek için çok hafif bir şekilde vergilendirildiği veya hiç vergilendirilmediği alanları belirtmektedir. Özel olarak geliştirilen ve işletilen ilk bölgelerin 1980'lerde devreye girmesinden bu yana, özellikle Doğu ve Orta Avrupa, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Orta Doğu ülkelerinde yeni programların ortaya çıkmasıyla bölge gelişimi gözlemlenmiştir. Serbest bölgeler Asya ve Pasifik'te (özellikle Çin), Latin Amerika'da ve Orta ve Doğu Avrupa ile Orta Asya'da yoğunlaşmıştır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren Türkiye'de de gelişmeye başlayan serbest bölge uygulamaları bu gün Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda bizim çalışmamızın konusu küreselleşme sürecinde Türkiye'deki serbest bölgelerin makroekonomik etkileridir. Çalışmanın kapsamı ise hem serbest bölge uygulamalarının teorik çerçevesini içine almakta hem de Türkiye'deki serbest bölgeleri kapsamaktadır. Çalışmada ele alınan serbest bölge kavramı, serbest bölgelerin türleri ve genel olarak olumlu ve olumsuz ekonomik etkileri de araştırmanın kapsamı dahilindedir. Bunun yanı sıra, çalışmanın kapsamına Almanya, ABD ve Japonya gibi gelişmiş ve Rusya, Çin ve Azerbaycan gibi gelişmekte olan ülkelerin serbest bölge uygulamaları dahildir. Türkiye'de halihazırda faaliyet gösteren Ege, Mersin ve Bursa serbest bölgeleri ve genel olarak Türkiye'deki serbest bölgelerin ülke ekonomisine makroekonomik etkileri çalışmada ele alınmaktadır.

Çalışmanın amacı. Çoğu ülke Serbest Bölgeleri DYY'leri çekmek, ihracatı artırmak, ekonomiyi çeşitlendirmek ve yerel işgücü için uluslararası ölçekte rekabet etmelerine olanak tanıyan istihdam fırsatları yaratmak için kullanmaktadır. Bu bağlamda hem dünyadaki hem de Türkiye'deki serbest ticaret bölgelerinin ticaret ve iş fırsatlarını teşvik etmek, lojistik maliyetlerini düşük tutmak, bürokratik formaliteleri azaltmak, döviz kazancını artırmak, istihdam fırsatları yaratmak gibi ülke ekonomisine yüksek boyutta etki eden önemli faydaları vardır. Bu doğrultuda baktığımızda bizi çalışmamızın amacı Türkiye'deki serbest bölgelerin genel olarak Türkiye ekonomisine makroekonomik etkilerinin incelenmesi ve bu etkilerinin sonuçlarının ortaya

çıkarılmasıdır. Serbest bölgelerin özellikle son yıllardaki faaliyetinin incelenmesi oldukça önemlidir.

Çalışmanın bilimsel önemi. Çalışmamızın esas bilimsel önemi de Türkiye’de faaliyetde olan serbest bölgelerin son yıllardaki işinin ülke ekonomisine makroekonomik etkilerinin incelenmesidir. Türkiye’deki serbest bölgeler faaliyet lisansları itibarıyla bir birinden farklı olsa da genellikle ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımı ve teknolojiye erişimi hızlandırmak ve uluslararası ticareti geliştirmek için kurulmuş, devlet tarafından belirlenmiş alanlardır. Bizim yaklaşımımızdaki bilimsel yenilik de bu noktaya odaklanmaktadır. Çünkü Türkiye’deki serbest bölgelerle ilgili yapılmış akademik çalışmalar genellikle vaka çalışması ile yapılmış olup belli bir serbest bölgeye odaklanmaktadır. Yaptığımız çalışmaya kaynak niteliği teşkil eden ilgili konulardaki yüksek lisans ve doktora tezleri esasen bir bölgenin kapsamlı incelenmesi ile sınırlandırılmaktadır. Bizim çalışmamızda ise Türkiye’deki serbest bölgelerin genel olarak makroekonomik etkileri incelenmekte ve özellikle son yıllardaki güncel etkiler ele alınmaktadır.

Çalışmanın literatür taraması. Yukarıda bahsi geçen meseleler bağlamında yaptığımız literatür çalışması iki kısma ayrılabilir. Birinci kısım, serbest bölgeler ile ilgili yapılmış araştırmaların teorik çerçevesini oluşturan literatürdür. Bu literatüre örnek olarak Fernando Gómez-Zaldívar ve Edmundo Molina-Perez’in *"Evolution of the Productive Capabilities of Mexico: Economic Complexity Analysis for the Development of Special Economic Zones (SEZ)"* ve Alexandre Lavissière ve Jean-Paul Rodrigue’nin *"Free ports: towards a network of trade gateways"* makalelerini verebiliriz. Bunların yanı sıra, Lotta Moberg’in 2017 yılında yayınlanmış *"The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development"* kitabı bu konu ile ilgili önemli bir kaynaktır. Konunun kuramsal çerçevesi ile ilgili diğer kaynaklara Belay Seyoum ve Juan Ramirez’in *"Foreign trade zones in the United States: A study with special emphasis on the proposal for trade agreement parity"* makalesini ve Vefa Toroslu ve Cem Niyazi Durmuş’un *"Serbest Bölgeler"* kitabını örnek vermek mümkündür.

Yaptığımız literatürün ikinci kısmı ise Türkiye’deki serbest bölgelerle ilgilidir. Söz konusu kaynaklara doktora tezlerinden Metin Söylemez’in *"Dönüşümsel liderlik, sosyal sermaye, özyeterlilik ve lider-üye etkileşimi ilişkisi: Kocaeli serbest*

bölgesinde bir araştırma”, Cenk Tufan`ın “Bilgi yönetim yeteneği ve organizasyonel etkililik arasındaki ilişkide girişimcilik stratejisi geliştirme yeteneğinin aracılık etkisi: Türkiye'deki serbest bölgeler üzerine bir araştırma” tezini vb. tezleri örnek vermek mümkündür. Yüksek lisans tezleri arasında ise Sibel Özgür`ün “Serbest bölgelerin ekonomik etkileri: Bursa Serbest Bölgesi deneyimi”, Engin Çakır`ın “Serbest bölgelerin istihdama etkisi: Antalya Serbest Bölge örneği”, Mustafa Toprak`ın “Bölgesel gelişme dinamikleri ekseninde serbest bölgelerin dış ticaret etkileri: Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) örneği”, İrem Binici`nin “Türkiye'de serbest bölgelere uygulanan teşvikler ve teşviklerin değerlendirilmesi: Kayseri Serbest Bölgesi örneği” tezleri ve çok sayıda diğer tez derin bir akademik kaynak teşkil edebilecek niteliktedir. Bizim de araştırmamız teorik çerçeveyi oluşturan literatürün incelenmesi ile başlamıştır.

Çalışmanın araştırma yöntemi. Çalışmada daha verimli sonuçlar elde edilmesi amacıyla tümdengelimci nitel yaklaşım benimsenmiştir. Bir olgunun doğruluğunu birden fazla duruma dayanmak suretiyle, ileri sürerek araştırma yöntemine tümdengelimci yaklaşım denir. Bu araştırma yönteminde genel ilkeler ele alınarak olaylar konusunda tek tek sonuca varılır. Yani kısaca diğer bir deyişle genelden özele doğru giden bir araştırma yöntemidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGE KAVRAMI VE TEORİK MODELLER

1.1.Tarihsel Süreçte Serbest Bölgelerin Ortaya Çıkışı

Serbest bölgeler, çeşitli ülkelerin ticaret yönetim birimleri tarafından belirlenen özel ekonomik bölge sınıfıdır. Terim, şirketlerin ekonomik faaliyetleri teşvik etmek için çok hafif bir şekilde vergilendirildiği veya hiç vergilendirilmediği alanları belirtmektedir¹. 1999 Revize Kyoto Konvansiyonuna göre, "serbest bölge", bir sözleşme tarafının topraklarının, ithal edilen mallar ve vergiler söz konusu olduğunda, gümrük bölgesinin dışında olduğu kabul edilen bir bölümü anlamına gelmektedir².

Yukarıda belirtilmiş bağlamda serbest bölgelerin oluşmasının başlangıcı kesin bilinmemekle birlikte bu konuya ilişkin kaynaklara göre, antik döneme dayanmaktadır. M.Ö. III. ve II. yüzyıllarda denizcilik ve ticaretin gelişmesi beraberinde büyük ticaret merkezleri oluşmasını sağlamıştır. Bunların arasında kendi dönemi açısından oldukça önemli ticaret şehirleri bulunmaktaydı³. Bu yüzyıllarda bazı büyük şehirler, savaş politikalarından uzak kalarak sadece ticaret ve zanaatla ilgilenmişlerdir. Savaşların ticaret üzerindeki negatif etkilerinden sakınabilmek amacıyla deniz ticaretinin yoğunlaştığı şehirler çok zaman bir parçası oldukları devletlerden ayrılarak kendilerini tarafsız belirleme çabası içine girmişlerdir. Söz konusu dönemde, bu tür bir politika izleyerek birçok Suriye, Finike ve Yunan şehirleri savaş dışında kalmış, böylece ticari faaliyetlerini rahatça sürdürebilmişlerdir. Böyle şehirlerden biri olan Rodos da MÖ III. yüzyılda transit bölge konumunda olması nedeniyle zenginleşmiştir. Orta Akdeniz'deki konumu nedeniyle Roma, Kartaca ve İspanya'da bulunan madenlerin ticaretinde geçiş bölgesi rolünü oynayarak büyük

¹ Xianming Chen, "The Evolution of Free Economic Zones and the Recent Development of Cross-National Growth Zones", **International Journal of Urban and Regional Research**, 1995, 19(4), 593–621, p. 595

² **Specific Annex D**, World Customs Organization, 17 April 2008 (Çevrimiçi) http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/~/_link.aspx?id=9415CF3F04D44BB1A62B44853A63AAC1&z=z (21.07.2020)

³ Engin Erdoğan ve Meliha Ener, **Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri: Serbest Bölgeler, Teori, Uygulama ve Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'deki Gelişimi**, Ankara, Nobel Yayın, 2004, s. 13

kazanç elde etmiştir⁴. Ayrıca kuvvetli bir donanmaya sahip Rodos hem uluslararası taşımacılıkta önemli bir durak hem de mali merkez olmasının yanı sıra, M.Ö. III. ve II. yüzyıllar boyunca egemenliğini koruyabilen nadir şehirlerden biri olmuştur⁵.

Eski Yunan şehir-devletlerinin yanı sıra, Roma'da "İmparatorluk Devri"nde, ülkenin hem doğu hem de batı sahillerinde geniş bir alanda deniz üzerinden yoğun ve düzenli bir ticaret akışı sağlanmıştır. Diğer bölgelerde olduğu gibi burada da deniz ticaretinin sağlanmasında transit limanları önemli rol üstlenmiştir. Doğu kıyılarında bu tür limanlardan, Antakya, İskenderiye vb. örnek vermek mümkündür. Bunun yanı sıra, Nil Nehri, Kızıl Deniz ve Umman Körfezi boyunca da ticari limanlara dayalı işlemler gerçekleştirilmiştir. Batı kıyılarında ise bu tür liman şehirlerinden özellikle Marsilya'yı örnek göstere biliriz⁶.

Kısacası, bu dönemde ilk serbest şehirlerin hem yapı ve nitelikleri hem de nasıl oluşmaları ile ilgili detaylı bilgilere sahip olmamakla birlikte bazı kaynaklara göre, bu tür ilkel serbest bölgelerin geçici depolama ve geçiş noktaları oldukları söylenebilir⁷.

Fakat sonraki yüzyıllar içerisinde serbest bölgelerin gelişimi ileriye doğru değil, geriye doğru olmuştur. Şöyle ki hem Roma imparatorluğunun parçalanmasının beraberinde getirdiği kaos ve ekonomik istikrarsızlık hem de ticaret üzerinde kötü bir etken olan feodalitenin hüküm sürdüğü dönemin özellikleri sonucunda antik çağda büyük önem arzeden serbest şehir uygulamaları önemini giderek yitirmiştir. Yalnızca XI. Yüzyıldan sonra yeni feodal düzenin oluşması ile beraber ortaçağın kendine özgü şehir ekonomisi ortaya çıkmıştır. Fakat yine bu dönemlerde de gerek haçlı seferleri olsun gerekse de diğer geniş çaplı savaşlar hem uluslararası ticareti çöktürmüş hem de şehirlerin serbest bölgeler olarak gelişmesine engel olmuştur⁸. Ancak bundan yaklaşık dört yüz yıl sonra millî devletlerin ortaya çıkması ve derebeylik düzenindeki şehir-devletlerin birer birer yok olması serbest bölgelerin gelişimi açısından önemlidir. Dünya ticaret tarihinde önemli yere sahip Merkantalizm de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Merkantilizmin ilk devirlerinde Avrupa'dan Orta ve Uzak

⁴ Richard Pallardy, **Rhodes**, Encyclopedia Britannica (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/place/Rhodes-island-Greece> (21.07.2020)

⁵ Erdoğan ve Ener, **a.g.e.**, s. 13

⁶ Mark Cartwright, **Trade in the Roman World**, Ancient History Encyclopedia (Çevrimiçi) <https://www.ancient.eu/article/638/trade-in-the-roman-world/> (21.07.2020)

⁷ Erdoğan ve Ener, **a.g.e.**, s. 14

⁸ **A.e.**, s. 15

Doğu'ya uzanan deniz ticaret yolları üzerinde bulunan Akdeniz'de bazı liman şehirlerinde çeşitli ayrıcalıkların ortaya çıktığı bilinmektedir. Örneğin, tüccarlara geniş ayrıcalıklar tanıyan bu limanlar arasında Toskana'daki Livarno kasabası oldukça önemlidir⁹. Livarno'nun yanı sıra Akdeniz'in XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki başlıca serbest ticaret şehirleri arasında aşağıdaki şehirleri belirtmek mümkündür:

- İtalya'da,
 - Ancona, Civita-Vecchia, Messina, Ville-France, Cenova
- Fransa'da
 - Marsilya
- Avusturya- Macaristan imparatorluğunda
 - Trieste ve Fiume¹⁰

Uzun süre aynı sistemle çalışan serbest bölgelerin gelişiminin bir sonraki aşaması XX. yüzyılın ortalarından sonra olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi erken serbest ekonomik bölgeler limanlardı ve bunlara uygun olarak tarihsel gümrük düzenlemeleri yapılmaktaydı. Fakat ikinci dünya savaşından sonra, ticari bazlı serbest limanların kurulması, özellikle yabancı sermayeyi desteklemeye ve ihracatı teşvik etmeye çalışan gelişmekte olan ülkelerde, üretim odaklı bölgelerin oluşturulmasına yol açtı. Bunun akabinde Batı sanayi ülkelerindeki çok uluslu şirketlerin aktif olarak ek sermayeyi düşük maliyetli üretim alanlarına kaydırmaya çalışmasının ardından 1950'lerin sonu ile 1960'ların ortaları arasında, ticaret ve üretim işlevlerini birleştiren ilk serbest bölgeler ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1959'da İrlanda, ithal edilen malları ihraç edilebilir ürünlere dönüştürmek amacıyla Shannon Uluslararası Havalimanı'nda bir serbest ekonomik bölge inşa etmiştir. Bunun yanı sıra, Asya'daki bu işlevleri birleştiren ilk iki serbest bölge 1965 yılında, Tayvan'ın Kaohsiung limanında ve Hindistan'ın Kandla limanında kurulmuştur. 1960'ların ikinci yarısı ve 1970'lerin tamamı, bu tür bölgelerin yaygınlaşması açısından altın çağ kabul ediliyor. İstatistiklere baktığımız zaman gelişmekte olan ülkelerdeki toplam serbest bölge sayısının 1970'de 11'den 1981'de 96'ya kadar yükseldiğini görmekteyiz¹¹. Sonraki

⁹ A.e., s. 15

¹⁰ Павел Алексеевич Баранов, **Развитие торговли в раннее новое время**, Historial (Çevrimiçi) <http://historial.ru/Events/43-Razvitie-torgovli-v-rannee-novoe-vremya.html> (22.07.2020)

¹¹ Chen, a.g.m., s. 600

yıllarda da serbest bölgeler tüm dünyada gelişmeye ve genişlenmeye devam etmiş, her geçen yıl farklı işlevlere sahip serbest bölgelerin sayısı artmıştır.

1.2.Serbest Bölge Kavramı ve Amaçları

Serbest bölge, bir ülkede aynı ülkenin diğer bölgelerinden farklı ekonomik düzenlemelere tabi olan bir alandır. Serbest bölge ekonomik düzenlemeleri doğrudan yabancı yatırım¹² için elverişli ve çekicidir. Bir ülke veya birey serbest bölgede iş yaptığında, vergi teşvikleri ve daha düşük tarifeler ödeme fırsatı dahil olmak üzere tipik olarak ek ekonomik avantajlar sağlayabilmektedir¹³.

Serbest bölgeler genellikle belirli coğrafi bölgelerde hızlı ekonomik büyümeyi kolaylaştırmak için oluşturulmakta ve bu ekonomik büyüme, vergi teşvikleri ile yabancı sermayeyi çekmenin ve teknolojik ilerlemenin bir aracı olarak kullanılmaktadır¹⁴. Serbest bölgeler ayrıca, uygulayıcı ülke ve ona ara ürünler sağlayan diğer ülkeler için ihracat seviyelerini artırabilmektedir. Bununla birlikte, ülkelerin sistemi kötüye kullanma ve bazı korumacı engelleri (vergi ve ücretler şeklinde) kullanma riski bulunmaktadır. Serbest bölgeler, yasal gereklilikleri nedeniyle yüksek düzeyde bir bürokrasi de oluşturabilmekte ve bu, paranın sistemden uzaklaşmasını sağlayarak daha az verimli olmasını sağlayabilmektedir¹⁵.

Her ülkede serbest bölgeler farklı şekillerde kullanılsa da onlar arasında ortak özellikler de bulunmaktadır. Akademik literatürde ortak özelliklerden ziyade farklılıklardan ileri gelen terminoloji farkları daha çok öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, serbest bölge diye bilinen uygulamayı tanımlamak pek çok terim kullanılmaktadır. Bu terimlerden bazıları aşağıdakilerdir:

- “Serbest bölge (*free zone*)
- Serbest liman (*free port*)
- Gümrüksüz bölge (*customs free zone*)
- İhraç ürünleri işleme bölgesi (*export processing zone*)

¹² Doğrudan yabancı yatırım, bir ülkede bir firma veya şahıs tarafından başka bir ülkede bulunan ticari çıkarlara yapılan herhangi bir yatırım anlamına gelir.

¹³ Adam Barone, **Special Economic Zone**, Investopedia (Çevrimçi) <https://www.investopedia.com/terms/s/sez.asp> (24.07.2020)

¹⁴ Sergei Manezhev, “Free economic zones in the context of economic changes in Russia”, **Europe-Asia Studies**, 1993, 45:4, 609-625, p. 609

¹⁵ Barone, **a.g.m.**

- *Dış ticaret bölgesi (foreign trade zone)*
- *Serbest ekonomik bölge (free economic zone)*
- *Serbest üretim bölgesi (free production zone)*
- *Serbest ticaret bölgesi (free trade zone)*
- *Endüstriyel serbest bölge (industrial free zone)*
- *İkiz fabrika (maquilador)*
- *Özel ekonomik bölge (special economic zone)*
- *Vergisiz ticaret bölgesi (tax free trade zone)*
- *Vergisiz bölge (tax free zone)*
- *Gümrüksüz havaalanı (customs free airport¹⁶)*

Ayrıca Britanya ensiklopedisine göre, dış ticaret bölgesi olarak da bilinen serbest ticaret bölgesi, gümrük otoritelerinin müdahalesi olmadan malların indirilebileceği, üretilebileceği veya yeniden yapılandırılabilirliği bir alandır. Bu bağlamda mallar sadece bölgenin bulunduğu ülke içindeki tüketicilere taşındığında hakim gümrük vergilerine tabi olurlar¹⁷.

Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'na göre serbest bölgelerin tanımı (Madde: 152) şu şekildedir:

“Bu bölgeler, Türkiye Gümrük Bölgesi'ne ait parçalar olmakla birlikte serbest dolaşım hakkına sahip olmayan eşyanın gümrük rejimlerinden herhangi bir tanesine tabi tutulmadan ve serbest dolaşıma sokulmadan, gümrük mevzuatlarında öngörülen durumlar haricinde tüketilmemek veya kullanılmamak şartıyla konulduğu ve ülkemiz gümrük bölgeleri dışında kabul edilen serbest dolaşımdaki eşyanın, bir serbest bölgeye konulması sebebiyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı imkânlardan faydalandığı alanlardır¹⁸.”

Dünya Bankası'na göre serbest bölgelerin ortak tanımlandırılması ile ilgili sorunlar günümüzde bile çözülmüş değildir. Serbest bölgeler hakkındaki literatürü araştıran Dünya Bankası'nın 2017 raporu bu bölgelerin genellikle dört kritik özelliğine vurgu yapmaktadır:

¹⁶ Erdoğan ve Ener, **a.g.e.**, s. 22

¹⁷ Thomas McManamen, **Free-trade zone**, Encyclopaedia Britannica (Çevrimçi) <https://www.britannica.com/topic/free-trade-zone> (22.07.2020)

¹⁸ Didem Nur Tezcan, **Serbest Bölgelerin ve Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri**, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s. 19

1. Serbest bölgeler, birçok yere yayılabilen birçok büyüme kümesinin aksine, coğrafi olarak sınırlandırılmış alanları kapsamaktadır.

2. Serbest bölgeler birden fazla şirket içermektedir. Birçok ülkede (Kosta Rika ve Gana gibi) bulunan tek fabrika ihracat bölgelerinin aksine, serbest bölgeler başlangıçta işlem maliyetlerini hafifletmek ve hem dikey hem de yatay aglomerasyon oluşturmak için birden fazla şirketi bir *jeofigürik* konumda bir araya getirmek üzere inşa edilmiştir.

3. Serbest bölgelerin bir bölge yönetim tesisi veya idaresi vardır. Yönetim tesisinin işlevi, bölge içindeki faaliyetleri koordine etmek, kiracı şirketlerin vaat edilen hizmetleri almasını sağlamak ve bölgedeki şirketlere hükümetle etkileşimde bulunmalarını sağlamaktır. Örneğin, Çin'de, serbest bölgeler programının benzersiz bir özelliği, merkezi olmayan bir uygulamaya sahip olmasıdır. Yerel yönetim genellikle bölgenin ekonomik ve sosyal yönetimini denetlemek için bir idari komite seçmekte, idari komite, doğrudan yabancı yatırım projelerini onaylamakta, altyapıyı inşa etmekte ve yerel yönetim adına arazi kullanımını düzenlemektedir.

4. Serbest bölgelerin araziye özel olarak bu amaç doğrultusunda imar eden ve özel bir düzenleyici rejimi içeren bir hükümet arazi politikası vardır. Örneğin, bir rejim ayrı bir gümrük alanı olabilir. Hem bölge yönetim tesisi hem de imarlı arazi politikası serbest bölge rejiminin doğasında vardır ve 1960'lardan beri sürekli olarak bu amaç doğrultusunda sınıflandırılan bölgelerde bulunmuştur¹⁹.

Bu bağlamda, serbest bölgelerin amaçlarına gelince, serbest bölgeler çok amaçlı bir şekilde kullanılmaktadır. Bu amaçları hem dünya geneli hem de Türkiye için sınıflandırmaya biliriz. Dünya genelini baz aldığımız zaman, akademik literatüre göre, serbest bölgelerin oluşturulmasının hem devlet hem de yatırımcı perspektifinde bazı amaçları vardır. Devlet açısından serbest bölgelerin oluşturulmasının amaçları aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

- Doğrudan yabancı sermayenin çekilmesi, mal ve hizmet üretimi için ileri teknolojilerin ülkeye getirilmesi ve uygulanması;
- Kalifiye personel için yeni işlerin ve iş yerlerinin yaratılması;

¹⁹ World Bank, **Special Economic Zones: An Operational Review of Their Impacts**, Competitive Industries and Innovation Program - Report of 2017, Washington, 2017, pp. 12-13

- İhracat üslerinin gelişiminin sağlanması;
- İthalat ikamesinin gelişmesi²⁰.

Serbest bölgelerin oluşturulmasının yatırımcı perspektifinden amaçlarına ise aşağıdakileri örnek vermek mümkündür:

- Üreticiyi tüketiciyle yaklaştırmak suretiyle iş ilişkilerinin genişletilmesi için yeni fırsatların ortaya çıkması²¹;
- Gümrük vergilerinin²² ve diğer bürokratik maliyetlerin²³ en aza indirilmesi;
- Ekonomik altyapıya erişimin sağlanması²⁴;
- Daha ucuz işgücü kullanmak²⁵ için olanakların oluşması²⁶;
- Özel kanunnameler ile idari engellerin azaltılması²⁷.

Türkiye adına serbest bölgelerin amaçlarına gelince, serbest bölgelerin kuruluş amaçları 1985'te yürürlüğe konulan 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun gerekçesine göre aşağıdakilerdir:

- “Ülkemizde kurulacak olan serbest bölgelerin öteki devletlerde faaliyet göstermekte olan serbest bölgeler karşısındaki kıyaslamalı avantajların yükseltilmesi,
- Coğrafi konum sebebiyle bilhassa Ortadoğu'da ciddi bir konuma sahip olan ülkemizin uluslararası üne sahip olan ticaret merkezlerine sahip olması,
- Serbest bölgelerde etkinlikte bulunan müteşebbislerin herhangi bir vergi, harç ve resim ödemesi yapmadan yurt içi ile yurt dışındaki girdilerini elde edebilmeleri ile yerli müteşebbislerin yurt içinden

²⁰ Павел Алексеевич Баранов, **Особая экономическая зона (ОЭЗ)**, Audit (Çevrimçi) https://www.audit-it.ru/terms/taxation/osobaya_ekonomicheskaya_zona.html (23.07.2020)

²¹ A.e.

²² Vefa Toroslu ve Cem Niyazi Durmuş, **Serbest Bölgeler**, 2. Baskı, Ankara, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2010, s. 30

²³ A.e., s. 30

²⁴ A.e., s. 32

²⁵ A.e., s. 28

²⁶ Jim Chappelow, **Cost of Labor**, Investopedia (Çevrimçi) <https://www.investopedia.com/terms/c/cost-of-labor.asp> (22.07.2020)

²⁷ Toroslu ve Durmuş, a.g.e., s. 32

stoklamaya girmeden gereksinimlerini sürekli ve ucuz şekilde giderebilmeleri,

- *Serbest bölgelerde etkinlikte bulunan tüzel ve gerçek kişilerin kurumlar ve gelir vergisinden muaf tutulmaları ile müteşebbislerin bu bölgelere çekilmesi,*
- *Serbest bölgelere giriş ile çıkışlarda, malların getirilerek satılmaları ya da bölgeler dışına çıkarılmalarında ve bütün faaliyetlerinin yürütülmesi sırasında bürokrasinin azaltılması,*
- *Türk sanayisinin gelişmesine katkıda bulunabilecek modern teknolojinin getirilmesi veya girdileri ülkemizin karşılaması,*
- *Serbest bölgelerde faaliyette bulunmak adına yurt dışından gelenlerin nakdi ve ayni sermaye getirebilmeleri ile bahsi geçen sermayeleriyle temettüleri ve karların hepsinin ya da bir kısmının yine yurt dışına çıkışının sağlanması,*
- *Serbest bölgelerle alakalı ve onların geliştirilmesi adına tesislerin kurulması, kaynakların önemli bir bölümünün serbest bölgelerindeki faaliyetlerden sağlanacak gelirlerin teşkil edeceği bir fon tesis edilmesidir²⁸.”*

1.3. Serbest Bölge Türleri

1.3.1. Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Zones)

Ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla tasarlanmış serbest ticaret bölgeleri genellikle büyük limanlar, uluslararası havaalanları²⁹ ve güçlü ulaşım bağlarının çevresinde veya dahilinde bulunur. Serbest ticaret bölgelerinde farklı türden ürünlerin saklanması, sergilenmesi, paketlenmesi, satılması vb. işlemleri gerçekleştirilmektedir³⁰.

Serbest limanlar biçimindeki ilk serbest ticaret bölgeleri 2000 yıldan fazla bir süre önce kurulmuş, zamanla bu kavram önemli ölçüde değişime uğramıştır. 20.

²⁸ Tezcan, **a.g.e.**, ss. 20-21

²⁹ Nina Vittal, "Free Trade Zones and Export Strategy", **Foreign Trade Review**, 1977, 12(3), 396-414, p. 397

³⁰ Bahar Özdoğan, **Serbest Bölgeler**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006, s. 11

yüzyılın son yarısında, serbest ticaret bölgeleri dünya ticaretinde katlanarak artan bir büyüme ve özellikle liman sektöründe ulaşım verimliliğindeki iyileşmeler sonucunda önemli değişikliklere maruz kalmıştır. Bir ticaret politikası ve kalkınması aracı olarak, serbest ticaret bölgeleri her bölgenin gerçeklerine ve yerel koşullarına uyarlanmıştır. Bu bağlamda serbest ticaret bölgeleri özel sektör ve kamu sektöründen gelen yeni ihtiyaç ve taleplere uyum sağlamaya devam edecektir. Son 50 yılda, serbest ticaret bölgeleri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ihracata yönelik DYY'lere yönelik bir politika aracı olarak giderek daha popüler hale gelmiştir. 1970 yılında çok az sayıda ülke serbest ticaret bölgelerinin kurulmasına izin verirken, 1997'de hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere yaklaşık 850 bölge faaliyet göstermiş ve söz konusu bölgelerin sayısı artmaya devam etmiştir. Araştırmalar, serbest ticaret bölgelerinin kurulması ile güçlü ihracat performansı arasında güçlü bir korelasyon olduğunu göstermiştir³¹.

Serbest ticaret bölgesi, üye ülkelerin gümrük vergileri de dahil birtakım vergileri uluslararası anlaşma uyarınca karşılıklı ticaret üzerindeki kısıtlamaları ortadan kaldırdığı bir tür uluslararası entegrasyondur³². Bu tür bölgelerde bile devlet sınırlarını geçen malların menşeyini kontrol eden gümrük sınırlamaları korunmaktadır. Çoğu durumda, serbest ticaret bölgesi şartları tarım ürünleri dışındaki tüm mallar için geçerlidir. Bir serbest ticaret bölgesi genellikle üye ülkelerden birinde bulunan küçük bir sekreteryaya tarafından koordine edilebilir³³.

1.3.2. Serbest Limanlar (Free Ports)

Serbest limanlar hükümet tarafından ekonomik faaliyeti teşvik etmek için çok az vergi olan veya hiç vergi olmayan alanlar olarak belirlenmiştir. Coğrafi olarak bir ülke içinde yer alsalar da, vergi uygulamaları açısından sınırlarının dışında gibidirler. Serbest limanlar dahilinde faaliyet gösteren işletmeler, ürünleri başka bir yere taşınana kadar vergi ödemesinin ertelenmesinden yararlanabilir veya tekrar ihraçdan önce

³¹ UNESCAP, **Free Trade Zone and Port Hinterland Development**, Bangkok, 2019, p. 6

³² Bu, tercihli anlaşmalardan daha derin bir entegrasyon türüdür.

³³ Андрей Андреевич Гриценко, **Зона свободной торговли**, Федеральный Образовательный Портал, 10-09-2007 (Çevrimçi) <http://ecsocman.hse.ru/text/19280381/> (23.07.2020)

depolamak veya üretmek için mal getirirlerse vergiden muaf olabilirler³⁴. Serbest limanlar, diğer özel serbest bölgeler gibi inovasyonu teşvik etmekle aynı zamanda maliyetleri ve bürokrasiyi azaltmayı amaçlamaktadır. Vergileri düşürmek bu amaç doğrultusunda yapılan sadece bir (ama esas) teşviktir. Bunun iyi bir örneği, İspanya'nın Kanarya Adaları'ndaki serbest bölgedir. % 25'lik bir vergi oranına sahip ülkenin bu bölgesinde % 4 oranında kurumlar vergisi vardır.

Birçok ekonomik çalışma, serbest limanların mal ithalatını kolaylaştırarak büyümeyi teşvik edebileceğini göstermektedir. Çevredeki serbest limanlarda faaliyet gösteren imalat işletmeleri sonuçta dışarıdakilere kıyasla daha ucuz parçalardan yararlanmaktadır. Ayrıca, belirli bir sektörün ve müteakip ekonomik faaliyetin bir alanda yoğunlaştığı “toplanma etkisi” de belirli avantajlar sağlamaktadır. Bununla birlikte, serbest limanların o kadar çok yeni gelir yarattığı düşüncesi yanlıştır. Serbest limanlar sadece varolan vergi indirimleriyle mevcut ekonomik faaliyeti bölgeye yoğunlaştırmıştır ki, bu da akabinde ekonomik büyümeyi getirmiştir³⁵.

Serbest limanlar Hong-Kong örneğindeki gibi genel olarak bütün bölge boyunca uzana bilmekte veya diğer örnek olan Brezilya'nın Manaus serbest limanı gibi sadece sınırlı bir bölgede yer ala bilmektedirler. Dolayısıyla serbest limanlar kıyı bölgelerinde kurulmakta ve kıyı boyunca uzanabildiği gibi kıyının bir kısmında da bulunabilmektedirler.

Serbest limanların tarihine bakacak olursak, yüzyıllar boyunca serbest limanlar var olmuştur. Güney İngiltere'nin ortaçağ Cinque Limanı ve Kuzey Avrupa'daki Hansa Limanı bunlara örnek teşkil edebilir³⁶.

1.3.3. Serbest Üretim bölgeleri

Uluslararası sermayenin daha ucuz işgücü ve hammaddeye yararlanması amacıyla sanayi faaliyetlerinin yapıldığı bölgeler serbest üretim bölgeleri olarak tanımlanmaktadır³⁷. Bu bölgelerde bürokratik işlemler daha kolaydır. Hem resmi

³⁴ Richard Partington, **What is a free port? All you need to know about the free-trade zones**, Guardian, 6 July 2019 (Çevrimçi) <https://www.theguardian.com/politics/2019/jul/06/what-is-a-free-port-all-you-need-to-know-about-free-trade-zones-brexite> (23.07.2020)

³⁵ Max Schwerdtfeger, **What is a free port? Port Technology**, 30 January 2020 (Çevrimçi) <https://www.porttechnology.org/news/what-is-a-free-port/> (21.07.2020)

³⁶ Partington, **a.g.m.**

³⁷ Erdoğan ve Ener, **a.g.e.**, s. 33

sürecin kolaylığı, hem de ürün veya hizmetlerin ucuz olması bu bölgeleri çekici kılmaktadır. Yabancı sermaye bu tür bölgelere ucuz işgücü, ucuz hammadde, ucuz gümrük işlemleri nedeni ile gelmektedir. Bu tür bölgeler genel olarak ticari açıdan değil, endüstriyel açıdan gelişmektedirler³⁸.

Bu bölgeler 1960'lı yılların sonuna doğru ortaya çıkmaya başlamış ve ülkelerin ekonomik ve sosyal durumuna göre farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bu bölgelerde yatırımcıların vergiye tabi tutulmayarak kar elde ettikleri görülmektedir. Bu onun fiziki açıdan tecrid şeklinde yerleşmesinden ve ülke dahilinde var olan kanunlardan ve vergilerden arındırılmasından kaynaklanmaktadır³⁹.

Serbest üretim bölgeleri ihracat yapan firmaların üretim faaliyetlerini genişletmek için uygundur. Bu sürece kolaylık sağlayan etkenler ucuz hammadde, ucuz işgücü ve vergi muafiyetidir. Bunun yanı sıra, serbest üretim bölgelerinin ülke kalkınmasına katkıda bulunma amaçları aşağıdaki şekilde belirtilebilir:

- İstihdam kalitesini artırarak geliştirmek,
- Ülke dahilinde oluşturulan katma değerin yükseltilmesi,
- Dış ticaret dengesini geliştirmek
- Ülkeye yabancı sermayeyi çekmek,
- Teknolojik açıdan ülkenin gelişimini hızlandırmak,
- Dışa bağımlılığı minimuma indirmek⁴⁰.

Serbest üretim bölgelerine birtakım ayrıcalıklar ve sübvansiyonlar sağlanmaktadır. Bu ayrıcalık ve sübvansiyonlara örnek olarak serbest üretim bölgelerinin vergiden muaf tutulması ve kaliteli ucuz işgücünün sağlanması verilebilir. Bu tür ayrıcalıklar yabancı sermayenin ülkeye çekilmesine yardımcı olmaktadır⁴¹.

1.3.4. Serbest İhracat Bölgeleri

Serbest ihracat bölgesi, gümrük vergisi tahsis edilmeden, ihracat mallarının üretimi için makine, ekipman ve malzeme ithaline izin verilen özel bir alandır. İthal edilen mallar, üretim sürecinde, satış / ihracat zamanına kadar gümrük kontrolüne

³⁸ A.e., s. 34

³⁹ Özdoğan, a.g.e., s. 12

⁴⁰ Toroslu ve Durmuş, a.g.e., s. 8

⁴¹ Erdoğan ve Ener, a.g.e., s. 36

tabidir. Bu tür bölgelerin yatırımcılara temel faydaları arasında serbest ticaret avantajları, düşük (veya hiç olmayan) hükümet bürokrasisi ve aynı zamanda uzun vadeli vergi imtiyazları bulunmaktadır⁴².

Birçok ülke tarafından kullanılan serbest ihracat bölgeleri bir ülkede aşağıdakileri yapmak amacıyla tasarlanmış seçili alanlardır:

- İstihdam yaratmak amacıyla yabancı yatırımları çekmek
- Endüstriyel tabanı genişletmek
- Yenilikçi inovasyonların ülke dahilinde uygulanmasını sağlamak
- Bölge ve ülke ekonomisi arasında korelasyonel bağlantılar oluşturmak⁴³

Serbest ihracat bölgeleri, doğal kaynaklar, ucuz işçi gücü veya lojistik avantajlar gibi yatırımcıları çekebilecek fırsatlara sahiptir. Kavramın tarihine bakacak olursak, serbest ihracat bölgesi kavramı, on dokuzuncu yüzyıl boyunca Hong Kong, Cebelitarık ve Singapur gibi büyük limanlarda kurulan serbest ticaret bölgelerinden kaynaklanmış olabilir. İlk serbest ihracat bölgelerinden bazıları, gümrük formalitelerinden muaf ithalat ve ihracata izin vermekte, böylece mallar hızlı bir şekilde yeniden ihraç edilebilmektedir⁴⁴.

İlk serbest ihracat bölgelerinin bazıları XX. yüzyılın başlarında Latin Amerika'da bulunurken, ABD'de ilk serbest ihracat bölgesi 1934'te kurulmuştur. 1970'lerden bu yana, gelişmekte olan ülkeler serbest ihracat bölgelerini gelişmiş ülkelerden yatırımlar çekerek ekonomilerini teşvik etmenin bir yolu olarak görmektedir⁴⁵.

1.3.5. Serbest Bankacılık veya Kıyı Bankacılığı (Free Banking Zones veya Off-Shore Banking)

Kıyı Bankacılığı terimi, ulusal sınırlarının dışında kalan bir bankacılık türünü ifade etmektedir. Terim, yabancı bankaları, şirketleri, yatırımları ve mevduatları

⁴² Engin Çakır, **Serbest bölgelerin istihdama etkisi: Antalya serbest bölge örneği**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2018, s. 5

⁴³ Martin Murray, **Export Processing Zones (EPZ)**, Small Business, 1 June 2019 (Çevrimçi) <https://www.thebalancesmb.com/export-processing-zones-epz-2221273> (24.07.2020)

⁴⁴ Alex Bartholomey, **Export Processing Zones, East Africa Community** (Çevrimçi) <https://www.eac.int/customs/customs-procedures/export-processing-zones> (21.07.2020)

⁴⁵ Murray, **a.g.m.**

tanımlamak için kullanılabilir. Bir şirket, vergiden kaçınmak veya rahat düzenlemelerden yararlanmak amacıyla banka hesaplarını Kıyı Bankacılığına yasal⁴⁶ olarak taşıyabilir⁴⁷.

Kıyı Bankacılığı, çeşitli yabancı kökenli varlıklar veya hesaplar anlamına da gelebilir. Bu bağlamda Kıyı Bankacılığı olarak nitelendirilebilmek için hesapların veya varlığın müşterinin veya yatırımcının memleketinin dışındaki herhangi bir ülkede olması gerekmektedir. Bilindiği üzere birçok ülke, bölge veya yargı bölgesinde⁴⁸ (*extraterritorial jurisdiction*) Kıyı Bankacılığı finans merkezleri bulunmaktadır. Bunlar arasında İsviçre, Bermuda veya Cayman Adaları gibi tanınmış merkezler ve Mauritius, Dublin ve Belize gibi daha az bilinen merkezler vardır. Düzenleyici standartlar ve şeffaflık düzeyi Kıyı Bankaları arasında büyük farklılıklar göstermektedir⁴⁹.

Kıyı Bankacılığının 1970'lerin başlarında uluslararası finansal piyasalar üzerinde bir etkisi olmaya başladığından beri, bilim adamları ve uygulayıcılar arasında “Kıyı Bankacılığını finans merkezlerini” tanımlamak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu kavram genellikle yerleşik olmayanlara yönelik birincil iş yönelimleri ve düşük denetim gereklilikleri, asgari bilgi ifşası ve düşük vergilendirme programları gibi elverişli düzenleyici ortamlar temel alınarak tanımlanmıştır⁵⁰. Örneğin, Uluslararası Uzlaştırma Bankası (BIS), bir kıyı bankasını bankaların dış yükümlülüklerinin ve / veya uluslararası menkul kıymet ihraçlarının GSYİH'nın% 50'sine yakın veya bunun üzerinde (ve mutlak olarak 1 milyar doların üzerinde) olduğu bir yargı şekli olarak tanımlamıştır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Kıyı Bankacılığını finansal hizmetler için tercihli vergi rejimlerinin varlığına ve vergi bilgilerinin sınırlı açıklanmasına dayanan bir “vergi cenneti” olarak değerlendirmektedir⁵¹.

⁴⁶ Kıyı Bankacılığı finans kurumları kara para aklama ve vergi kaçakçılığı gibi yasadışı amaçlar için de kullanılabilir.

⁴⁷ Adam Hayes, **Offshore**, Investopedia (Çevrimçi) <https://www.investopedia.com/terms/o/offshore.asp> (21.07.2020)

⁴⁸ Marlies Glasius, "Extraterritorial authoritarian practices: a framework", **Globalizations**, 2018, 15:2, 179-197, p. 179

⁴⁹ Hayes, **a.g.m.**

⁵⁰ Donghun Kim, “Offshore Banking and Economic Growth: A Cross-Country Analysis”, **Global Economic Review**, 2015, 44:3, 308-323, p. 308

⁵¹ **A.e.**, s. 309

Kıyı Bankacılığını destekleyenler bunun sermaye akışını geliştirdiklerini ve uluslararası ticari işlemleri kolaylaştırdıklarını iddia etmekte, söz konusu bankacılığı eleştirenler ise bunun vergi yükümlülüklerini veya yetkililerden elde edilen kazançları gizlemenin bir yolu olduğunu savunmaktadırlar⁵².

1.3.6. Antrepolar

Genellikle mal depolamak için kullanılan antrepolar üreticiler, ithalatçılar, ihracatçılar, toptancılar, nakliye işletmeleri, gümrük vb. tarafından kullanılmakta ve genellikle şehir, kasaba veya endüstriyel parklarda bulunmaktadır⁵³.

Antrepoların birçoğusu doğrudan demiryollarından, havaalanlarından veya limanlardan malların yüklenmesi ve boşaltılması için tasarlanmıştır. Antrepolarda genellikle palet raflarına yüklenen ISO standart paletlere yerleştirilen hareketli mallar için vinçler ve forkliftler kullanılmaktadır. Depolanan mallar arasında tarım, üretim ve üretim ile ilgili hammaddeler, ambalaj malzemeleri, yedek parçalar, bileşenler veya bitmiş ürünler bulunabilir⁵⁴.

Antrepoların serbest bölgelerde kullanılması yöntemlerine gelince, resmi gümrük giriş prosedürlerinden geçmeden ve ithalat vergileri ödemedi birçok çeşit ürünü bir serbest bölgelere ithal etmek mümkündür⁵⁵. Mallar antrepoya girdiğinde yürürlükte olan tarife veya onları gönderirken yürürlükte olan tarife arasında seçim yapılabilir. Bir serbest bölge antreposunda mallar için tahvil göstermek gerekmemektedir. Yani bu tür bölgelerden geçen ürünler transit olarak gümrük işlemlerine tabi tutulmadan geçmektedirler. Yabancı ülkelere farklı yollarla getirilmiş ürünler bu antrepolara koyulmakta ve burada belirli bir süre bekletildikten sonra farklı yabancı ülkelere gönderilmektedir⁵⁶.

Antrepoların işlevlerini daha iyi açıklamak için bir serbest bölge antreposunda nelerin yapılabileceğini listelemek yeterli olacaktır:

⁵² Hayes, **a.g.m.**

⁵³ Toroslu ve Durmuş, **a.g.e.**, s. 10

⁵⁴ Thomas Friday, **What Is a Free Trade Zone Warehouse?** 3 January 2020 (Çevrimçi) <https://cwi-logistics.com/news/what-is-a-free-trade-zone-warehouse/> (23.07.2020)

⁵⁵ Toroslu ve Durmuş, **a.g.e.**, s. 10

⁵⁶ Kwan-Yiu Wong and David K. Y. Chu, "Export Processing Zones and Special Economic Zones as Generators of Economic Development: The Asian Experience", **Geografiska Annaler: Series B, Human Geography**, 1984, 66:1, 1-16, p. 14

- Montaj ve test
- Yeniden etiketleme ve yeniden paketleme
- Temizleme
- İşleme⁵⁷

Serbest bölge yönetiminden özel izin alarak, bir serbest bölge antreposunda mal bile üretebilmek mümkündür⁵⁸.

1.3.7. Gümrüksüz Satış Mağazaları

Gümrüksüz satış mağazaları, satılan malların ülke dışına çıkacak yolculara satılması şartıyla, malları belirli yerel veya ulusal vergi ve harçların ödenmesinden muaf perakende satış noktalarıdır. Hangi ürünlerin gümrüksüz olarak satılabileceği, yetki alanına, bunların nasıl satılabileceğine ve verginin hesaplanmasına göre değişir. Bununla birlikte, bazı ülkeler, başka bir ülkede gümrüksüz olarak satın alınmasına rağmen veya bu tür malların değeri veya miktarı izin verilen bir sınırı aştığında, ülkeye getirilen mallara vergi uygular. Uluslararası havalimanları, deniz limanları ve tren istasyonlarının uluslararası bölgesinde genellikle gümrüksüz satış mağazaları bulunur⁵⁹. Bazı ülkelerde, herhangi bir mağaza, vergiye eşdeğer bir meblağın ödendiği *Global Blue* ve *Premier Tax Free* gibi bir geri ödeme sistemine katılabilir, ancak daha sonra mallar gümrüğe sunulur⁶⁰.

Gümrüksüz satış mağazalarının dünyadaki uygulamalarına bakacak olursak, bu tür satış noktaları 1999 yılında AB içi gezginler için kaldırılmış, ancak nihai varış yeri AB dışında olan gezginler için saklanmıştır. Ayrıca AB içi yolculara yine de daha düşük vergilerle satış yapmaktadırlar⁶¹. Uluslararası alandan başka bir örnek verecek olursak, gümrüksüz satış mağazalarıyla dünyanın lideri olan Dubai Uluslararası Havalimanını verebiliriz. Bu alanda her yıl dünya lideri olan havalimanı 2016 yılında

⁵⁷ H. Min, "The applications of warehouse management systems: an exploratory study", **International Journal of Logistics Research and Applications**, 2006, 9:2, 111-126, p. 112

⁵⁸ A.e., s. 116

⁵⁹ Hae-Kyung Sohn and Timothy J. Lee, "Tourists' impulse buying behavior at duty-free shops: the moderating effects of time pressure and shopping involvement", **Journal of Travel and Tourism Marketing**, 2017, 34:3, 341-356, p. 347

⁶⁰ Wan-Teng Lin and Ching-Yi Chen, "Shopping Satisfaction at Airport Duty-Free Stores: A Cross-Cultural Comparison", **Journal of Hospitality Marketing and Management**, 2013, 22:1, 47-66, p. 58

⁶¹ A.e., s. 353

Güney Kore'nin Incheon Havaalanından geri kalmıştır. Şöyle ki gümrüksüz satış mağazalarından kazandığı 1,85 milyar ABD Doları gelir ile Incheon Havaalanı 1,82 milyar dolarlık satış yapan Dubai Havaalanını geride koymuştur⁶².

1.4. Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri

1.4.1. Olumlu Etkileri

Serbest bölgeler ülke ekonomileri üzerinde ülkenin bir bölümünü serbest bölgeye dönüştürmek isteyen hükümetlerin dikkate alması gereken olumlu ve olumsuz etkilere sahiptir. Serbest bölgelerin olumlu ekonomik etkilerinin sınıflandırılması ile ilgili literatürde şablon bir sıralama bulunmayıp farklı araştırmacılar tarafından farklı listeler hazırlanmıştır. Ancak en genel haliyle serbest bölgelerin ekonomik etkilerini aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkündür:

- Serbest bölgeler ülkelere ithalatı doğrudan ve zamanında yapmalarını sağlamak için olanaklar tanır. Bu bağlamda yerli üretim için gerekli olan hammadde ihtiyaç duyulduğu zamandan önce serbest bölgeye getirilerek depolanır ve sipariş sırasında ithalat çok daha çabuk gerçekleşmiş olur⁶³.
- İthal edilecek malların serbest bölgelerde daima hazır bulunması, yurtiçindeki ithalatçı firmalara daha az stok bulundurmaları için fırsatlar sunar ve bu da işletmelere sermayelerini daha verimli kullanmaları açısından yardım eder⁶⁴.
- Hem serbest bölgede faaliyet gösteren işletmeler ihtiyaç duyulan ithal girdilerini serbest bölgede depolar, ihtiyaç duyuldukça küçük partiler halinde ülke geneline ithalar yaparlar. Bu da firmalara vergi konusunda belirli avantajlar sağlamış olur⁶⁵.

⁶² Charlotte Turner, **Incheon Airport duty free sales hit US\$2bn in 2016**, 16 January 2017 (Çevrimçi) <https://www.trbusiness.com/regional-news/asia-pacific/incheon-airport-duty-free-sales-hit-us2bn-in-2016/114119> (24.07.2020)

⁶³ Toroslu ve Durmuş, **a.g.e.**, s. 19

⁶⁴ Erdoğan ve Ener, **a.g.e.**, s. 40

⁶⁵ Toroslu ve Durmuş, **a.g.e.**, s. 19

- Daha ithalat yapılmadan ithalatçı firmalar ülkeye ithal edilecek ürünleri depolarda görme fırsatı bulur, böylelikle bozuk veya kalitesiz malların ithal edilmesi olasılığı minimuma inmiş olur⁶⁶.
- Son kullanma tarihi geçen veya artık bozulmuş mallar zamanında tespit edilerek serbest bölgeden ülkeye getirilmeden imha edilir. Böylelikle ithalatçı gereksiz yere gümrük vergisi ödememiş olur⁶⁷.
- Serbest bölgelerin önemli ekonomik etkilerinden biri de işsizlik sorununa çözüm bulmasıdır. Küçük çaplı bir serbest bölgenin ülkenin istihdam sorununa gözle görülür bir etkisi olmasa da nispeten büyük ve çok fonksiyonlu serbest bölgeler işsizlik sorunundan muztarip ülkelere oldukça fazla kolaylık sağlar⁶⁸.
- Serbest bölgelerin ülke ekonomisine esase olumlu etkilerinden bir diğeri de ülke içinden serbest bölgelere satılan tüm mal ve hizmetlerin ihracat sayılmasıdır. Bu da akabinde ülkenin ihracat oranlarının otomatik olarak yükselmesine neden olmaktadır⁶⁹.
- Ülkelerin reeksport faaliyetlerini hızlandırması serbest bölgelerin başka bir önemli olumlu etkisi olarak değerlendirilebilir⁷⁰.
- Serbest bölgelerde bulunan yerel firmaların dünya piyasası ile, özellikle de uluslararası prestiji olan işletmelerle sıkı ilişkiler ve işbirliği kurması diğer bölgelerdeki firmalara kıyasla oldukça kolaydır⁷¹.

1.4.2. Olumsuz Etkileri

Serbest bölgelerin ekonomi üzerinde olumlu etkileri olduğu kadar olumsuz etkileri de mevcuttur. Farklı araştırmacılar bu konuya farklı şekilde yaklaşmaktadır. Şöyle ki bazı araştırmacılar tarafından söz konusu bölgelerin olumlu etkileri öne çıkartılırken olumsuz etkileri gözardı edilmekte, diğer araştırmacılar tarafından ise olumlu etkilerden az bahsedilerek olumsuz etkilere vurgu yapılmaktadır. Fakat genel

⁶⁶ Erdoğan ve Ener, **a.g.e.**, s. 40

⁶⁷ Özdoğan, **a.g.e.**, s. 20

⁶⁸ Toroslu ve Durmuş, **a.g.e.**, s. 21

⁶⁹ **A.e.**, s. 20

⁷⁰ Özdoğan, **a.g.e.**, s. 20

⁷¹ **A.e.**, s. 19

olarak serbest bölgelerin olumsuz ekonomik etkileri aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

- Bazı araştırmacılara göre, serbest bölgede gerçekleştirilen faaliyetlerin en önemli dezavantajlarından biri kaçakçılık faaliyetlerine elverişli ortam yaratmasıdır. Sıkı önlemler alınmadığında söz konusu bölgelerde mal ve döviz kaçakçılığının yapılması kolaylaşır⁷².
- Serbest bölgelerin en önemli sosyo-ekonomik olumsuz etkilerinden biri de işçilere genellikle grev ve diğer sendikal hakların tanınmamasıdır. Bu yüzden de serbest bölgelerde işçi ücretleri genel olarak yurtiçindeki işçi ücretlerinden daha düşük olur. Ayrıca söz konusu bölgelerde çocuk ve kadın işçilerin çalıştırılması bazı ülkelerde çeşitli sosyal sorunlar yaratabilmektedir⁷³.
- Serbest bölgelerde, özellikle de serbest üretim bölgelerinde yabancı sermayenin cezbedilmesi amacıyla işçi ücretleri oldukça ucuz tutulur. Bu tür ucuz işçilik yabancı firmaları ülkeye çekse de yerel halkın yaşam standartları üzerinde oldukça olumsuz etkiler yaratmaktadır⁷⁴.
- Birçok yerlerde, özellikle de gelişmekte olan ülkelerin endüstriyel serbest bölgelerinde yabancı firmalara yerli firmaların pazarında rekabet şansı verilmiş olur. Şöyle ki serbest bölgelerin avantajından yararlanan yabancı firmalar daha düşük üretim maliyetleriyle piyasaya daha ucuz ürünler satabilmektedir. Serbest bölgelerin üstünlüklerinden yararlanamayan yerli firmalar ise yalnızca üretim maliyetlerinin izin verdiği kadar fiyat indirimine gidebiliyorlar. Bu durumda, ya iflas edip batıyor, ya da pazarı yabancı şirketlerin domine etmesine razı oluyorlar⁷⁵.
- Serbest bölgeler prensip olarak ithalatı ihracattan daha kolay hale getirmektedir. Bu durumda da firmaların bir çoğusu ithalat yapma

⁷² Toroslu ve Durmuş, **a.g.e.**, s. 25

⁷³ Özdoğan, **a.g.e.**, s. 21

⁷⁴ Joelle Cook, Katie Hampton, Cameron Clark, Georgine Yorgey, Sara Curran and C. Leigh Anderson, **The Impacts of Special Economic Zones**, Evans School Policy Analysis and Research (EPAR), 6 February 2009, p. 2

⁷⁵ Toroslu ve Durmuş, **a.g.e.**, s. 26

eğiliminde olmakta, bu da ülkeye ithalat artırıcı bir baskı yaratmaktadır. İthalatın sürekli olarak arttığı ve ihracatın aynı oranda azaldığı durumda ülkenin dış ticaret açığı karşısında kalması kaçınılmaz olur⁷⁶.

- Serbest bölgelerin ekonomi üzerindeki bir diğer önemli olumsuz etkisi ise yapılma maliyetidir. Günümüzde uluslararası standartlarda bir serbest bölge oluşturmak için devletin üstlendiği altyapı harcamaları oldukça büyük boyutlardadır. Eğer oluşturulmuş serbest bölgeler uluslararası düzeyde işlerlik kazanmazsa, bu mali zararın kapatılması hükümetler için oldukça zor hale gelebilir⁷⁷.

1.5. Serbest Bölgelere İlişkin Teorik Modeller

Dünyada serbest bölge uygulamalarının tarihinin çok eski yıllara dayandığı söylenmesine karşın, uygulamalara baktığımızda esase gelişmelerin 1960'lardan sonra gerçekleştiğini görüyoruz⁷⁸. Kuramsal açıdan ele alındığında da bu olguyu açıklamaya yönelik akademik girişimlerin oldukça kısıtlı olmasının şahiti oluyoruz. Buna karşın bu girişimleri 4 grup altında toplamak mümkündür. Birinci grup çalışmalar Heckscher-Ohlin ekonomisi varsayımları ile serbest bölgelerin oluşturulduğu ülkeler açısından refah etkilerini araştırmaktadır. İkinci grup çalışmaların temel amacı, söz konusu ülkelere DYY'nin yapılma nedenlerini araştırmaktır. Üçüncü grup teorik görüşlerde ise dünya pazarı fabrikaları adı altında toplanan ve uluslararası düzeyde dağıtım ile toplam üretim maliyetinin minimuma indirilmesi üzerinde durulmaktadır. Dördüncü grup görüşler nisepeten modern dönemi baz alarak dünyada son dönemde gerçekleştirilen serbest üretim bölgesi uygulamalarının geçirdiği dönüşümlere değinmektedir⁷⁹.

Her dört grubu ayrı ayrılıkta incelemek tezimiz kapsamında mümkün olmadığından genel olarak düşünersek, son 20 yılda akademik literatürde serbest bölgelerin “klasik teorisinin” az gelişmiş ülkelere uygulanabilirliği konusunda kayda

⁷⁶ Özdoğan, **a.g.e.**, s. 22

⁷⁷ Toroslu ve Durmuş, **a.g.e.**, s. 25

⁷⁸ Mehmet Emin Erçakar, "Serbest Bölgeler:Teorik Yaklaşım", **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 2004 (Çevrimçi)
<http://www.isguc.org/?p=article&id=206&cilt=6&sayi=1&yil=2004> (20.07.2020)

⁷⁹ **A.e.**

değer bir tartışma yaşanmıştır. Söz konusu tartışmadaki bükülmeler şu şekilde ortaya konulabilir: eleştirmenler, az gelişmiş ülkelerin hammadde ihraç ettiği ve mamul mal ithal ettiği "on dokuzuncu yüzyıl örüntüsü"nün bu ülkelerin ekonomik kalkınması için elverişsiz olduğunu göstermeği amaçlamaktadır. Ancak bunu doğrudan gösteren bir ampirik çalışmaya rastlayamadım. Bunun yerine, klasik teori eleştirmenlerinin iddialarını olumsuz ticaret modelinden sorumlu olduğuna inandıkları "klasik teori"ye yoğunlaştırdığını görüyoruz⁸⁰. Klasik serbest bölgeler teorisini destekleyen iktisatçılar daha sonra hem çok hem de az gelişmiş ülkeler için geçerli olduğunu iddia ettikleri karşılaştırmalı maliyetler prensibini yineleyerek klasik teorinin savunmasını yapmaktadırlar⁸¹.

Yukarıda belirtilen teorik tartışmaların yanı sıra, konuya ilişkin modern teorik çalışmaların gösterdiği gibi, serbest bölgelerin en önemli özelliği, yabancı yatırımı çekebilecek ve yabancı firmaların bölgeye yerleşmelerine yardımcı olabilecek altyapının varlığıdır. Bu bağlamda, Rus teorik literatüründe serbest bölgeler, "özel girişim bölgesi" olarak tanımlanmaktadır⁸².

Bunun yanı sıra, ekonomistlerin ve hukukçuların serbest bölgelerin sorunlarına adanmış modern teorik çalışmalarında, söz konusu bölgelerin özü daha geniş yorumlanmakta ve hükümetlerin ekonomik süreçlere müdahale ölçeğini seçici bir şekilde azaltmanın benzersiz bir şekli olarak tanımlanmaktadır. "Serbest bölge" kavramının bu formülasyonu, tercihli ekonomik rejimin eylemiyle ilişkili tüm fenomen yelpazesini kapsamaktadır. Bu yaklaşımla, serbest bir bölge sadece ayrı bir coğrafi bölge değil, aynı zamanda belirli bir fayda ve teşvik sisteminin uygulandığı ulusal ekonomik alanın bir parçasıdır⁸³.

⁸⁰ A.e.

⁸¹ В.И. Кравчук, "Свободные экономические зоны: теоретические подходы к формированию и развитию в XXI веке", *Азия и Африка сегодня*, 2020, № 16, 3-18, с. 7

⁸² A.e., s. 8

⁸³ A.e., s. 9

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

2.1. Gelişmiş Ülkelerde Serbest Bölge Uygulamaları

İkinci bölümde dünyadaki serbest bölge uygulamalarını ele alacağız. Bu bağlamda örnek olarak aldığımız ülkeleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak iki yere sınıflandırmak uygun görülmüştür. Burada temel aldığımız kriter insan gelişim endeksidir. İnsan gelişim endeksi açısından gelişmiş ülkelerde ekonomiyi daha da güçlendirmenin yollarından biri, uluslararası ekonomik ilişkilerin ve ticaretin belirli bir tür devlet (veya özel) düzenlemesi olarak bilinen serbest bir ekonomik bölgedir. Gelişmiş ülkelerde serbest ekonomik bölgeler, serbest ticari, liman, ekonomi, bankacılık veya gümrüksüz satış mağazaları ve depoları içermelidir⁸⁴. Bu tip ülkelerde serbest bölgeler genel olarak, endüstriyel ihracatı teşvik etmek, döviz kazancını artırmak ve yeni ekonomik yöntemleri ve mekanizmaları test etmek için "laboratuvarlar" olarak kullanılır⁸⁵. Gelişmiş ülkelerdeki serbest bölgelerin bir başka olumlu özelliği, uygun yatırım ortamıdır. Genellikle siyasi istikrar, yatırım garantileri, altyapı kalitesi, iş gücü nitelikleri gibi faktörler çok önemlidir⁸⁶. Böyle bir serbest bölgenin yerelleştirilmesi, ulusal stratejinin temel bir unsuru ve belirli bir bölge için bölgesel politikanın geliştirilmesinde önemli bir yaklaşımdır. Bu, gelişmiş ülkeler çapında tanınan, özellikle yüksek teknoloji ürünlerin üretimini organize etmenin yanı sıra modern teknolojiler sağlamak için koşullar yaratmanın yanı sıra doğrudan yabancı yatırımları harekete geçirmek ve belirli ekonomik bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak için kabul edilen biçimlerden biridir. Serbest ekonomik bölgeler, bu tip ülkelerde bölgesel kalkınma için de önemli bir araçtır⁸⁷.

⁸⁴ Fernando Gómez-Zaldívar and Edmundo Molina-Perez, "Evolution of the Productive Capabilities of Mexico: Economic Complexity Analysis for the Development of Special Economic Zones (SEZ)", **The International Trade Journal**, 2021, 35:1, p. 6

⁸⁵ Harun Rashid, Hussein Warsame and Shahid Khan, "The Differential Impact of Democracy on Tax Revenues in Developing and Developed Countries", **International Journal of Public Administration**, 2020, 14:02, p. 25

⁸⁶ Alessandro Ancarani, Carmela Di Mauro, Yuan Virtanen and Weimu You, "From China to the West: why manufacturing locates in developed countries", **International Journal of Production Research**, 59:5, 2021, p. 1436

⁸⁷ Gómez-Zaldívar ve Molina-Perez, **A.g.m.**, p. 6

Dünya standartlarına uygun olarak bu tip ülkelerde serbest bölgeler için en önemli yerelleştirme gerekliliklerinden bazıları aşağıdaki gibidir⁸⁸:

- bir ekonomik kalkınma ve planlama konseptinin eşlik ettiği bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrar;
- ulaştırma sisteminin ve iletişimin inşası, ulusal öneme sahip bir demiryolu ve iletişim merkezine yakınlık;
- çevre dostu, yüksek fiziksel planlama standardı;
- yıl boyunca büyük bir avantajla önemli pazarlara erişim;
- gelişmiş bir üretim altyapısı ve tesis ekonomisine sahip mevcut bir endüstrinin varlığı.

Gelişmiş ülkelerde serbest bölgeler genellikle, özel ekonomik faaliyetler için ayrılmış, genellikle ülkenin geri kalanına uygulananlardan farklı olan özel düzenlemeler ve sistemlerle desteklenen ve ülkenin coğrafi olarak belirlenmiş alanları olarak tanımlanır⁸⁹. Gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelerde serbest bölgeler bazen coğrafi alan olarak, bazen ise sadece bir pazar bölgesi veya bir bina olarak oluşturulur. Kısaca, yabancı yatırımcıları çekmek ve sanayileşmeyi hızlandırmak için kullanılan coğrafi olarak belirlenmiş ticaret alanları olan serbest bölgelerdeki fiziksel altyapı ve modern tesisler, gelişmiş ülkelerdeki endüstriyel süreçlerin modernizasyonuna katkıda bulunabilirken, yatırımcıları çekmek söz konusu olduğunda yumuşak altyapı da önemlidir⁹⁰.

Gelişmiş ülkelerde sıklıkla görülen serbest bölge prototipi serbest limanlardır. Serbest bölgelerin bir prototipi olarak, serbest limanlar antik çağlardan beri biliniyorlar ve binlerce yıl önce Akdeniz havzasında, tüccarların siyasi belirsizlik, değişen ekonomik koşullar ve yerel korumacılık koşullarında operasyonları için koruma ve teşvik aldıkları kurumlar olarak var olmuşlardır⁹¹.

Gelişmiş ülkelerde bölgelerin özerkliğinin gelişimi ve büyümesi, uluslararası ekonomik ilişkiler ve ticaretin artmasıyla bağlantılı olarak serbest bölge olarak

⁸⁸ Rashid, Warsame ve Khan, **A.g.m.**, p. 28

⁸⁹ Rashid, Warsame ve Khan, **A.g.m.**, p. 30

⁹⁰ Gómez-Zaldívar ve Molina-Perez, **A.g.m.**, p. 6

⁹¹ Ancarani, Di Mauro, Virtanen ve You, **A.g.m.**, p. 1438

tanınma derecelerinde bir artış anlamına gelir⁹². Bu bağlamda dünya çapında tanınan, özellikle yüksek teknolojili ürünlerin üretimini organize etmenin yanı sıra modern teknolojiler sağlamak için zemin yaratmak, doğrudan yabancı yatırımları harekete geçirmek ve belirli ekonomik bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak için uygulanan ekonomik uygulamalardan biridir. Bu açıdan serbest bölgeler, gelişmiş ülkelerde bölgesel kalkınma için önemli bir araçtır⁹³.

1959'da İrlanda'nın Shannon şehrinde ilk modern serbest bölgenin kurulmasından bu yana, özellikle gelişmiş ülkelerde bu tip projelerinin sayısı katlanarak artmıştır⁹⁴. Özellikle dünya çapında özel olarak geliştirilen ve işletilen bölgelerin sayısında bir artış olmuştur. Serbest bölgelerin yükselişinin arkasındaki temel faktör, onların geliştiriciler tarafında karlı bir şekilde işletilebileceğinin ve gelişmiş ülkelerde kamu sektörü kaynakları üzerindeki yükün azaltılabileceğinin fark edilmesidir⁹⁵.

Almanya, İngiltere, Fransa, Avusturalya gibi gelişmiş ülkelerde kamu-özel sektör ortaklıklarının ortaya çıkışı, aşağıdakiler de dahil olmak üzere gelişen bir dizi farklı modelle birlikte serbest bölge gelişimi için de daha yaygın bir yer haline gelmiştir⁹⁶:

- Altyapı ve hizmetlerin (kamu hizmetleri, bağlantılar, yollar vb.) kamu sektörü tarafından sağlanması yerinde altyapı ve tesisler içinde özel sektör yatırımı için bir teşvik olarak,
- Kamu sektörünün sahip olduğu bölgelerin yönetimi veya kamu sektörüne ait varlıkların özel bir operatör tarafından kiralanması için sözleşmeli özel yönetim şirketleri olarak.

Serbest ekonomik bölgeler, Almanya, Avusturalya, ABD gibi gelişmiş ülkelerin çeşitli bölgelerinde sanayileşme ve bölgesel ekonomik kalkınmada önemli

⁹² Stephan Klasen, Inmaculada Martínez-Zarzoso, Felicitas Nowak-Lehmann and Matthias Bruckner, "Does the designation of least developed country status promote exports?", **The Journal of International Trade and Economic Development**, 2021, 30:2, p. 159

⁹³ Ancarani, Di Mauro, Virtanen ve You, **A.g.m.**, p. 1438

⁹⁴ Gómez-Zaldívar ve Molina-Perez, **A.g.m.**, p. 6

⁹⁵ Klasen, Martínez-Zarzoso, Nowak-Lehmann ve Bruckner, **A.g.m.**, p. 161

⁹⁶ Ancarani, Di Mauro, Virtanen ve You, **A.g.m.**, p. 1438

roller oynamaktadır. Coğrafi konum, devlete ait işletmeler ve doğal kaynaklar da bu ülkelerdeki bölgesel eşitsizliklerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır⁹⁷.

Gelişmiş ülkelerdeki serbest bölgelerin büyük çoğunluğu, ev sahibi ülkede daha yüksek düzeylerde doğrudan yabancı yatırım elde etmek için yaratılmıştır. Bu tür bölgelerin oluşturulması, yabancı yatırımcılara bir ülkenin veya devletin yabancı yatırımı taahhüt ettiğini ve yatırımı teşvik edebileceğini vurgulayabilir⁹⁸. Daha fazla şeffaflığa ve rekabet gücüne sahip daha etkili yatırım ortamlarının yaratılması, DYY seviyelerini de teşvik edebilir ve mümkün kılabilir. Serbest bölgeler, çeşitli teşviklerin yanı sıra daha kaliteli bir fiziksel işletim ortamı sağlayarak, ülkeyi başka türlü yatırım için olası bir yer olarak görmeyecek yatırımları çekmek için kullanılır⁹⁹.

Bu bölümde incelenmek üzere gelişmiş ülkelerden Almanya, ABD ve Japonya seçilmiştir. Bunun nedeni bölgesel yerleşim ve ekonomik model farklılıklarıdır. Amerika kıtasında bulunan ve kendine özgün bir ekonomik modeli olan ABD, Avrupa'da yerleşen ve Avrupa Birliği'nin yönetici ülkesi olan Almanya ile Batı ülkelerinden uzakta, Uzak Doğu'da yerleşen ve Batı modeli olmayan modernleşme modeline sahip Japonya bu bölümde incelenecek ülkelerdir. Söz konusu ülkelerdeki farklılıkların serbest bölgeler üzerinde etkileri muhtemeldir.

2.1.1. Almanya

Almanya'daki serbest ticaret bölgeleri, hükümetin çeşitli bölgelerde faaliyet gösteren şirketlere ekonomik teşvikler sağladığı coğrafi alanlardır. Bu alanlarda yabancı ve yerli malların vergiye tabi olmaksızın ticareti yapılabilir¹⁰⁰. Almanya'nın serbest bölgeleri aynı zamanda yabancı serbest bölgeler, serbest limanlar veya gümrüklü antrepolar olarak da adlandırılır. Vergi rejimleri göz önüne alındığında, serbest bölgeler Alman ekonomisine yatırımlar çekmektedir. Bu bağlamda AB Gümrük Kanunu, Almanya'nın serbest ticaret bölgelerindeki faaliyetleri düzenler¹⁰¹.

⁹⁷ Gómez-Zaldívar ve Molina-Perez, **A.g.m.**, p. 6

⁹⁸ Rashid, Warsame ve Khan, **A.g.m.**, p. 31

⁹⁹ Gómez-Zaldívar ve Molina-Perez, **A.g.m.**, p. 6

¹⁰⁰ Frank Weiss, "Trade Policies in Germany", **Studies in Comparative Economic Policies**, 1992, 5:6, p. 134

¹⁰¹ Sidney Rothstein and Tobias Schulze-Cleven, "Beyond Stability: Rethinking Germany's Political Economy", **German Politics**, 2020, 29:3, p. 292

Söz konusu kanunun 243. maddesine göre, Birliğe üye devletler gümrük bölgesinin belirli kısımlarını serbest bölgeler olarak belirleyebilir¹⁰². Prensip olarak, herhangi bir kişi, yerel gümrük idaresine uygun bir başvuruda bulunabilir. Bu idare, başvuruyu Federal Maliye Bakanlığına iletir. Bu bağlamda serbest bölge kurulmasına ilişkin yasal hak yoktur. Almanya'da serbest bölgeler federal yasayla kurulmuştur. Serbest bölgenin esas kısmını etkilemeden sadece bir serbest bölge sınırının seyri değiştirilecekse, bu yasal bir araçla yapılır. Gerekirse, Almanya'daki serbest bölgelerin kesin sınırı ana gümrük idaresinden temin edilebilir¹⁰³.

Almanya'nın serbest bölgeleri, gümrük denetimine tabi olan giriş ve çıkış noktaları ile sabit bir çevreye sahiptir. Almanya toprakları AB toprakları sayıldığı için Almanya'nın gümrük uygulamaları aynı zamanda AB'nin gümrük uygulamaları ile aynıdır. Yani ithalat ve ihracatta Almanya hükümeti, malları Alman malları ve yabancı mallar diye bölmek yerine AB malları ve AB dışı mallar olarak ikiye bölür¹⁰⁴. AB ve AB dışı malların ithalat ve ihracatta ele alınma şekli, serbest bölgeler sınıflandırmasının ana kriteridir. Bu bağlamda, Almanya'da iki tür serbest bölge vardır¹⁰⁵:

- 1. kontrol tipi serbest bölgeler serbest depolar gibi çalışırlar ve binalar değil coğrafi birimler olarak bilinirler. Bu tür serbest bölgeler duvarlar veya çitlerle korunmaktadır. Mallar serbest bölge girdiyi zaman giriş ve çıkışta gümrük idareleri tarafından kontrol edilir;
- 2. kontrol tipi serbest bölgelerde giriş ve çıkışta ticari malların fiziksel kontrolü gerçekleşmez. Bu tip serbest bölgelerde faaliyet gösteren şirketlerin, bu alanların sağladığı farklı teşviklerden yararlanabilmek için mallarını sadece beyan etmeleri yeterlidir.

Malları serbest bölgeye getirirken, her zaman bir gümrük beyannamesi gerekmemektedir. İstisnai durumlar malların gümrük bölgesinin doğrudan dışına, yani serbest bölgeye taşındığında ve ithalat vergilerinin ödenmesi ile ilgili mevzuatın farklı olduğu belirli mal kategorileri için ortaya çıkar. Mallar serbest bölgeye girdiğinde,

¹⁰² Weiss, **A.g.m.**, p. 134

¹⁰³ Rothstein ve Schulze-Cleven, **A.g.m.**, p. 293

¹⁰⁴ Weiss, **A.g.m.**, p. 135

¹⁰⁵ **A.e.**, p. 136

irsaliye, manifesto veya sevk irsaliyesi gibi bir taşıma belgesi ile birlikte verilir. Serbest bölgede bulundukları süre boyunca, mallar genellikle AB dışı mal olarak kabul edilir¹⁰⁶.

Serbest bölgelerde AB malları genellikle iki aşamalı bir ihracat prosedürüne tabi tutulmaktadır. Bu prosedürleri bölgenin gümrük idaresi gerçekleştirir. Bölgenin gümrük idaresi, malların gümrük bölgesinden fiili, fiziksel çıkışını izleyecek olan yerdir¹⁰⁷.

Malların bir serbest bölgede depolanması, mallar belirli bir yapıya sahipse (örneğin, patlayıcılar) veya depolama koşulları uygun olmadığında kısıtlanabilir veya yasaklanabilir. Ayrıca serbest bölgelerin işlevleri özel olarak belirlenmiştir ve genel olarak iki farklı gruba dahil edilebilirler¹⁰⁸:

- tek bir amaç için ticareti yapılan malların yeniden ihracatı
- katma değerli malların ihracatı

Almanya Gümrük Düzenleme Kanunu'nun 238. maddesi gereğince gümrük antrepolarında olduğu gibi serbest bölgelerde de depolama süresi sınırlı değildir¹⁰⁹. Bununla birlikte, söz konusu kanun kapsamında istisnai durumda olan mallar için depolama süresi sınırlı olabilir. AB dışı malların serbest bölgelerde depolanması için hiçbir ek teminata gerek yoktur. Ayrıca Almanya Gümrük Düzenleme Kanunu'nun 244. maddesi gereğince prensip olarak, serbest bölgelerde tüm endüstriyel ve ticari faaliyetlerin yanı sıra tüm hizmetlere göre izin verilir¹¹⁰. Bunun yanı sıra, yine prensip olarak, malların serbest bölgeye denizden gümrük yolu ile girmeleri halinde, açık deniz gemilerinin ibraz etme veya kayıt olma zorunluluğu yoktur. Ancak boşaltılan malların ibraz edilmesi zorunluluğu vardır. Narkotik kanunu gibi belirli yasak ve kısıtlamalara tabi olan malların serbest bölgelere getirilmesi ile ilgili özel

¹⁰⁶ Heribert Dieter, **Ursprungsregeln in Freihandelszonen: Protektionismus durch die Hintertür**, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, 2004, S. 11

¹⁰⁷ A.e., S. 12

¹⁰⁸ A.e., S. 14

¹⁰⁹ **Festlegung des Zollkodex der Union**, European Union Law (Çevrimçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1576761305914&uri=CELEX:02013R0952-20190515> 02.03.2021

¹¹⁰ **Festlegung des Zollkodex der Union**, European Union Law (Çevrimçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1576761305914&uri=CELEX:02013R0952-20190515> 02.03.2021

düzenlemeler vardır. Buna ek olarak, Almanya Piyasa Düzenleme Kanunu'nun 247. maddesi gereğince AB dışı mallar serbest bölgede serbestçe taşınabilir ve bu durumda başka bir gümrük prosedürüne tabi tutulur¹¹¹.

Almanya'da şu anda Bremerhaven, Cuxhaven, Deggendorf ve Duisburg serbest bölgeleri faaliyet gösterse de onlardan ikisi – Bremerhaven ve Cuxhaven ile ilgili daha çok bilgi vardır. Bremerhaven serbest bölgesi oldukça büyük bir alana yayılmıştır. Çok sayıda genişletmeden sonra, serbest bölgenin alanı şu anda yaklaşık 4.000.000 metrekaredir¹¹². Serbest bölge, Birliğin gümrük bölgesinin geri kalanından yaklaşık 10 kilometre uzunluğunda bir gümrük çiti ile ayrılmıştır¹¹³. Söz konusu serbest bölgede çok sayıda şirket bulunmaktadır ve bunlar aşağıdaki sektörlere dağılmıştır¹¹⁴:

- Aktarma şirketleri
- Gemi ve deniz avcılığı şirketleri
- Nakliye şirketleri
- Kaza eksperleri
- Kargo müfettişleri
- Madeni yağ depolama ve ticareti
- Soğuk hava deposu operasyonları
- Araç hazırlığı
- Tersane operasyonu
- Seyir terminali

Bremerhaven serbest bölgesinde genellikle her türden mal, araba ve meyve içeren konteynerler işlem görür¹¹⁵. Örnek vermek gerekirse, 2015 yılında konteyner

¹¹¹ **Festlegung des Zollkodex der Union**, European Union Law (Çevrimçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1576761305914&uri=CELEX:02013R0952-20190515> 02.03.2021

¹¹² Alexandre Lavissière and Jean-Paul Rodrigue, "Free ports: towards a network of trade gateways", **Journal of Shipping and Trade**, 2017, 2:7, p. 4

¹¹³ A.e., p. 4

¹¹⁴ **Freizonenverfahren**, ZOLL (Çevrimçi) https://www.zoll.de/DE/Fachthemen/Zoelle/Zollverfahren/Freizonenverfahren/Allgemeines/allgemeines_node.html;jsessionid=CF8F2EE0828D974CD7077BD7256C98D4.internet402#doc301042bodyText2 02.02.2021

¹¹⁵ Helmuth Berking und Jochen Schwenk, **Hafenstädte: Bremerhaven und Rostock im Wandel**, Frankfurt / New York, Campus Verlag, 2011, S. 43

trafiğinde yaklaşık 5,5 milyon TEU¹¹⁶ işlem yapılmıştır. Bu konteynerlerin büyük bir kısmı ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti ile yapılan mal trafiğine aittir¹¹⁷.

Bu konteyner terminalinin son genişleme aşamasının tamamlanmasıyla, iş hacminin daha da artması için kapasiteler sağlanmıştır. Şu anda 5 kilometre uzunluğunda, 15 büyük konteyner gemisinin aynı anda yüklenip boşaltılabildiği dünyanın en uzun nehir rıhtımıdır. Toplam 3 milyon metrekarelik alanı ile dünyanın en büyük bitişik konteyner terminalidir. Ayrıca Bremerhaven serbest bölgesi caddeler, ticari alanlar ve klasik hangarlar üzerine inşa edilen yaklaşık 1 milyon metrekarelik bir genel kargo elleçleme alanından oluşmaktadır¹¹⁸. Serbest bölgenin izlenmesi ve serbest bölge üzerinden gümrük işlemleri ile ilgili bilgiler sorumlu gümrük idaresinden alınabilir¹¹⁹.

Cuxhaven serbest bölgesi ise Bremerhaven'e nazaran çok daha küçük bir alanı kaplamaktadır. Kapalı alan yaklaşık 147.800 metrekaredir. Cuxhaven aynı zamanda gümrük bölgesinin geri kalanından 600 metrelik bir çitle ayrılmıştır¹²⁰. Söz konusu serbest bölge öncelikle dondurulmuş balık ürünlerinin depolanması ve taşınması alanındaki birçok şirket tarafından kullanılmaktadır ve bölge üzerinden geçiş izni yetkili bir gümrük idaresi tarafından sağlanır¹²¹.

2.1.2. ABD

ABD'de eski yıllara dayanan bir serbest bölge kültürü vardır. Bu ülkede serbest bölgeler, ABD Gümrük ve Sınır Koruması denetimi altındaki güvenli bölgelerdir ve genellikle etkinleştirildikten sonra ABD Gümrük ve Sınır Koruması bölgesi dışında kabul edilir¹²². ABD Gümrük ve Sınır Koruması giriş limanlarının içinde veya yakınında bulunan serbest bölgeler Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomisi için

¹¹⁶ TEU, genellikle kargo kapasitesi bir kesin olmayan konteyner gemileri ve konteyner terminallerinin kapasitesini tanımlamak için İngilizce kullanılan bir birimdir. Türkçesi yirmi ayak eşdeğer birimdir.

¹¹⁷ Lavissière ve Rodrigue, **A.g.m.**, p. 6

¹¹⁸ Wilhelm Schnelle, **Der Überseehafen in Bremerhaven**, Part of the Jahrbuch der Hafenbautechnischen Gesellschaft book series, Conference Paper, 2012, p. 201

¹¹⁹ Berking und Schwenk, **A.g.e.**, S. 45

¹²⁰ Hartmut Mester und Stefan Hofecker, **Cuxhaven: Maritime Stadt mit Zukunft und Geschichte**, Hamburg, Medien-Verlag Schubert, 2020, S. 33

¹²¹ **A.e.**, S. 34

¹²² Belay Seyoum and Juan Ramirez, "Foreign trade zones in the United States: A study with special emphasis on the proposal for trade agreement parity", **Journal of Economic Studies**, Vol. 39 No. 1, p. 14

oldukça önemlidir. Bu tesisleri kurma yetkisi, tadil edildiği şekliyle 1934 tarihli Serbest Bölgeler Kanunu kapsamında Serbest Bölgeler Kurulu tarafından verilmiştir¹²³. Serbest Bölgeler Yasası, Serbest Bölge Yönetmelikleri ve ABD Gümrük ve Sınır Koruması Yönetmelikleri olmak üzere iki dizi düzenleme ile uygulanır. 1934 tarihli Serbest Bölgeler Yasası, serbest bölgelerin kurulması, işletilmesi ve sürdürülmesine yönelik başvuruları incelemek ve onaylamak için bir Serbest Bölgeler Kurulu oluşturmuştur¹²⁴. Kurul, kamu yararına yeterince hizmet etmesi için gerekli gördüğü herhangi bir bölge veya alt bölgeyi onaylayabilir. Serbest Bölgeler Yasası kapsamında herhangi bir ürün kabul edilmeden önce ABD Gümrük ve Sınır Koruması, bölgenin etkinleştirilmesini onaylamalıdır. 1934 tarihli Serbest Bölgeler Yasasının amacı Amerika Birleşik Devletleri'nde ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı canlandırmaktır. Özellikle son dönemlerde genişleyen küresel pazarda, endüstri ve sermaye için ülkeler arasında artan bir rekabet düzeyi vardır. Bu bağlamda yasa, şirketleri Amerika Birleşik Devletleri'ndeki faaliyetlerini sürdürmeye ve genişletmeye teşvik ederek Amerikan rekabetçiliğini desteklemek için tasarlanmıştır¹²⁵. Bunların yanı sıra, ABD'de ayrıca Serbest Bölgeler Programı da vardır. Bu program, Amerika Birleşik Devletleri'nde üretimle ilgili bazı caydırıcı unsurları kaldırarak ABD merkezli operasyonları teşvik eder¹²⁶. Yurtdışında üretilen ve ABD'ye ithal edilen bir ürüne uygulanan gümrük vergisi, tek tek parçaları, malzemeleri veya bileşenleri yerine bitmiş ürün üzerinden değerlendirilir. ABD merkezli üretici, bir üretim sürecinde kullanılmak üzere ithal edilen parçalar, malzemeler veya bileşenler için daha yüksek bir oran ödemesi gerektiğinde, yabancı rakibine kıyasla kendisini dezavantajlı görür. Serbest Bölgeler Programı, tarife değerlendirmesi amacıyla bölgede üretilen ürünlere yurtdışında üretilmiş gibi muamele ederek bu dengesizliği düzeltir. Aynı zamanda, bölge üreticisi ABD işçiliğini, hizmetlerini ve girdilerini kullandığı için bu ülke bundan faydalanır¹²⁷.

¹²³ Susan Tiefenbrun, **U.S. Foreign Trade Zones, Tax-Free Trade Zones of the World, and Their Impact on the U.S. Economy**, London, Edward Elgar Pub, 2013, p. 153

¹²⁴ Seyoum ve Ramirez, **A.g.m.**, p. 14

¹²⁵ Tiefenbrun, **A.g.e.**, p. 153

¹²⁶ Seyoum ve Ramirez, **A.g.m.**, p. 15

¹²⁷ Tiefenbrun, **A.g.e.**, p. 157

Yabancı ve yerli mallar serbest bölgelere depolama, sergileme, montaj, üretim ve işleme dahil yasalarca yasaklanmayan başka operasyonlar için taşınabilir. Tüm bölge faaliyeti kamu yararı incelemesine tabidir. Serbest bölge alanları, Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra bulundukları eyaletlerin ve toplulukların yasalarına ve yönetmeliklerine tabidir¹²⁸.

Bölge prosedürleri altında, yerel tüketim için ABD Gümrük ve Sınır Koruması bölgesine girmedikçe ve girinceye kadar yabancı mallarda olağan resmi ABD Gümrük ve Sınır Koruması giriş prosedürleri ve harçların ödenmesi gerekli değildir; bu noktada ithalatçı genellikle belirlenmiş olağan oranlardan vergi ödeme seçeneğine sahiptir. Bölgeye ihracat için taşınan yerli mallar, tüketim vergisi iadeleri açısından bölgeye girişte ihraç edilmiş sayılabilir¹²⁹.

Tesisleri kendileri işletebilecek veya işletme için sözleşme yapabilecek nitelikli kamu veya özel kuruluşlar dış ticaret bölgelerine sponsorluk yapar. İşlemler, yayınlanmış oranlarla kamu hizmeti temelinde yürütülür. Tipik bir genel amaçlı bölge, çeşitli taşıma modlarına erişimi olan genel depo tipi binalarda kullanıcılara kiralanabilir ve depolama / dağıtım alanı sağlar. Birçok bölge projesi, bölge kullanıcılarının kendi tesislerini inşa edebilecekleri çok sayıda endüstriyel park alanı içerir¹³⁰.

ABD Gümrük ve Sınır Koruması vergisi ve varsa federal tüketim vergisi, mal tüketim için bölgeden transfer edildiğinde ödenir. Bölgede iken, ürünler ABD gümrük vergisine veya özel tüketim vergisine tabi değildir. Yani mallar bölgeden gümrük vergisinden muaf olarak ihraç edilebilir. Ayrıca ABD Gümrük ve Sınır Koruması güvenlik gereksinimleri hırsızlığa karşı koruma sağlar. Bunun yanı sıra mal, vergiye tabi olsun ya da olmasın süresiz olarak bölgede kalabilir¹³¹.

Bir bölgeye kabul edilen emtia üzerindeki gümrük vergisi ve vergi oranı, bölge içerisinde yapılan operasyonlar neticesinde değişebilir. Bu nedenle, herhangi bir malı ABD Gümrük ve Sınır Koruması bölgesine tüketim transfer etmeyi planlayan iş adamı, normalde bölgeye yerleştirilen yabancı materyallere uygulanan vergi oranını veya

¹²⁸ Seyoum ve Ramirez, **A.g.m.**, p. 15

¹²⁹ Tiefenbrun, **A.g.e.**, p. 159

¹³⁰ Sucharita Ghosh, "Lockwood Reynolds and Shawn Rohlin, The spillover effects of United States foreign trade zones", **Applied Economics**, 2016, 48:43, p. 4119

¹³¹ **A.e.**, p. 4119-4120

bölgeden transfer edilen bitmiş bir ürün için geçerli olan vergi oranını ödemeyi seçebilir¹³². Bu seçim şansı iş adamları için bir avantaj olarak görülür. Bunun yanı sıra, tahvil ile ithal edilen mal, malın ihraç edilmesine ilişkin yasal bir gerekliliği yerine getirmek amacıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığına kabul edilebilir. Örneğin, 1930 Tarife Yasasının herhangi bir ihracat gerekliliğini veya başka herhangi bir Federal yasanın (ve birçok eyalet yasasının) ihracat gerekliliğini yerine getirmek için bir bölgeye, yaptırımı ile görevli idarenin öngördüğü ölçüde, mal kabul edilebilir¹³³.

ABD Gümrük ve Sınır Koruması, malların serbest bölgelerin içine ve dışına transferinden ve gelir tahsilatıyla ilgili konulardan sorumludur. Söz konusu birimin Genel Merkezindeki Yönetmelikler ve Kararlar Ofisi, geçerli tüzük, ABD Gümrük ve Sınır Koruması Yönetmelikleri ve prosedürlerinin yasal yorumlarını sağlar¹³⁴. Limanında bir bölge bulunan ABD Gümrük ve Sınır Koruması Liman Müdürü, Dış Ticaret Bölgeleri Kurulu'nun yerel temsilcisi olarak bölge faaliyetlerini denetlemekle görevlidir. Malların bölgeye girişini, bölgedeki malların taşınmasını ve elden çıkarılmasını ve malların bölgeden çıkarılmasını kontrol eder. Bunun yanı sıra Serbest Bölgeler Yasasına ek olarak, dış ticaret bölgeleri ile ilgili olarak normalde ABD Gümrük ve Sınır Koruması tarafından uygulanan tüm yasaları uygular¹³⁵.

Tarife sınıflandırmasını değiştirecek herhangi bir manipülasyon veya imalattan önce, bir ithalatçı, ayrıcalıklı yabancı statüsüne sahip bölgedeki ithal malları olması için Liman Müdürü'ne başvurabilir. Mal tasnif edilerek takdir edilir, harç ve vergiler başvurunun yapıldığı tarih itibarıyla belirlenir. Bu tür ürünler, bölgeden ABD tüketimi için orijinal haliyle veya manipülasyon veya üretimden sonra transfer edildiğinde, geçerli harçlar ve vergiler, ayrıcalıklı yabancı statüsü verildiğinde belirlenen orana göre ödenir¹³⁶.

¹³² Alexandre Lavissière, Tibor Mandják and Laurent Fedi, "The key role of infrastructure in backshoring operations: the case of free zones", **Supply Chain Forum: An International Journal**, 2016, 17:3, p. 145

¹³³ A.e., p. 146

¹³⁴ A.e., p. 147

¹³⁵ **About Foreign-Trade Zones**, U.S. Customs and Border Protection (Çevrimçi) <https://www.cbp.gov/border-security/ports-entry/cargo-security/cargo-control/foreign-trade-zones/about#:~:text=The%20Foreign%2DTrade%20Zones%20Act%20of%201934%20created%20a%20Foreign,adequately%20the%20public%20interest%22.> 03.02.2021

¹³⁶ Andrey Sergeevich Nechaev and Oksana Victorovna Antipina, "Technique of Tax Rates and Customs Duties Updating as the Tool of Enterprises Innovative Activity Stimulation", **Modern Applied Science**, 2015, Vol. 9, No. 2, p. 89

Depolama için veya ihracat veya imha için yasal bir gerekliliği yerine getirmek amacıyla ABD Gümrük ve Sınır Koruması bölgesinden bir bölgeye aktarılan mal, ihraç edilmiş sayılır ve Dış Ticaret Bölgeleri Kurulu, iade kamuya açıklanmasına karar vermedikçe tüketim için ABD Gümrük ve Sınır Koruması bölgesine iade edilemez. Bu koşullar altında bir bölgeye aktarılan malın durumu "bölge kısıtlı mal"dır. Bölgeyle sınırlı mal, imha etmek dışında manipüle edilemez veya bir bölgede üretilemez. Ayrıcalıklı yabancı statü durumunda olduğu gibi, bölge kullanıcısı uygun ABD Gümrük ve Sınır Koruması formunda bölge kısıtlı mal statüsü için başvurmalıdır¹³⁷.

ABD'de yüzlerce serbest bölge vardır. Onlardan bazıları oldukça büyük ve zengindir. Las Vegas Küresel Ekonomik Birliği bunlara örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Birlik Las Vegas, North Las Vegas Şehirleri de dahil olmak üzere Nevada, Clark County'de ekonomik çeşitliliği ve büyümeyi teşvik etmek için 6 üyeli bir organizasyondur. Organizasyon, Levi Strauss & Co., Bank of America, Zappos ve SolarCity gibi şirketlerin Las Vegas bölgesine çekilmesine, korunmasına ve genişletilmesine yardımcı olmuştur¹³⁸.

Büyük serbest bölgelerden bir diğeri de New Jersey eyaletidir. Aralık 2017'de, ABD Senatörleri Cory Booker ve Tim Scott tarafından hazırlanan "Fırsat Bölgeleri Programı", eyaletde belirlenen Fırsat Bölgelerinde ekonomik kalkınmayı ve istihdam yaratmayı teşvik etmek için tasarlanmıştır. New Jersey Fırsat Bölgeleri, valiler tarafından aday gösterilen ve ABD Hazine Bakanlığı tarafından onaylanan, yatırımcıların belirli federal sermaye kazançları vergi avantajları karşılığında sermayeyi yeni projelere ve işletmelere yönlendirmelerine olanak tanıyan bölgelerdir. New Jersey Fırsat Bölgeleri, her ilçeyi temsil eden 75 belediyeyi kapsamaktadır¹³⁹.

ABD'deki büyük ve güçlü serbest bölgelerden bir diğeri de ABD serbest bölge indeksinde FTZ-1 kodu ile bulunan New York serbest bölgesidir. 1970'lerden beri bilinen New York Şehri Ekonomik Kalkınma Kurumu (NYCEDC), 2015 yılında

¹³⁷ **About Foreign-Trade Zones**, U.S. Customs and Border Protection (Çevrimçi) <https://www.cbp.gov/border-security/ports-entry/cargo-security/cargo-control/foreign-trade-zones/about#:~:text=The%20Foreign%2DTrade%20Zones%20Act%20of%201934%20created%20a%20Foreign,adequately%20%22the%20public%20interest%22>, 03.02.2021

¹³⁸ **Year in review: Southern Nevada's top 10 business stories of 2013** (Çevrimçi) <https://vegasinc.lasvegassun.com/business/2013/dec/16/top-10-business-stories-2013/> 01.02.2021

¹³⁹ Rena Sherman and Chantel Figueroa, **Opportunity Zones in New Jersey**, (Çevrimçi) <https://www.choosenj.com/business-assistance/opportunity-zones/> 09.02.2021

alınan mal değeri ve işlenen mallar açısından New York Serbest Bölgesi'nin ülke genelinde 186 genel amaçlı bölge arasında dördüncü sırada yer aldığını duyurdu. ABD Ticaret Bakanı Penny Pritzker ve ABD Hazine Bakanı Jacob Lew'den oluşan ABD Serbest Bölgeler Kurulu, Eylül 2016'da ülkedeki tüm serbest bölgelerin durumu hakkında Kongre'ye yıllık bir rapor yayınladı. Rapor, ABD'deki ilk oluşturulmuş serbest bölge olan New York Serbest Bölgesi'nin ihraç edilen mallarda 500-750 milyon dolar arasında değişen finans oranları olduğunu bildiriyor¹⁴⁰.

ABD'deki diğer büyük serbest bölgelerden bazıları ise aşağıdaki gibidir¹⁴¹:

- Fairbanks Ekonomik Kalkınma A.Ş.
- Phoenix Serbest Bölgesi
- Mesa Serbest Bölgesi
- Arkansas Endüstriyel Gelişim Bölümü
- San Francisco Liman Komisyonu
- San Jose Serbest Bölgesi
- Los Angeles Liman Komisionerleri Kurulu ve s.

2.1.3. Japonya

Japonya, ekonomik sistemin yapısal reformunu ilerletmeye öncelik vererek, endüstrinin uluslararası rekabet edebilirliğini artırma ve ülke içerisinde uluslararası ekonomik faaliyet merkezlerinin oluşturulmasını teşvik etme perspektiflerine dayanan, ulusal hükümet tarafından belirlenen ulusal stratejik özel bölgeler politikası gerçekleştirmektedir¹⁴². Başbakan Abe hükümetinin büyüme stratejisinin en önemli önceliği olan deregülasyon için bir atılım olarak, Ulusal Stratejik Özel Bölgeler Yasası Aralık 2013'te yürürlüğe girmiştir. Tokyo'da dokuz koğuş - Chiyoda, Chuo, Minato, Shinjuku, Bunkyo, Koto , Shinagawa, Ota ve Shibuya - Kanagawa Eyaleti ve Chiba Eyaletindeki Narita şehri ile birlikte Mayıs 2014'te ulusal hükümet tarafından Tokyo

¹⁴⁰ NYCEDC Announces City Of New York Foreign-Trade Zone Ranks 4th In The Nation (Çevrimçi) <https://edc.nyc/press-release/nycedc-announces-city-new-york-foreign-trade-zone-ranks-4th-nation> 10.02.2021

¹⁴¹ Foreign-Trade Zones in the United States (Çevrimçi) <https://www.trade.gov/foreign-trade-zones-board> 12.02.2021

¹⁴² Naohiro Yashiro, "Japan's New Special Zones for Regulatory Reform", **International Tax and Public Finance**, 2015, volume 48, p. 562

Bölgesi Ulusal Stratejik Özel Bölgesi olarak belirlenmiştir¹⁴³. Tokyo Bölgesi Ulusal Stratejik Özel Bölgesi'nin bölgesel politikası, Tokyo 2020 Olimpiyat ve Paralimpik Oyunlarına ev sahipliği yapan serbest bölgeler, uluslararası bir iş merkezi oluşturmak için sermaye, insan kaynakları ve şirketleri çekmeyi ve ayrıca ilaç geliştirme gibi alanlarda başlangıçtan itibaren yeni ve uluslararası rekabet gücü olan işletmeler yaratmayı hedefliyor. Bu bölgesel politika göz önünde bulundurularak, Abe hükümeti, Tokyo'yu açık ve küresel bir iş şehri yapmak için çalışıyor¹⁴⁴. Koronavirüs pandemisinden dolayı 2020 olimpiyatları ertelenince bu serbest bölgelerin ekonomik durumuna da etkisini gösterdi.

Ülke, serbest bölgelerde operasyonları ilk kez özel bölgeye ilerleten yabancı şirketlere vergi teşvikleri, finansal destek, deregülasyon, iş ve yaşam desteği gibi avantajlar sağlıyor¹⁴⁵. Vergi teşviklerinde, Asya bölge genel müdürlüğü veya Asya Genel Merkezi için Özel Bölge içinde Ar-Ge merkezleri kuran yabancı şirketlere uygulanan geçerli kurumlar vergisi oranının, şirketlerin belirlenen kriterleri karşılaması koşuluyla, mevcut% 33.1'den% 24.7'ye düşürülmesi bekleniyor. Yabancı şirketlerin işlerini desteklemek için, hızlı bir göç süreci ve basitleştirilmiş prosedürler gibi deregülasyon halihazırda uygulamaya konulmuştur¹⁴⁶. Bu bağlamda Abe hükümeti tarafından yetkilendirilmiş yabancı şirketler tarafından işe alınan yabancılar için İkamet Statüsü Uygunluk Belgesi başvuru sürecinin, mevcut bir aydan üç aya kadar olan sınav süresinden yaklaşık 10 güne kadar kısaltılması bekleniyor¹⁴⁷.

Japonya'daki serbest bölgelerin başında Okinawa serbest bölgesi gelir. Bu özel bölge Nisan 1998'de Okinawa Promosyon Özel Tedbiri programı kapsamında oluşturulmuştur¹⁴⁸. Bölgede vergi muafiyetine tabi birçok mal kategorisi vardır. Okinawa Bölgesel Gümrük Genel Müdürü tarafından onaylanan bir perakende satıcısından satın alınan ithal ürünlere gelince, Okinawa'dan Japonya ana karasına

¹⁴³ Tajima Takahiro, "Conditions and Challenges of Distance Higher Education in Present-day Japan: Deregulation of Education and the Special Zones for Structural Reform", *CiNii - The economic review*, 2020, 12, p. 127

¹⁴⁴ Lotta Moberg, **The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development**, New York, Routledge, 2017, p. 156

¹⁴⁵ Yashiro, **A.g.m.**, p. 562

¹⁴⁶ Takahiro, **A.g.m.**, p. 127

¹⁴⁷ Yashiro, **A.g.m.**, p. 563

¹⁴⁸ Hiroyuki Shibusawa, Itsuko Shimabukuro and Ichihiro Uchida, "Evaluating the regional economy and industrial structure using IRIO and MRIO tables for municipalities in Aichi and Okinawa prefectures", *Asia-Pacific Journal of Regional Science*, 2019, volume 3, p. 223

gelen yerli yolcular, bunları 200.000 yen karşılığında Gümrük vergisiz fiyatlarla satın alabilirler. Bu ürünler Naha Havalimanı İç Hatlar Terminali veya şehirdeki belirlenmiş mağazalardan satın alınabilir. Alıcılar ise yalnızca Okinawa'dan Japonya ana karasına seyahat eden yurt içi yolculardır (Ürünleri satın aldıklarında uçağın biniş kartları kontrol edilmektedir.). Asya kentlerini ve yerel şehirleri birbirine bağlayan Naha Havaalanı ülkedeki birkaç 24 saatlik havalimanından biridir¹⁴⁹.

Okinawa Serbest Bölgesi, Okinawa Teşvik Özel Tedbirine ve yerel işletmelerde finans ve vergilendirme sistemine dayanan Gümrük Kanunu'na göre yönetilir¹⁵⁰. Okinawa'da genellikle iş ve ticaret teşvik edilir. Bu serbest bölgenin fonksiyonları aşağıdaki gibidir¹⁵¹:

- Süreç • Üretim - hammaddeleri, parçaları ve yarı mamul malları işlemek, üretmek ve birleştirmek.
- Transit • Depolama - yabancı yükleri geçici olarak depolamak ve pazara bağlı olarak yurtdışına ithalat veya ihracat yapmak.
- Kalite • Ayarlama - yabancı ürünleri incelemek, test etmek ve gerekirse yeniden şekillendirmek.
- Sergi • İş Görüşmesi - yabancı kargoları sergilemek ve bunları iş görüşmelerinde kullanmak.

Bu serbest ticaret bölgesinde işlenen veya üretilen hammaddeleri veya ürünleri ithal ederken bunlara uygulanan daha düşük tarife oranı seçilebilir. Bu bağlamda, bölge iş adamları için çeşitli imkanlar sunar. Genellikle Serbest Ticaret Bölgesi dışında, hammadde vergisi oranı ithalatçılara uygulanmaktadır, ancak “seçici tarife sistemi” tarifesi, hammaddeden düşük olması durumunda ürün vergisi oranını seçmelerine olanak tanır ve onlara avantaj sağlar¹⁵².

Japonya'daki bir diğer serbest bölge Niigata Serbest Bölgesi'dir. Niigata, Japonya'nın Chūbu bölgesinde bulunan Niigata Eyaletinin başkenti ve en kalabalık şehridir. Honshu'nun batı kıyısındaki en büyük şehir ve Nagoya'dan sonra Chūbu bölgesinin ikinci büyük şehridir. Japon Denizi ve Sado Adası'na bakmaktadır. 1

¹⁴⁹ Moberg, **A.g.e.**, p. 158

¹⁵⁰ Takahiro, **A.g.m.**, p. 129

¹⁵¹ Yashiro, **A.g.m.**, p. 563

¹⁵² Shibusawa, Shimabukuro ve Uchida, **A.g.m.**, p. 225

Temmuz 2019 itibarıyla şehrin tahmini nüfusu 797.591 ve nüfus yoğunluğu km² başına 1.098 kişidir. Toplam alan 726.45 km² (280.48 sq mi) 'dir. Niigata Metropolitan İstihdam Alanı olan Niigata'nın GSYİH'si 2010 itibarıyla 43,3 milyar ABD dolarıdır¹⁵³.

Serbest bölgede ayrıca, tesislerini genişletmek için makine ve teçhizat maliyetlerinin% 15'i ve inşaat maliyetlerinin% 6'sı düşürülmüştür¹⁵⁴. Niigata Serbest Bölgesi altında faaliyet gösteren şirketler için, kuruluştan sonraki ilk 10 yıl için kurum gelirinin% 40'ı gelir vergisinden muaftır. Niigata Serbest Limanında faaliyet gösteren şirketler, 3 yıl süreyle emlak vergisi ve kurumlar vergisinden muaftır¹⁵⁵. Japonya'daki tüm serbest ticaret bölgeleri, limanların ve hava terminallerinin yanında yer alır, bu da lojistiği kolaylaştırır ve nakliye maliyetlerini düşürür¹⁵⁶.

2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Serbest Bölge Uygulamaları

Gelişmekte olan ülkelerde farklı serbest bölge modelleri olduğu için bu tür bölgelerin kesin parametrelerini tanımlamak zordur. Bu tip ülkelerde farklı serbest bölge türleri arasında ayırım yapmak benzer şekilde karmaşık olabilir¹⁵⁷. Gelişmekte olan ülkelerde serbest bölgeler genellikle limanların, havalimanlarının veya sınır koridorlarının yanında yer alır ve yoğunlukla depolama, lojistik ve hizmet sağlayan firmalara ev sahipliği yapar¹⁵⁸. Çoğu gelişmekte olan ekonomide, serbest bölge modeli bu orijinal konsepte yakın kalmıştır. Genellikle, bu tür bölgeler, bu hizmetlere ve uluslararası pazarlara kolay erişime güvenen işletmeler için bitişik sanayi parklarına sahiptir, ancak bu bitişik alanlar genellikle ayrı bir düzenleyici rejime tabi değildir. Gelişmekte olan ülkelerde, aksine, serbest bölgelerin çoğu, çeşitlendirilmiş endüstriyel faaliyetlere yatırım çekmeyi amaçlamaktadır ve bu nedenle, daha büyük, entegre endüstriyel serbest bölgelerdeki tüm işletmelere gümrük, mali ve düzenleyici faydalar

¹⁵³ Yashiro, **A.g.m.**, p. 564

¹⁵⁴ Takahiro, **A.g.m.**, p. 130

¹⁵⁵ Moberg, **A.g.e.**, p. 160

¹⁵⁶ Takahiro, **A.g.m.**, p. 131

¹⁵⁷ José L. González-Pernía, Andrés Jung and Iñaki Peña, "Innovation-driven entrepreneurship in developing economies", **Entrepreneurship and Regional Development**, 2015, 27:9-10, p. 558

¹⁵⁸ Manjinder Kaur and Lakhwinder Singh, "Knowledge in the economic growth of developing economies", **African Journal of Science, Technology, Innovation and Development**, 2016, 8:2, p. 207

sağlama eğilimindedir¹⁵⁹. Karmaşıklığa ek olarak, bölgeler içinde çok sayıda bölge örneği vardır. Örneğin, gelişmekte olan ülke olsa da, gelişmiş ekonomiler kadar büyük olan Çin'deki eyalet büyüklüğündeki bölgeler genellikle çeşitli diğer serbest bölge türlerini içerir. Ancak mali veya düzenleyici teşvikler sunan daha küçük serbest bölgeler bile bazen çevreleri içinde başka bir serbest bölgeye ev sahipliği yapar¹⁶⁰.

Gelişmekte olan ülkelerdeki serbest bölgelerin bir başka, ilişkili faydası da bilgi ve yenilikçi süreçlerin içe dönük yatırımcılardan daha geniş ekonomiye aktarılmasıdır. Böyle ülkelerde serbest bölgeler genellikle yalnızca bir ülkede operasyonlar kurabilen değil, aynı zamanda yeni iş ve endüstriyel süreçleri ekonomiye transfer etme potansiyeline ve daha verimli iş operasyonları ve davranışlarına sahip olan yatırımcıları hedef alır¹⁶¹. Bu, yerel tedarik zincirleri ve gelişmiş yerel rekabet yoluyla girdilerin tedarik edilmesi yoluyla 'doğal olarak' veya gelen yatırımcının aktif olarak bilgi ve iş uygulamalarını paylaşmasını gerektiren tamamlayıcı politikalar ve yükümlülükler yoluyla proaktif olarak gerçekleştirilebilir¹⁶².

Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle de istihdam sorunu yaşayan ülkelerde önemli istihdam yaratmayı teşvik etmek, yoksulluk oranlarını düşürmek ve yaşam standartlarını yükseltmek için depresif ekonomik büyüme ve yüksek işsizlik alanlarında çok sayıda serbest bölge uygulamaları uygulanmıştır¹⁶³. Serbest bölgelerin oluşturulması aynı zamanda Azerbaycan, Gürcistan gibi bölgesel gelişmekte olan ülkelerde beşeri sermaye gelişimini kolaylaştırabilir, sosyal sorunları azaltabilir, devlet gelir akışları yaratabilir (gelir vergisinden), işsizlik yardımlarına yönelik devlet harcamalarını azaltabilir ve yerel olarak üretilen mal ve hizmetler için pazarlar sağlayabilir¹⁶⁴.

Bu gibi ülkelerde düzenleyici ve yasal çerçeveye bağlı olarak, serbest bölgeleri yerel işçiler için önemli ölçüde doğrudan istihdam sağlanmasına neden olabilir. Serbest bölgeler ayrıca, bölgelerdeki şirketler yerel ekonomi genelinde bölge dışından

¹⁵⁹ Natalia Radchenko, "Informal Employment in Developing Economies: Multiple Heterogeneity", **The Journal of Development Studies**, 2017, 53:4, p. 499

¹⁶⁰ González-Pernía, Jung ve Peña, **A.g.m.**, p. 559

¹⁶¹ Kaur ve Singh, **A.g.m.**, p. 208

¹⁶² González-Pernía, Jung ve Peña, **A.g.m.**, p. 559

¹⁶³ Chiukira Levious, Special Economic Zones in developing countries: Challenges and opportunities for Zimbabwe, **Journal of Economic Studies of University of Johannesburg**, 2018, 12:02, p. 7

¹⁶⁴ Radchenko, **A.g.m.**, p. 501

girdi sağladıkları için yerel tedarik zincirlerinde önemli dolaylı istihdam fırsatları yaratabilir¹⁶⁵.

Yatırımcılar, daha üst düzey beceri gereksinimlerine sahip iş fırsatları yaratacakları ve bunun da yerel işgücü genelinde genel beceri düzeylerini iyileştireceği temelinde hedeflenebilir¹⁶⁶. Genellikle bu süreç, ev sahibi hükümetin yatırımcı ve ilgili tedarik zinciri için uygun bir işgücü arzı yaratmaya yardımcı olan eğitim ve beceri programları sunan tamamlayıcı faaliyetler gerektirir. Daha sofistike teknik ve yönetsel özelliklere sahip işlerin yaratılması genellikle DYY'den istenir¹⁶⁷. Çoğu durumda, yerel olarak bu becerilerin eksikliğinden dolayı, üst düzey yönetici işlerinin yatırımcının menşe ülkesinin vatandaşları tarafından doldurulması gerekecektir. Ancak yine uygun tamamlayıcı politikalar, eğitim kurumlarına katılım ve yatırımcıya yüklenen yükümlülükler ile bu beceriler yerel işgücü içinde de geliştirilebilir¹⁶⁸.

Çalışmanın bu kısmında Çin, Rusya ve Azerbaycan'daki serbest bölgeler açıklanır. Bu ülkelerin seçilme nedeni bir önceki alt başlıktan farklı olarak ekonomi ve yönetimdeki benzerlikleridir. Coğrafya ve coğrafi ekonomi itibarıyla Rusya'nın tüm Avrasya bölgesi üzerinde etkileri vardır. Bunun yanı sıra, ülkenin kendine özgün bir ekonomik yapısı mevcuttur. Nitekim Çin de gelişmekte olan ülke olmasına rağmen, son yıllarda tüm dünyaya etki etme imkanlarına sahip olmaya başlamıştır. Sayı itibarıyla dünyadaki en fazla serbest bölgeye sahip olan ülkelerden biri olan Çin söz konusu serbest bölgelerin gelişiminde Rusya ile işbirliği yapmaktadır. Azerbaycan ise bir bölgesel ekonomik güç olarak ortaya çıkmaktadır. Ülke ekonomisinin ana kaynağının petrol olduğu ülkede petrol dışı ekonomik sektörlerin gelişimine yönelik politikaların uygulanması kendini serbest bölgelerin gelişiminde de göstermektedir. Bu açıdan, Azerbaycan'daki serbest bölge politikasının incelenmeye değer olduğu düşünülmektedir.

2.2.1. Çin

¹⁶⁵ Kaur ve Singh, **A.g.m.**, p. 208

¹⁶⁶ Levious, **A.g.m.**, p. 8

¹⁶⁷ Kliment Naydenov, **The Role of Free Economic Zones For The Development of The Regional Economy**, 5th SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS, Sofia, 2018, p. 25

¹⁶⁸ Radchenko, **A.g.m.**, p. 502

Çin'deki serbest bölgelere, başka yerlerde planlanan ekonomiye kıyasla, Çin hükümeti tarafından daha serbest piyasa odaklı ekonomi politikaları ve esnek hükümet öncelikleri verilmektedir. Bu, serbest bölgelerin yabancı ve yerli işletmeler için daha cazip olan ekonomik fırsatları kullanmasına izin verir¹⁶⁹. Bu amaçla 1970'lerin sonlarında ve özellikle Aralık 1978'de Çin Komünist Partisi 11. Merkez Komitesi'nin 3. Genel Kurulunda Çin hükümeti reform ve açılma politikasını başlatmıştır. Maoist ekonomi politikasının ekonomik büyümeyi üretemeyen başarısızlığına bir yanıt olarak, Çin'in yalnızca sanayileşmiş batı ülkelerine değil, aynı zamanda yükselen bölgesel güçlere (Japonya, Kore, Singapur, Tayvan ve Hong Kong) karşı da rekabet edebilmesine olanak tanıyacaktı. 1984 yılında Çin, 14 kıyı kentini denizaşırı yatırımlara açtı: Dalian, Qinhuangdao, Tianjin, Yantai, Qingdao, Lianyungang, Nantong, Şangay, Ningbo, Wenzhou, Fuzhou, Guangzhou, Zhanjiang ve Beihai¹⁷⁰. 1988'den beri Çin'in dış dünyaya açılması, sınır bölgelerine, Yangtze Nehri boyunca uzanan alanlara ve iç bölgelere kadar genişlemiştir¹⁷¹. Devlet, ilk olarak Hainan Adası'nı Çin'in en büyük serbest bölgesi haline getirmeye ve diğer serbest bölgeleri genişletmeye karar vermiştir¹⁷².

1992 yılından bu yana, bir dizi sınır şehrinde serbest bölgeler oluşturulmuş, buna ek olarak, bazı iç vilayetlerin ve neredeyse tüm özerk bölgelerin başkentleri serbest bölgelere dönüştürülmüştür. Ayrıca, büyük ve orta ölçekli şehirlerde 15 serbest ticaret bölgesi, 32 devlet düzeyinde ekonomik ve teknolojik gelişme bölgesi ve 53 yeni ve yüksek teknolojili endüstriyel gelişme bölgesi kurulmuştur¹⁷³. Bu açık alanlar farklı tercihli politikalar benimsedikleri için, dışa dönük ekonomiyi geliştirmede, ürünleri ihraç ederek ve ileri teknolojileri ithal ederek döviz yaratmada ve iç ekonomik kalkınmayı hızlandırmada önemli rol oynarlar¹⁷⁴.

Öncelikli olarak işlenmiş malların ihracatına yönelmiş serbest bölgeler, bilim, endüstri ve inovasyonu ticaretle bütünleştiren dış ticaret odaklı alanlardır. Yabancı

¹⁶⁹ Delei Peng and Xiuyan Fei, "China's Free Trade Zones: Regulatory Innovation, Legal Assessment and Economic Implication", **The Chinese Economy**, 2017, 50:4, p. 239

¹⁷⁰ Bin Wang, "Employment in China (Shanghai) Pilot Free Trade Zone", **The Chinese Economy**, 2017, 50:4, p. 267

¹⁷¹ **A.e.**, p. 268

¹⁷² Peng ve Fei, **A.g.m.**, p. 240

¹⁷³ Wang, **A.g.e.**, p. 268

¹⁷⁴ **A.e.**, p. 269

firmalar, daha düşük vergi oranları, belirli düzenlemeler ve özel yönetim sistemleri gibi politikalardan yararlanır. Bunların sonucunda çeşitli şehirler büyük ekonomik kalkınma yaşar¹⁷⁵. Örneğin, 1999 yılında bir serbest bölge olan Shenzhen'in yüksek teknoloji endüstrisi, 81.98 milyar yuan değerindeki ihracatla şehrin tüm ihracatının % 40.5'ini oluşturmuştur¹⁷⁶.

Çin'deki serbest bölgelerin sayısı günümüzde neredeyse ABD ile kıyaslanacak duruma gelmiştir. 1978 ile 1984 yılları arasında, ekonomik reformları ve dünyaya açılma politikasının bir parçası olarak Çin, Guangdong Eyaleti'nde Shantou, Shenzhen ve Zhuhai'de ve Fujian Eyaletinde Xiamen'de serbest bölgeler kurmuştur¹⁷⁷. 1984 yılında ise hükümet 14 kıyı şehrini daha denizaşırı yatırımlara açmıştır: Dalian, Qinhuangdao, Tianjin, Yantai, Qingdao, Lianyungang, Nantong, Şangay, Ningbo, Wenzhou, Fuzhou, Guangzhou, Zhanjiang ve Beihai¹⁷⁸.

1984 sonrası elindeki serbest bölgelerin kalkınmasına dikkat ayıran Çin hükümeti son dönemlerde serbest bölgelerde genişleme politikasına gitmektedir. 2019 yılında Çin, pilot serbest ticaret bölgelerini ülke genelinde altı yeni eyalete genişleteceğini duyurmuştur. Bunlar Jiangsu, Shandong, Hebei, Heilongjiang, Guanxi ve Yunnan'dır¹⁷⁹. Çin'deki serbest ticaret bölgelerinin toplam sayısını 12'den 18'e çıkaracak hamle, hükümetin ekonomiyi açmaya yönelik devam eden reformlarıyla uyumludur. Genişleme planları, Çin'in komşu ülkelerle ticari ve ekonomik bağlarını derinleştirmeyi ve aynı zamanda az gelişmiş eyaletlerdeki yerel ekonomiyi desteklemeyi hedefliyor¹⁸⁰.

Yeni bölgelerin tümü kıyı veya sınır bölgelerinde yer almaktadır, Rusya, Japonya, Güney Kore ve Vietnam ile ticaret ve yatırım akışları için ana geçit görevi görmektedir¹⁸¹. Bu serbest bölge genişlemesi, ABD-Çin ticaret savaşının bir sonucu olarak görülmektedir. Görünüşe göre Çin, mevcut ticaret gerilimlerinin etkisini

¹⁷⁵ Quan Li, "E-commerce, Free-Trade Zones, and the Linkage Effect to China's Foreign Trade", **The Chinese Economy**, 2021, 08/03, p. 189

¹⁷⁶ Jiayang Hu, "A Retrospective View on the First Three Years of China (Shanghai) Pilot Free Trade Zone", **The Chinese Economy**, 2017, 50:4, p. 225

¹⁷⁷ Li, **A.g.m.**, p. 190

¹⁷⁸ Peng ve Fei, **A.g.m.**, p. 240

¹⁷⁹ Hu, **A.g.m.**, p. 226

¹⁸⁰ Li, **A.g.m.**, p. 190

¹⁸¹ Hu, **A.g.m.**, p. 227

dengelemek için gelişmemiş eyalet ekonomilerini güçlendirmek, Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) gibi daha güçlü bölgesel bağlantıları güvence altına almak istiyor¹⁸².

Yeni serbest bölgeler birlikte, reformların hızlanması ve alternatif ticaret ortaklarıyla ilişkilerin güçlendirilmesi yoluyla, Çin'in ticaret savaşının neden olduğu yavaşlamayla mücadelede daha proaktif olma kararına işaret ediyor¹⁸³. Bu bölgeler, Çin'in iş ortamını modernize etmede önemli bir rol oynaya, iç ve dış ticareti canlandırmaya ve doğrudan yabancı yatırımı çekmeye hizmet edebilir¹⁸⁴. Bunun yanı sıra, bu bölgeler malların ithalatı, üretimi ve ihracatı için tercihli politikaların yanı sıra vergi teşvikleri, serbest akış ve sermaye değişimi için hızlı izlenen prosedürler sunarlar¹⁸⁵. Bu serbest bölgelerde aşağıdaki ekonomi politikaları uygulanmaktadır:

- Söz konusu bölgelerdeki yabancı yatırımlar için özel vergi teşvikleri¹⁸⁶
- Uluslararası ticaret faaliyetlerinde merkezi hükümetten daha fazla bağımsızlık¹⁸⁷

Diğer ekonomik özellikler ise Çin hükümeti tarafından "4 ilke" olarak ifade edilir¹⁸⁸:

- İnşaat, öncelikle yabancı sermayeyi çekmeye ve kullanmaya dayanır,
- Birincil ekonomik birimler, Çin-yabancı ortak girişimler ve ortaklıklar ile tamamen yabancılara ait işletmelerdir,
- Ürünler öncelikle ihracata yöneliktir,
- Ekonomik faaliyetler öncelikle piyasa güçleri tarafından yönlendirilir.

Çin'in serbest bölge oluşturma politikası ABD'den farklı olarak, genellikle bir bölgeye yoğunlaşmış küçük, fakat sayıca fazla serbest bölgeden oluşan alanlar yaratmaktadır¹⁸⁹. Örneğin, Shandong Serbest Bölgesi, Jinan, Qingdao ve Yantai bölgeleri dahil olmak üzere 119,98 kilometrekarelik üç bölgeyi kapsamaktadır. Bu serbest bölge, denizcilik endüstrilerinin gelişimini hızlandırmaya, endüstriyel finansın,

¹⁸² Hao Chen, Bo Yuan and Qi Cui, "Does the pilot free trade zone policy attract the entering of foreign-invested enterprises? The evidence from China", **Applied Economics Letters**, 2020, 06:08, p. 171

¹⁸³ Li, **A.g.m.**, p. 191

¹⁸⁴ Chen, Yuan ve Cui, **A.g.m.**, p. 172

¹⁸⁵ Hu, **A.g.m.**, p. 229

¹⁸⁶ Li, **A.g.m.**, p. 191

¹⁸⁷ Bin Wang and Mary Ip, "China (Shanghai) Pilot Free Trade Zone—An Appraisal", **The Chinese Economy**, 2017, 50:4, p. 221

¹⁸⁸ Chen, Yuan ve Cui, **A.g.m.**, p. 173

¹⁸⁹ Wang ve Ip, **A.g.m.**, p. 222

yapay zekanın yanı sıra tıp ve sağlık hizmetleri endüstrisinin geliştirilmesine ve Çin, Japonya ve Güney Kore arasındaki uluslararası ticaret işbirliğini artırmak için stratejik konumundan yararlanmaya odaklanmaktadır¹⁹⁰.

Jiangsu Serbest Bölgesi ise, Nanjing, Suzhou ve Lianyungang'da 119,97 kilometre kareye ulaşan üç alanı kapsamaktadır. Bu bölgenin birincil hedeflerinden biri, bölgesel kalkınmayı teşvik etmek için Yangtze Nehri Ekonomik Kuşağı ve Yangtze Nehri Deltası'ndaki iller ve şehirlerle işbirliğini kolaylaştırmaktır. Bu serbest bölge, deniz aşırı yatırım işbirliği düzeyini iyileştirmek, reel ekonomi için mali desteği güçlendirmek ve imalat endüstrisinin inovasyonunu ve gelişimini desteklemek için özel önlemler içermektedir¹⁹¹.

Diğer önemli serbest bölgelerde Heilongjiang Serbest Bölgesi, Harbin, Heihe ve Suifenhe'nin 119,85 kilometrekareye ulaşan kısımlarını kapsamakta ve kuzeydoğu Çin'in yeniden canlandırılmasında kilit faktör olmaktadır. Pekin'e göre bu bölge, yüksek kaliteli ekipman, akıllı üretim ve yeni enerji gibi gelişmekte olan endüstrileri desteklemekte, teknolojik başarıların ticarileştirilmesi için teşvikler sunmakta, aynı zamanda Çin'in kuzey kuşağı boyunca ekonomilerin canlanmasına yardımcı olacak - Çin ile Rusya ve Doğu Asya bölgesi arasındaki işbirliğini güçlendirmektedir¹⁹².

Çinden vereceğimiz son örnek ise Hebei Serbest Bölgesi'dir. Hebei Serbest Bölgesi, toplamda 119,97 kilometre kareye ulaşan Xiong'an, Zhengding, Caofeidian ve Daxing Havaalanı'ndaki alanları kapsamaktadır. Bu serbest bölge, Pekin, Tianjin ve Hebei'nin koordineli gelişimini desteklemektedir. Bunu, finansal inovasyon, dijital teknolojiler ve platformlar aracılığıyla Xiongan New Area'nın yüksek kaliteli gelişimine öncülük ederek ve biyo-tıp ve sağlık sektörlerinde Pekin ve Tianjin'deki teknolojik başarıları hızlandırarak gerçekleştirmektedir¹⁹³.

2.2.2. Rusya

Rusya'da serbest bölgeler, devletin Rus ve yabancı yatırımcıları Rusya için öncelikli sektörlerle çekmek için özel bir yasal statüye ve ekonomik faydalara sahip

¹⁹⁰ Li, **A.g.m.**, p. 192

¹⁹¹ Hu, **A.g.m.**, p. 230

¹⁹² Chen, Yuan ve Cui, **A.g.m.**, p. 173

¹⁹³ Li, **A.g.m.**, p. 193

olduğu bölgelerdir¹⁹⁴. Bu serbest bölgelerin oluşturulması ve işleyişi 22 Temmuz 2005 tarihli FZ-116 Rus Federal Yasası ile düzenlenmiştir¹⁹⁵. Rusya'da serbest bölgelerin tesis edilme amacı, ekonominin ileri teknoloji sektörlerinin, ithal ikameci sanayilerin, turizm ve sağlık tesisleri sektörünün yanı sıra yeni tür ürünlerin geliştirilmesi ve üretilmesi, aynı zamanda ulaşımının genişletilmesidir. Rusya'da serbest bölgelerin gelişimi, özel olarak oluşturulmuş bir yönetim şirketi - tek hissedarı devlet olan "Serbest Bölgeler A.Ş." tarafından gerçekleştirilmektedir¹⁹⁶.

Rusya'da serbest bölgelerin topraklarında girişimcilik faaliyetlerini yürütmek için özel bir rejim bulunmaktadır¹⁹⁷:

- Yatırımcılar, devlet bütçesi pahasına oluşturulan iş geliştirme altyapısı alır ve bu da yeni bir üretim yaratma maliyetini düşürmelerine olanak tanır.
- Serbest gümrük bölgesi rejimi sayesinde, iş adamları önemli gümrük avantajları elde ediyor.
- Bir dizi vergi tercihleri sağlanmıştır.
- "Tek pencere"li yönetim sistemi, eyalet düzenleyici kurumlarla etkileşimi basitleştirmeye ve etkileşim için gerekli olan zamanı azaltmaya izin verir.

FZ-116 Rus Federal Yasası'na göre, Rusya'da dört tür serbest bölge vardır¹⁹⁸:

1. Endüstriyel üretim bölgeleri veya endüstriyel serbest bölgeler,
2. Teknolojik inovasyon alanları veya inovatif serbest bölgeler,
3. Liman alanları,
4. Turist ve rekreasyon bölgeleri veya turist serbest bölgeleri.

Bunların yanı sıra, Rusya'da başka bir serbest bölge daha vardır. 1991'den beri Kaliningrad bölgesinde bulunan "Yantar" serbest bölgesi, şu anda 10.01.2006 tarihli

¹⁹⁴ **Особые экономические зоны России попали в рейтинг лучших в мире**, Министерство экономического развития Российской Федерации (Çevrimçi) https://www.economy.gov.ru/material/news/osoby_economicheskije_zony_rossii_popali_v_reyting_l uchshih_v_mire.html 15.03.2021

¹⁹⁵ Лидея Кравченко и Максим Горячих, "Особые Экономические Зоны: Зарубежный Опыт и Перспективы Функционирования В России", **Вестник ТвГУ, Серия "Экономика и управление"**, 2017, №4, с. 8

¹⁹⁶ **А.е.**, с. 9

¹⁹⁷ **А.е.**, с. 10

¹⁹⁸ **Особые экономические зоны**, Министерство экономического развития Российской Федерации (Çevrimçi) https://www.economy.gov.ru/material/directions/regionalnoe_razvitie/instrumenty_razvitiya_territoriy/osoby_economicheskije_zony/ (02.03.2021)

16-FZ sayılı ayrı bir Federal Yasa ile yürütülmektedir¹⁹⁹. 2020 istatistiksel verileri itibarile halihazırda Rusyada aşağıdaki kadar serbest bölge bulunmaktadır²⁰⁰:

- 33 özel ekonomik bölge;
- 15 sanayi ve üretim ekonomik bölgesi;
- 7 teknolojik inovasyon bölgesi;
- 1 liman ekonomik bölgesi;
- 10 turistik ve rekreasyonel ekonomik bölge.

800 civarı sakinin yaşadığı söz konusu serbest bölgelerde 41 yatırımcı ülke yatırım yapmaktadır. Bunun sonucunda söz konusu serbest bölgelerde 38.000'den fazla iş yeri yaratılmıştır²⁰¹. Ülkenin büyük sanayi bölgelerinde bulunan geniş bölgeler özel imkanlara sahiptir. Üretim için kaynak tabanına yakınlık, hazır altyapıya erişim ve ana ulaşım arterleri Rusya`da serbest bölgelerin temel özellikleridir. Üretimi sanayi bölgelerine yerleştirmek, maliyetleri düşürerek Rusya pazarındaki ürünlerin rekabet gücünü artırmayı mümkün kılmaktadır<sup>202</sup>. Rusya`daki bazı önemli serbest bölgeler ile ilgili detaylı bilgi aşağıdaki tabloda temin edilmektedir.

Tablo 1. Rusya`da Serbest Bölgeler

Serbest bölgenin ismi	Bulunduğu bölge	Oluşturulma zamanı
Elabuga	Tataristan	21 Aralık 2005
Lipetsk	Grazin bölgesi	21 Aralık 2005
Tolyatti	Samar bölgesi	12 Ağustos 2010
Titanyum Vadisi	Sverdlov bölgesi	12 Aralık 2010
Stupino Meydanı	Stupino bölgesi	15 Ağustos 2015

Kaynak: **ОЭЗ промышленно-производственного типа**, Министерство экономического развития Российской Федерации (Çevrimçi)

¹⁹⁹ Мурад Бухрер, **Анализ функционирования свободных экономических зон в России (на примере ОЭЗ «Янтарь» в Калининградской области)**, Доктора Tezi, «Национальный Исследовательский Томский Политехнический Университет», Томск, 2019, с. 23

²⁰⁰ Министерство экономического развития Российской Федерации, **A.g.m.**

²⁰¹ Бухрер, **A.g.e.**, с. 29

²⁰² **A.g.e.**, с. 31

https://www.economy.gov.ru/material/directions/regionalnoe_razvitie/instrumenty_razvitiya_territoriy/osoby_e_ekonomicheskije_zony/oez_promyshlennogo_proizvodstvennogo_tipa/ 01.03.2021

Sanayi temelli serbest bölgelerin öncelikli faaliyet alanları arasında aşağıdaki üretim sektörleri yer almaktadır²⁰³:

- Arabalar ve otomobil bileşenleri;
- Yapı malzemeleri;
- Kimyasal ve petrokimyasal ürünler;
- Ev aletleri ve ticari ekipman.

Teknolojik inovasyon temelli serbest bölgeler ise bilimsel geleneklere ve tanınmış araştırma okullarından davet ettiği teknoloji mühendislerine sahip en büyük bilim ve eğitim merkezlerindeki konumu ile dikkat çekmektedir. Gümrük yardımları ve vergi tercihleri paketi, profesyonel insan kaynaklarına erişim, yeni teknolojilere yönelik artan talep ve Rus ekonomisinin çeşitli sektörlerinin modernizasyonu, inovasyon temelli serbest bölgeleri risk sermayesi fonları ve yüksek teknoloji geliştiricileri ve üreticileri için cazip hale getiriyor²⁰⁴. İnovasyon bölgelerinin geliştirilmesi için öncelikli alanlar aşağıdakilerdir²⁰⁵:

- Nano ve Biyoteknoloji;
- Tıbbi teknoloji;
- Elektronik ve iletişim tesisleri;
- Bilişim Teknolojisi;
- Hassas ve analitik enstrümantasyon;
- Nükleer Fizik;
- Mikrodalga teknolojisi.

²⁰³ **ОЭЗ промышленно-производственного типа**, Министерство экономического развития Российской Федерации (Çevrimçi)
https://www.economy.gov.ru/material/directions/regionalnoe_razvitie/instrumenty_razvitiya_territoriy/osoby_e_ekonomicheskije_zony/oez_turistsko_rekreacionnogo_tipa/ (13.03.2021)

²⁰⁴ **ОЭЗ технико-внедренческого типа**, Министерство экономического развития Российской Федерации (Çevrimçi)
https://www.economy.gov.ru/material/directions/regionalnoe_razvitie/instrumenty_razvitiya_territoriy/osoby_e_ekonomicheskije_zony/oez_tehniko_vnedrencheskogo_tipa/ 03.03.2021

²⁰⁵ **A.e.**

Rusya'nın en güzel ve popüler bölgelerinde bulunan turist (turistik ve eğlence amaçlı) serbest bölgeler ise turist, spor, eğlence ve diğer iş türlerini organize etmek için uygun koşullar sunar. Irkutsk Bölgesi, Altay Bölgesi, Altay Cumhuriyeti, Buryatia Cumhuriyeti, Kaliningrad Bölgesi, Stavropol Bölgesi ve Primorsky Bölgesi topraklarında yedi turistik serbest bölge bulunmaktadır²⁰⁶.

Turistik serbest bölgelerin yanı sıra liman serbest bölgeleri de Rusya için çok önemlidir. Liman alanları, uluslararası ekonomik güzergahlara çok yakındır. Konumları, hem Uzak Doğu'da hem de Rusya'nın orta kesiminde yüksek talep gören liman ve lojistik hizmetleri için hızla büyüyen bir pazara erişim sağlar. Örneğin, Ulyanovsk-Vostochny havaalanına ait serbest bölgenin bölgenin ayırt edici özelliği, Ulyanovsk havacılık kümesinin işletmelerine olan yakınlığıdır. Bu, uçakların bakımı ve yenilenmesi ile ilgili projelerin geliştirilmesi için ön koşulları yaratır²⁰⁷. Aynı şekilde Habarovsk Bölgesi'ndeki liman ve lojistik bölgesinin gelişiminin ana yönü de uygun bir coğrafi konuma ve halihazırda mevcut bir altyapı üssüne dayanan modern çok profilli liman, gemi onarım merkezinin oluşturulmasıdır²⁰⁸. Bunların yanı sıra, 2 Ekim 2010'da Rusya Başbakanı Vladimir Putin, Murmansk Serbest Bölgesi'nin oluşturulmasıyla ilgili Rusya Federasyonu Hükümeti'nin 800 sayılı Kararnamesini imzalamıştır. Serbest bölge topraklarında bir konteyner terminali inşa etmek, mevcut olanı modernize etmek ve dökme ve sıvı yüklerin alınması, aktarılması ve yüklenmesi için yeni liman tesisleri inşa etmek mümkündür. Bölge limanındaki yatırımcılar, vergi ve gümrük avantajlarının yanı sıra altyapı tesislerine bağlantı elde etmektedirler. Yatırımcılara, özel ekonomik bölgenin tüm varlığı boyunca vergi avantajlarının değişmezliği garanti edilir²⁰⁹.

2.2.3. Azerbaycan

²⁰⁶ **ОЭЗ промышленно-производственного типа**, Министерство экономического развития Российской Федерации (Çevrimçi) https://www.economy.gov.ru/material/directions/regionalnoe_razvitie/instrumenty_razvitiya_territoriy/osoby_e_ekonomicheskie_zony/oez_turistsko_rekreacionnogo_tipa/ 01.03.2021

²⁰⁷ Бухпер, **A.g.e.**, с. 33

²⁰⁸ Миклош Чисарик, "Приграничные Свободные Экономические Зоны – Новейший Этап Их Развития", **Маркетинг і менеджмент інновацій**, 2013, №2, с. 183

²⁰⁹ Бухпер, **A.g.e.**, с. 37

Serbest bölgeler Azərbaycan ekonomisi için yeni bir kavramdır. Azərbaycan Cumhurbaşkanının 14 Nisan 2009 tarihli “Serbest Bölgeler Hakkında” Kanunun uygulanmasına ilişkin Kararına göre, Azerbaycan'da serbest bölgelerin kurulması ve işletilmesine ilişkin devlet politikası ülke Ekonomi Bakanlığı tarafından uygulanmaktadır²¹⁰. Azerbaycan'da özel ekonomik avantajlar sunan serbest bölgelerin kurulması için gerekli düzenleyici çerçeve yeni oluşturulmuştur. Azerbaycan'da serbest bölgelerin organizasyonunu ve işleyişini düzenleyen yasal çerçeve, ülkede girişimcilik için yeni bir devlet desteği mekanizmasının başlatılması için yasal bir temel oluşturmaktadır²¹¹. Aynı zamanda, petrol dışı ekonomik sektörlerin gelişimi, tranzit hizmetlerin organizasyonu ve büyük üretim tesislerinin işletilmesi için gerekli diğer ilgili hizmetler, altyapının iyileştirilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, yeni istihdam yaratılması açısından Elet kasabasında liman tipi özel ekonomik bölge oluşturulmuştur²¹². Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, “Bakü'nün Karadağ ilçesinin Elet yerleşim yerindeki yeni Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı toprakları da dahil olmak üzere, serbest ticaret bölgesi tipi özel ekonomik bölge kurulmasına ilişkin tedbirler hakkında” 17 Mart 2016 tarih 1912 sayılı Emir imzalamıştır. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 31 Mayıs 2017 tarih 2940 sayılı "Serbest bölgelerin kuruluşunun hızlandırılmasına ilişkin" Kararı ile söz konusu serbest bölgelerin işletilmesi için parlamentoda özel komite oluşturulmuştur²¹³. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 22 Mayıs 2020 tarih 1032 sayılı "Elet serbest ekonomik bölgenin kurulması ve faaliyetinin düzenlenmesi hakkında" Kararı ile Elet serbest ekonomik bölgesi hem de de-fakto olarak kurulmuş ve Elet serbest ekonomik bölge yetkili organı oluşturulmuştur²¹⁴.

Azerbaycan Cumhuriyetinin Serbest Bölgeler Kanunu, Azerbaycan'da serbest ekonomik bölgelerin kurulması ve yönetilmesi ile ilgili hukuki ve ekonomik ilişkileri düzenler ve bu bölgelerde girişimcilik faaliyetlerinin düzenlenmesi için kuralları

²¹⁰ **Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu** (Çevrimçi) <http://www.e-qanun.az/framework/17833> 14.03.2021

²¹¹ **Xüsusi İqtisadi Zonalar**, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi (Çevrimçi) <https://www.economy.gov.az/article/iqtisadi-zonalar/21402> (14.03.2021)

²¹² Mahir Məmmədov, "Xüsusi iqtisadi zonalar yaradılması Azərbaycanın inkişafının sürətləndirilməsi mərhələsində tarixi zərurətdir", **Respublika qəzeti**, 2007, 21:04, s. 5

²¹³ Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi, **A.g.m.**

²¹⁴ **A.e.**

belirler²¹⁵. Kanuna göre, serbest ekonomik bölge yaratmanın amacı, özel bir yasal rejimin uygulanmasına dayalı yeni rekabetçi üretim ve hizmet sektörlerinin organizasyonu yoluyla Azərbaycan`da girişimciliğin ve bir bütün olarak ekonominin gelişimini hızlandırmaktır²¹⁶.

Azərbaycan`ın özel ekonomik bölgeler hakkındaki mevzuatı, Azərbaycan Respublikası Anayasası, Serbest Bölgeler Kanunu, diğer normatif hukuki belgeler ve Azərbaycan`ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalardan oluşmaktadır. Azərbaycan`da serbest bölgelerde yasalarca yasaklanmayan girişimcilik faaliyeti, bunun yanı sıra yüksek rekabet gücü olan ürün ve hizmetlerin üretimi yapılmaktadır. Serbest bölgelerde aşağıdaki girişimcilik faaliyeti türleri yasaktır²¹⁷:

- Yasalarca dolaşımı yasaklanmış veya kısıtlanmış eşyaların üretimi, depolanması ve satışı, toprak altından mineral çıkarılması, ayrıca değerli metallerin, petrolün, petrol ürünlerinin ve doğalgazın üretimi ve işlenmesi;
- Televizyon ve radyo yayıncılığı faaliyetleri;
- Alkollü içecek ve tütün ürünleri üretimi.

Azərbaycan`da serbest bölgelerin nerede kurulacağı altyapının durumu (yol, elektrik, gaz, su temini vb.), istihdam gücü için gerekli diğer faktörler, bölgenin kalkınma beklentileri değerlendirilerek belirlenir. Söz konusu serbest bölgeler, özel ekonomik bölgenin faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin yanı sıra kanunla yasaklanmamış diğer kaynaklardan finanse edilmektedir²¹⁸. Serbest bölgelerin yönetimi ve geliştirilmesi, özel ekonomik bölgenin idaresi ve bir yarışma ile seçilen operatör tarafından gerçekleştirilir. Yarışma kuralları ilgili yürütme otoritesi tarafından belirlenir. Tarafların serbest bölgenin yönetimi ve geliştirilmesi için hak ve yükümlülükleri, serbest bölgenin ekonomik kalkınma programı dahil yönetim koşulları, finansman, anlaşma süresi, özel ekonomik bölgenin altyapı tesislerinin işletilmesi bunlarla ilgili mülkiyet, hakların kullanım usulü ve diğer koşullar karşılıklı anlaşma şeklinde belirlenir²¹⁹.

²¹⁵ Məmmədov, **A.g.m.**, s. 5

²¹⁶ Elmidar Nağıyev, "Azərbaycanda xüsusi iqtisadi zonalar yaradılır: Hökumət qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün önəmli addım atdı", **Ədalət qəzeti**, 2019, 13:06, s. 4

²¹⁷ Məmmədov, **A.g.m.**, s. 5

²¹⁸ Nağıyev, **A.g.m.**, s. 4

²¹⁹ **Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu** (Çevrimçi) <http://www.e-qanun.az/framework/17833> 14.03.2021

Azərbaycan`da sərbəst bölgələrdə fəaliyyət göstərebilmək üçün, tüzel kişiler yetkili məkam tərəfindən onaylanan bir biçimdə işlətməci ilə bir niyyət anlaşması etməli və sərbəst bölgə idarəsinə qeydiyyat olmalıdır. Hissələri dövlətə aid olan tüzel kişiler, sərbəst bölgənin sakinləri olaraq qeydəliləməz²²⁰. Sərbəst bölgə sakinləri, qanunla qadaqlanmayan fəaliyyətlərdə bulunabilir və özəl qanun rejimində sağlanan bütün yardımlardan yararlanabilir. Sərbəst bölgə sakinlərinin maliyyə və iqtisadi fəaliyyətlərinin nəzarəti, qanunla təyin olunan üsullə uyğun olaraq əlaqəli idarəetmə məkamu tərəfindən edilir. Sərbəst bölgədə qətimkanat yaşayanlar, qanun tələbi gümrük müamələsinə tabi olurlar. Lakin tələbi gümrük rejimi, özəl iqtisadi bölgədə istehsal edilən və ya işlənən malları Azərbaycan Respublikası torpaqlarının geri qalanına ixracat edən özəl iqtisadi bölgə sakinlərinə tətbiq olunmaz²²¹.

Dünya təcrübəsini nəzərə alan Azərbaycan`da malların sərbəst bölgə torpaqlarında depolanma müddəti (dəyəri aşağı, tez bozulan, təhlükəli mallar istisna) məhduddır. Sərbəst bölgəyə qaçaq malların ixracatı və ixracatını nəzarət etmək məqsədilə, özəl iqtisadi bölgə məhduddu daxilində gümrük idarələri tərəfindən gümrük nəzarəti, özəl bölgəyə ixracat edilən və buradan ixracat edilən malların gümrük işləri edilir²²².

Sərbəst bölgələrə özəl tələt malları ixracat edildiğinde, Azərbaycan Respublikası qanununa görə bütün gümrük vergiləri alınır və heç bir özəl endirim edilmir. Bunun yanı sıra, sərbəst bölgələrdə girişimçilik fəaliyyətində bulunan yerli sakinlər, malların, işlərin, xidmətlərin (brüt çıxıntı) və satış dışı gəlirlərin tədarikindən alınan fon məduru üzerinden yüzde 0,5 oranda vergi (basitleştirilmiş vergi) ödəyirlər²²³.

²²⁰ Шафа Алиев, Специальные экономические зоны: приоритеты и проблемы использования в условиях глобализации, Баку, Элм, 2010, с. 27

²²¹ Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Çevrimçi) <http://www.e-qanun.az/framework/17833> 14.03.2021

²²² Алиев, А.г.е., с. 29

²²³ Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Çevrimçi) <http://www.e-qanun.az/framework/17833> 14.03.2021

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER VE MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

3.1. Türkiyede Serbest Bölgelerin Ortaya Çıkışı

Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi genel olarak, serbest bölgeler, ülke içinde gümrük bölgesi dışında olduğu kabul edilen özel alanlar olarak tanımlanır. Serbest bölgeler ayrıca, mal ve hizmet ihracatını teşvik etmek amacıyla faaliyetteki kullanıcılar için özel düzenleyici işlemin uygulandığı kapalı alanlar olarak da tanımlanmaktadır²²⁴. Serbest bölgeler, bazı endüstriyel ve ticari faaliyetler için ticaret hacmini ve ihracatı artırmak için ülkenin diğer bölgelerine göre daha uygun ve esnek bir iş ortamı sunmaktadır²²⁵. İhracata yönelik yatırım ve üretimi artırmak ve teşvik etmek amacıyla Türkiye'de 1985 yılından bu yana 18 serbest bölge faaliyete geçmiştir. Türkiye'de serbest bölgelerin kuruluşunun temel hedefleri aşağıdaki gibidir²²⁶:

- İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek,
- Doğrudan yabancı yatırımı ve teknolojiye erişimi hızlandırmak,
- İşletmeleri ihracata yönlendirmek,
- Uluslararası ticareti geliştirmek.

Türkiye'deki serbest bölgelerde aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilmektedir²²⁷:

- İmalat,
- Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge),
- Yazılım,
- Genel ticaret,
- Depolama,
- Paketleme,
- Bankacılık ve sigorta,

²²⁴ Trade Ministry of Turkey, **Turkish Free Zone Legislation** (Çevrimçi) https://trade.gov.tr/data/5b8e7cae13b8761b8471bf77/free_zone_legislation.pdf 05.05.2021.

²²⁵ A.e.

²²⁶ A.e.

²²⁷ **3218№ Serbest Bölgeler Kanunu** (Çevrimçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3218.pdf> 04.05.2021.

- Montaj ve demontaj
- Bakım hizmetleri.

Türkiye’de serbest bölgelerin faaliyetinin düzenlenmesi 1985 yılında kabul edilmiş Serbest Bölge Kanunu ile başlamıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye’de serbest bölgelerin faaliyetini düzenleyen bir Serbest Bölge Uygulama Yönetmeliği vardır. Bu Yönetmelik aşağıdakileri kapsamaktadır²²⁸:

- a) “Serbest bölgelerin idaresi ve yönetimi ile ilgili hususlar,
- b) Serbest bölge faaliyetlerini düzenleyecek esaslar,
- c) Faaliyet Ruhsatlarının verilmesi veya iptali ile Kullanıcıların sınai ve ticari sicillerinin tutulması ile ilgili hususlar,
- d) Serbest bölgelere giriş ve çıkış ile bölgedeki ikamete ilişkin sorular,
- e) Serbest bölgelerde çalışma esasları,
- f) Özel Hesaba yapılacak ödemeler ve gelirlerin tahsiline ilişkin esaslar,
- g) Serbest bölgelerdeki bina ve tesislerin yapımını düzenleyen esaslar ve
- h) Serbest Bölge Müdürlüklerinin çalışma usul ve esasları.”

Dış Ticaret Müsteşarlığı, bu Yönetmelikte yer alan hükümlere ilişkin tebliğ / sirküler çıkarmaya, bu Yönetmelikte belirtilen izinleri vermeye ve talimatları vermeye, özel ve zorunlu halleri inceleyip sonuçlandırmaya, uygun görülen tedbirleri almaya yetkilidir. Elektronik ortamda yapılan işlemlerde ortaya çıkabilecek teknik problemleri bilgisayarlı bilgi işlem teknikleri ile çözmektir²²⁹.

Yönetmeliğe göre Serbest Bölge Müdürlüklerinin görev ve yetkileri şunlardır²³⁰:

- a) Bölge alanının kullanımı, bina ve tesislerin planlanması, yapımı ve kullanımına ilişkin tüm ruhsatların verilmesi,
- b) Serbest bölge gelirlerinin Özel Hesaba yatırılmasının sağlanması bu amaçla bankalar nezdinde hesap açmak ve ilgili işlemleri yapmak,

²²⁸ A.e.

²²⁹ Trade Ministry of Turkey, **Free Zones General Outlook** (Çevrimçi) <https://www.trade.gov.tr/free-zones/general-outlook> 06.05.2021.

²³⁰ 3218№ Serbest Bölgeler Kanunu

- c) Gümrük, güvenlik, işçilik, sosyal güvenlik, liman işletmeciliği, haberleşme ve sağlık hizmetlerinin gereği gibi yapılması gibi kamu yararına yönelik görevlerin yerine getirilmesi için koordinasyonun sağlanması,
- d) Dış Ticaret Müsteşarlığı ve İşletmeci veya Kurucu-İşletici şirketler ile İşletmeci veya Kurucu-İşletici şirketler arasında yürürlükte bulunanlar arasında imzalanan "işletme sözleşmeleri" ve "kuruluş ve işletme sözleşmeleri" hükümlerine göre yürütülen işlemlerin denetlenmesi ve denetlenmesi ve Kullanıcılar ile kamu ve özel teşebbüsler arasında kanunlaştırılanlar,
- e) Hizmet bedelleri, kiralama ve / veya satışların düzenlenmesini sağlamak e İşletmeci veya Kurucu-İşletici şirketler tarafından hazırlanan fiyatlar,
- f) Giriş ve özel giriş izinlerinin verilmesi,
- g) Faaliyet Ruhsatı almaya uygun görülen tüzel veya gerçek kişilerin kiralama veya satış sözleşmelerinin onaylanması,
- h) Bölge faaliyetlerinin değerlendirilmesi ve Yıl içinde gerçekleştirilen faaliyet sonuçlarının ara raporlarda sunulması, yıllık faaliyet ve hesap raporlarının tablolarla birlikte sunulması, Özel Hesap gelirlerini gösteren gerekli ek ve açıklamaların Genel Müdürlüğe sunulması ve
- i) Yönetmelikle belirlenen diğer görevleri yapmak.

Şu anda Türkiye'deki serbest bölgelerde her türlü ödeme işlemi Türkiye Lirası ile yapılmaktadır.

3.2. Türkiye'deki Serbest Bölgeler

Türkiye'deki serbest bölgeler ele alınırken elbette söz konusu serbest bölgelerin bazı avantaj ve genel özelliklerine değinmek gerekmektedir. Türkiye'de üretim faaliyet izni kapsamında faaliyet gösteren serbest bölge kullanıcılarının elde ettikleri kazançlar veya avantajlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir²³¹:

- Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşeceği yılın vergilendirme dönemi sonuna kadar Gelir veya Kurumlar Vergisinden muaftır.

²³¹ A.e.

- Serbest bölgelerde üretilen ürünlerin FOB fiyatının en az% 85'ini çalıştırdıkları işçilere ihraç eden kullanıcıların ödediği ücretler gelir vergisinden muaftır. Bu oran Bakanlar Kurulu tarafından yüzde 50'ye kadar indirilebilir.
- Üretim faaliyeti gösteren serbest bölge kullanıcılarının serbest bölgelerde yürütülen faaliyetlere ilişkin yaptıkları işlem ve evraklar damga vergisi ve harçlardan muaftır.

Bunun yanı sıra, Türkiye'deki serbest bölgeler orta ve uzun vadede geleceği planlayabilme imkânı sunmaktadır²³²:

- Hazır işyeri kiralayan kiracı-kullanıcı firmalar için 15 yıl,
- Hazır işyeri kiralayan üretici-kiracı-kullanıcı firmalar için 20 yıl,
- Kendi işyerini inşa eden yatırımcı-kullanıcı firmalar için 30 yıl,
- Kendi işyerini inşa eden üretici-yatırımcı-kullanıcı firmalar için 45 yıl,

sürelili faaliyet ruhsatı düzenlenmektedir. Diğer taraftan, yatırımcı kullanıcılara Hazinesinin özel mülkiyetinde bulunan arazi, arsa ve binalar kiralanabilir veya bunlar üzerinde 49 yıla kadar irtifak hakkı tesis edilebilir.

Ayrıca serbest bölge faaliyetlerinden elde edilen kazanç ve gelirler izin alınmaksızın yurt dışına veya Türkiye'ye serbestçe transfer edilebilir. Bununla beraber, Türkiye'nin diğer bölgeleri ile serbest bölgeler arasındaki ticarete dış ticaret rejimi hükümleri uygulanmaktadır. Yani Türkiye'den serbest bölgeye satılan mallar ihracat rejimine tabi olup, serbest bölgeden Türkiye'ye satılan mallar ithalat rejimine tabi olup, serbest bölge kullanıcıları Türkiye'den ihracat fiyatlarıyla mal ve hizmet satın alabilmektedir (KDV'siz)²³³. Öte yandan, serbest bölge ile diğer ülkeler ve diğer serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi hükümleri uygulanmamaktadır. Ayrıca bölgelerdeki sarf malzemelerinin mümkün olan en kısa sürede teminini sağlamak amacıyla, Türkiye menşeli ve maliyeti 5000 ABD Doları veya karşılığı Yeni Türk Lirası karşılığını geçmeyen mallar talep üzerine ihracat işlemine tabi tutulmayabilir²³⁴.

Serbest bölgeler "Türkiye-AB Gümrük Birliği" kapsamında kabul edildiğinden, bu bölgelerden Türkiye veya AB menşeli ürünlerle Türkiye'de serbest

²³² Turkish Free Zone Legislation

²³³ A.e.

²³⁴ 3218№ Serbest Bölgeler Kanunu

dolaşımda A.TR Belgesi düzenlenip AB'ye gönderilmesi mümkündür. Üçüncü ülke menşeli ürünler Ortak Gümrük Tarifesinde belirtilen oran üzerinden Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü gümrük vergisi ödenerek serbest dolaşıma başladıktan sonra A.TR Belgesi düzenlenerek AB'ye gönderilebilir²³⁵. Bunun yanı sıra, Türkiye'deki serbest bölgelerde yerli ve yabancı firmalar eşit bir şekilde ücretsiz teşvik ve avantajlardan yararlanır. İşletmeciler ve üretim güvenliği, Bakanlar Kurulunca tesis edilecek vergi dışı teşviklerden yararlanabilir²³⁶.

Türkiye'deki serbest bölgelerin avantajlarından biri de malların serbestçe ve herhangi bir zaman sınırlaması olmaksızın bölgede kalabilmesidir. Gümrük ve kambiyo yükümlülüklerine, süt mevzuatı hükümleri ve üretici işletmelerin talepleri dışında, kamu kurum ve kuruluşlarına fiyat, kalite ve standartlara ilişkin verme yetkileri uygulanmaz²³⁷.

Serbest bölgelerden Türkiye'ye mal satışı ve serbest bölge ile diğer ülkeler arasındaki ticarete herhangi bir kısıtlama yoktur. Tüketim malları ve riskli mallar dışında serbest bölgelerden ülkeye mal satışına herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir²³⁸.

Bunun yanı sıra, hükümetin iddiasına göre uygulama ve faaliyet sürecinde her türlü bürokrasi minimize edilmiştir. Serbest bölgeler özel sektör firmaları tarafından işletilmektedir. Türkiye'deki serbest bölgeler, AB ve Orta Doğu pazarlarının yakınında, Akdeniz, Ege ve Karadeniz'deki önemli limanların, uluslararası havalimanlarının, yol ağlarının, kültür, turizm ve eğlence merkezlerinin yakınında kurulmuştur. Serbest bölgeler, özellikle ihracata yönelik şirketler için ara malı ve hammadde tedariğinde dünya fiyatları ve koşulları ile kesintisiz tedarik imkanı sunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki serbest bölgelerin yıllık ticaret hacimleri aşağıdaki tabloda verilmiştir²³⁹.

Tablo 2. Serbest Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri (1.000 ABD \$)

²³⁵ Ahmet Akıncı, **Challenges of free trade zones in Turkey**, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 15.

²³⁶ İrem Binici, **Türkiye'de serbest bölgelere uygulanan teşvikler ve teşviklerin değerlendirilmesi: Kayseri Serbest Bölgesi örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kayseri, 2020, s. 9.

²³⁷ Akıncı, **A.g.e.**, s. 16.

²³⁸ Binici, **A.g.e.**, s. 10.

²³⁹ Akıncı, **A.g.e.**, s. 16.

BÖLGELER	ZONES	2016	% 2017-2016	2017	% 2018-2017	2018	% 2019-2018	2019
İstanbul Endüstri ve Ticaret	<i>Istanbul Industry & Trade</i>	2.768.535	11,85	3.096.670	-18,15	2.534.746	-18,03	2.077.808
Ege	<i>Aegean</i>	4.075.581	6,18	4.327.519	1,76	4.403.877	-5,74	4.151.220
İstanbul Atatürk Havalimanı	<i>Istanbul Atatürk Airport</i>	1.096.455	3,57	1.135.613	-5,11	1.077.543	-44,09	602.503
Mersin	<i>Mersin</i>	2.856.284	2,77	2.935.266	0,93	2.962.452	-5,42	2.801.862
İstanbul Trakya	<i>Istanbul Thrace</i>	1.121.674	12,74	1.264.534	3,30	1.306.325	-1,05	1.292.615
Bursa	<i>Bursa</i>	1.835.456	-3,78	1.766.078	8,61	1.918.151	-0,87	1.901.484
Avrupa	<i>Europe</i>	1.972.380	2,93	2.030.141	13,78	2.309.868	-8,01	2.124.837
Antalya	<i>Antalya</i>	661.597	9,25	722.791	-7,50	668.585	16,31	777.655
Kocaeli	<i>Kocaeli</i>	482.237	21,59	586.335	-1,56	577.214	30,81	755.039
Kayseri	<i>Kayseri</i>	752.559	13,39	853.353	11,18	948.783	2,10	968.692
İzmir	<i>İzmir</i>	208.802	68,34	351.495	39,87	491.637	46,32	719.350
Samsun	<i>Samsun</i>	80.897	1,15	81.829	72,56	141.205	-23,34	108.245
Adana-Yumurtalık	<i>Adana-Yumurtalık</i>	602.455	35,20	814.514	47,17	1.198.761	-2,69	1.166.498
Gaziantep	<i>Gaziantep</i>	69.575	-52,22	33.245	18,48	39.388	115,17	84.749
TÜBİTAK-MAM Tek.	<i>TUBITAK-MAM TECH.</i>	63.774	2,92	65.638	6,41	69.843	-2,92	67.803
Trabzon	<i>Trabzon</i>	365.860	-21,93	285.619	-12,88	248.822	-92,90	17.677
Denizli	<i>Denizli</i>	17.821	51,65	27.025	17,16	31.662	19,62	37.873
Rize	<i>Rize</i>	1.136	-19,24	918	-78,04	202	-100,00	0
TOPLAM	TOTAL	19.033.079	7,07	20.378.584	2,70	20.929.063	-6,08	19.655.910

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Sb_Ticaret_Hacminin_Dagili_mi.pdf 10.05.2021

Tabloya göre en çok yıllık ticaret hacmine sahip serbest bölge İstanbul Endüstri ve Ticaret serbest bölgesidir. Bahsi geçen serbest bölgeyi Ege ve İstanbul Atatürk Havalimanı izlemektedir. Fakat genel olarak baktığımızda son yıllarda serbest bölgelerde ticaret hacminin azaldığını görmekteyiz. Örneğin İstanbul Endüstri ve Ticaret serbest bölgesi her geçen yıl% 18 civarında ticaret hacmi kaybetmiştir. Onun yanı sıra, İstanbul Atatürk Havalimanı% 44, Samsun serbest bölgesi ise% 23 ticaret hacmi kaybı yaşamıştır. Söz konusu serbest bölgelerin tersine, İzmir serbest bölgesi 2019 yılında 2018 yılına nazaran% 46 ticaret hacmi kazanmıştır. Onu Gaziantep ve Kocaeli serbest bölgeleri izlemektedir. 2019 ve 2020 yıllarının söz konusu değişim oranlarına ise aşağıdaki tabloda yer verilmiştir. Aşağıdaki tabloda 2019 ve 2020 yıllarının Ocak ve Aralık aylarında serbest bölgelerin ticaret hacimleri ve değişim oranları gösterilmiştir.

Tablo 3. Ocak-Aralık Dönemi Serbest Bölgeler Ticaret Hacimleri ve Değişim Oranları (1.000 ABD \$)

BÖLGELER	ZONES	Ocak-Aralık 2019 January-December 2019	Ocak-Aralık 2020 January-December 2020	%
İstanbul Endüstri ve Ticaret	<i>Istanbul Industry & Trade</i>	2.077.808	2.019.244	-2,82
Ege	<i>Aegean</i>	4.151.220	3.849.145	-7,28
İstanbul İhtisas (AHL)	<i>Istanbul Specialized (AAP)</i>	602.503	3.639.047	503,99
Mersin	<i>Mersin</i>	2.801.862	2.520.963	-10,03
İstanbul Trakya	<i>Istanbul Thrace</i>	1.292.615	1.343.521	3,94
Bursa	<i>Bursa</i>	1.901.484	1.709.448	-10,10
Avrupa	<i>Europe</i>	2.124.837	2.016.312	-5,11
Antalya	<i>Antalya</i>	777.655	840.024	8,02
Kocaeli	<i>Kocaeli</i>	755.039	739.066	-2,12
Kayseri	<i>Kayseri</i>	968.692	1.063.568	9,79
İzmir	<i>İzmir</i>	719.350	675.711	-6,07
Samsun	<i>Samsun</i>	108.245	159.316	47,18
Adana-Yumurtalık	<i>Adana-Yumurtalık</i>	1.166.498	1.279.498	9,69
Gaziantep	<i>Gaziantep</i>	84.749	61.617	-27,30
TÜBİTAK-MAM Tek.	<i>TUBITAK-MAM TECH.</i>	67.803	82.220	21,26
Trabzon	<i>Trabzon</i>	17.677	1.233	-93,03
Denizli	<i>Denizli</i>	37.873	58.126	53,48
Rize	<i>Rize</i>	0	8	100,00
TOPLAM	TOTAL	19.655.910	22.058.066	12,22

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Sb_Ticaret_Hacminin_Dagili_mi.pdf 10.05.2021

Tablodan da görüldüğü gibi 2020 yılında 2019 yılına nazaran İstanbul İhtisas (AHL) serbest bölgesinin ticaret hacmi beş kat artarak 3 buçuk milyarı geçmiştir. Onu% 47'lik bir artışla Samsun serbest bölgesi takip etmektedir. Ancak serbest bölgelerin çoğusu 2020 yılında 2019 yılına nazaran ticaret hacminde kayıp yaşamıştır. En büyük kaybı ise% 27.30'luk oranla Gaziantep yaşamıştır. Elbette bu değişimlerin hangi yönlerde olduğunun incelenmesi gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda 2016 ve 2019 yılları arasında yönü açısından serbest bölgelerin toplam ticaret hacmindeki değişimler gösterilmiştir.

Tablo 4. Yönü İtibariyle Toplam Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1.000 ABD \$)

	2016	%	2017	%	2018	%	2019	%
Yurt İçinden Serbest Bölgelere From Domestic Market To Zones	2.125.131	11,17	2.374.508	11,65	2.563.422	12,25	2.665.482	13,56
Serbest Bölgelerden Yurt Dışına From Zones To Third Countries	7.040.974	36,99	7.525.016	36,93	8.146.764	38,93	7.978.059	40,59
Yurt Dışından Serbest Bölgelere From Third Countries To Zones	5.867.525	30,82	6.405.857	31,43	6.452.567	30,83	5.632.878	28,66
Serbest Bölgelerden Yurt İçine From Zones To Domestic Market	3.999.450	21,01	4.073.203	19,99	3.766.310	18,00	3.379.491	17,19
TOPLAM / TOTAL	19.033.079	100,00	20.378.584	100,00	20.929.063	100,00	19.655.910	100,00

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (evrimi)

[https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Toplam Tic Hacim Degismeler.pdf](https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Toplam_Tic_Hacim_Degismeler.pdf) 09.05.2021

Tablodan da göründüğü üzere, 2016 ve 2019 yılları arasında her yıl hem yurt içinden serbest bölgelere hem serbest bölgelerden yurt dışına hem yurt dışından serbest bölgelere hem de serbest bölgelerden yurt içine ticaretin arttığı gözlemlenmektedir. Son iki yıla baktığımız zaman ise durum farklıdır. Aşağıdaki tabloda son iki yıl baz alınmış ve yönü itibariyle ocak-aralık dönemi 2019 ve 2020 yılları arasında ticaret hacmindeki değişmeler gösterilmiştir.

Tablo 5. Yönü İtibariyle Ocak-Aralık Döneminde Ticaret Hacmindeki Değişmeler (1.000 ABD \$)

	Ocak-Aralık 2019 January-December 2019	Ocak-Aralık 2020 January-December 2020	%
Yurt İçinden Serbest Bölgelere From Domestic Market To Zones	2.665.482	2.573.562	-3,45
Serbest Bölgelerden Yurt Dışına From Zones To Third Countries	7.978.059	7.727.313	-3,14
Yurt Dışından Serbest Bölgelere From Third Countries To Zones	5.632.878	7.028.256	24,77
Serbest Bölgelerden Yurt İçine From Zones To Domestic Market	3.379.491	4.728.935	39,93
TOPLAM / TOTAL	19.655.910	22.058.066	12,22

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (evrimi)

[https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Toplam Tic Hacim Degismeler.pdf](https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Toplam_Tic_Hacim_Degismeler.pdf) 09.05.2021

Tablo son iki yılda yurt içinden serbest bölgelere ve serbest bölgelerden yurt dışına ticaretin azaldığını, yurt dışından serbest bölgelere ve serbest bölgelerden yurt içine ise bilakis arttığını göstermektedir. Bu serbest bölge Türkiye Ticaret Bakanlığı tarafından genellikle üç grupta (üretim, alım-satım ve diğer) sınıflandırılır. Aşağıdaki tabloda 31.12.2019 tarihi itibarıyla serbest bölge faaliyet ruhsatlarının konularına göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 6. Serbest Bölge Faaliyet Ruhsatlarının Konularına Göre Dağılımı

FAALİYET KONULARI USER'S ACTIVITIES	YERLİ LOCAL	YABANCI FOREIGN	TOPLAM TOTAL
ÜRETİM PRODUCTION	686	299	985
ALIM-SATIM PURCHASING-SELLING	774	296	1.070
DİĞER OTHER	530	139	669
TOPLAM / TOTAL	1.990	734	2.724

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Faaliyet_Ruhsatlarinin_Dagilimi.pdf 05.05.2021

Tablodan görüldüğü gibi en son verilere göre Türkiye`de üretim ile ilgili serbest bölge faaliyetlerinin sayısı 686 yerli, 299 yabancı olmakla 985`tir. Alım-satım ile uğraşan serbest bölgeler faaliyetlerinin sayısı ise 774 yerli, 296 yabancı olmakla 1.070`tir. Diğer konuların sayısı ise 530 yerli, 139 yabancı olmakla, 2.724`tür. Toplamda ise 1.990 yerli, 734 yabancı olmakla 2.724 serbest bölge faaliyeti bulunmaktadır. Eğer bu faaliyetlerin dinamiklerine bakarsak, son yıllarda nasıl değiştiğini görebiliriz. Aşağıdaki tabloda Aralık 2019 ve Aralık 2020 tarihleri itibarıyla serbest bölge faaliyet ruhsatlarının konularına göre dağılımı ve değişim oranları gösterilmiştir.

Tablo 7. Serbest Bölge Faaliyet Ruhsatlarının Konularına Göre Dağılımı ve Değişim Oranları

FAALİYET KONULARI USER'S ACTIVITIES	Aralık 2019 December 2019	Aralık 2020 December 2020	%
ÜRETİM PRODUCTION	985	1.044	5,99
ALIM-SATIM PURCHASING-SELLING	1.070	1.040	-2,80
DİĞER OTHER	669	655	-2,09
TOPLAM / TOTAL	2.724	2.739	0,55

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Faaliyet_Ruhsatlarinin_Dagilimi.pdf 05.05.2021

Tablodan da görüldüğü gibi üretim faaliyetlerinin sayısı 2019-2020 yılları arasında% 5.99 oranında artmış, alım-satım ve diğer faaliyetlerin sayısı ise takriben% 2 civarında azalmıştır.

Yukarıda verilmiş genel girişin ardından çalışmamızın bu kısmında Ege, Mersin ve Bursa serbest bölgeleri incelenecektir.

3.2.1. Ege Serbest Bölgesi

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 1985 yılında yürürlüğe girmesinden hemen sonra, ülkemizde önce Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleri'nin kurulmasına dair BKK yayımlanarak, yer ve sınırları tespit edilmiştir²⁴⁰.

İzmir ilinde yapılan fizibilite çalışmaları sonucu, İzmir ilinde de serbest bölge kurulmasının uygun olacağı kanaati oluşmuştur. Bunun üzerine, 4.3.1985 tarihli BKK ile İzmir Nemrut Serbest Bölgesi'nin yer ve sınırı tespit edilmiştir. Özellikle Nemrut Limanı Bölgesi'nin, bir endüstri bölgesini andırması, çok yoğun gemi söküm ve demir haddehaneleri, petrokimya, rafineri, tüp-gaz dolum gibi sanayi ve üretim tesislerinin varlığı yanında, yoğun kirli hava ve çevresel sorunlar gibi etmenler de göz önüne

²⁴⁰ Mustafa Toprak, **Bölgesel gelişme dinamikleri ekseninde serbest bölgelerin dış ticaret etkileri: Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019, s. 63.

alınarak bölge kuruluşunun Gaziemir ilçesinde, organize sanayi bölgesi kurulması planlanan alanda faaliyete geçirilmesinin daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır²⁴¹.

Bölge, Türkiye’de özel bir şirket tarafından kurulan ve işletilen ilk üretim serbest bölgesidir. Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. olan ESBAŞ sermayesinin %98’i Amerikan EAC International Inc. firmasına, geri kalan kısmı ise İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Ticaret Odası, Ege Bölgesi Sanayi Odası ve kapatılarak hisseleri mahkeme kararı ile Büyükşehir Belediyesine devredilen İl Özel İdaresine ait olan bir özel sektör kuruluşudur²⁴². 1989 yılında kurulan ESBAŞ, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ile arasında imzalanan sözleşme gereğince, “yap-işlet-devret” modeline göre, Ege Serbest Bölgesi’nin gerekli tüm alt yapı ve üst yapı tesislerini inşa etmek ve işletmekle görevlidir. Bölge, 1990 yılında faaliyete başlamıştır²⁴³.

YPK’nun 90 sayılı ve 07.10.1988 tarihli kararı ile İzmir Gaziemir ilçesinde kurulacak serbest bölge içerisinde yer alabilecek hizmet alanları şöyle oluşmuştur²⁴⁴:

- Üretim faaliyetleri açısından; İmalat sanayi sektöründe her türlü tarımsal ve endüstriyel üretim faaliyetleri, özellikle elektronik, optik, tıbbi elektronik, elektriksel ölçü aletleri, hesap makineleri, bilgisayar ve benzeri ekipmanların imalatında ve ayrıca ihracata katkı sağlamak kaydıyla yurt içi tüketimde,
- Ticaret ve hizmet faaliyetleri açısından; Bankacılık, sigortacılık, müşavirlik ve mühendislik hizmetleri dahil olmak üzere Devlet Planlama Teşkilatı tarafından uygun görülecek diğer hizmetler ile bölgedeki kişisel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik diğer faaliyetler. olarak belirtilmiştir.

3.2.2. Mersin Serbest Bölgesi

Mersin Serbest Bölgesi, 06.06.1985 tarih ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu gereğince, 836.000 metrekarelik alan üzerinde Türkiye’nin ilk serbest bölgesi

²⁴¹ Didem Erek, **Serbest bölgelerin ekonomik etkinliği: Ege serbest bölge örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2014, s. 20.

²⁴² Toprak, **A.g.e.**, s. 63.

²⁴³ Erek, **A.g.e.**, s. 21.

²⁴⁴ Toprak, **A.g.e.**, s. 64.

olarak kurulmuş ve 03.01.1987’de faaliyete başlamıştır. Mersin Serbest Bölgesi Doğu Akdeniz’in en önemli limanlarından biri olan Mersin Limanının yanında kurulmuştur²⁴⁵.

Mersin Serbest Bölgesi tarafından sunulan hizmetler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir²⁴⁶:

- Alım Satım: Alım satımı yapılan mallar alınıp satılabilir, depolanabilir, etiketlenebilir, paketlenebilir ve sergilenebilir.
- Üretim: Üretilen mallara ek olarak, bu ürünün üretiminde kullanılan hammadde ve ara maddeler alınıp satılabilir, depolanabilir, markalanabilir, paketlenebilir, etiketlenebilir, sergilenebilir ve bakım-onarımı yapılabilir.
- Depolama: Kullanıcıların veya kullanıcı olmayanların eşyaları depolanabilir.
- İşyeri Kiralama: Kullanıcılara hazır işyerleri kiralanabilir.
- Montaj / Demontaj: Yukarıda belirtilen mallar monte edilebilir veya demonte edilebilir.
- Bakım / Onarım: Yukarıda belirtilen malların bakım ve onarımı yapılabilir.

Mersin Serbest Bölgesinin kent ekonomisine olan katkılarını istihdam, liman, elektrik enerjisi ve su kullanımından doğan ekonomik katkı, Taşımacılık (Dahili 800 bin ton, uluslararası 1 milyon ton), Dolaylı hizmetlerden doğan ekonomik katkıları (Yakıt, bakım, onarım, 464 firmanın Mersinden aldığı Gümrük, Mali ve Hukuki danışmanlıklar), Serbest bölgede faaliyet gösteren 464 firmanın demirbaş malzemelerinin alımından doğan ekonomik katkılar olarak sıralayabiliriz²⁴⁷.

Serbest bölgeler kuruldukları ülkede işgücünde yeni istihdam olanakları yaratırlar. Burada önemli bir husus da serbest bölgenin türüdür. Serbest ticaret bölgelerinin kuruluş amaçlarında, istihdam oluşturma öncelikli değildir. Ancak serbest üretim bölgelerinde bu durum tam tersidir. Çünkü endüstriyel kuruluşlar önemli

²⁴⁵ Bilge Balaban Yaniç, **Mersin Serbest Bölgesi ve bölgede faaliyet gösteren Suriyeli şirketlerin bölge ekonomisindeki yeri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 8.

²⁴⁶ A.e., s. 10.

²⁴⁷ Mehmet Orhan Gürsoy, **Serbest bölge modeli uygulamada Mersin serbest bölge örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2018, s. 35.

istihdam hacmi yaratabilirler. Nitekim işsizlik sorunu çeken gelişmekte olan ülkeler serbest ticaret bölgelerini tercih ederken, gelişmiş ülkeler dış ticareti kolaylaştırmak adına serbest üretim bölgelerini tercih ederler. Mersin Serbest Bölgesi'nde yaratılan istihdam, 2017'nin son dört ayında gözlenen azalış trendinden çıkarak 2018'in ilk ayına güçlü artışla girmiştir. Bölgede 2018 Ocak ayı sonu itibariyle yaratılan istihdam; vasıflı işçi sayısındaki büyümenin etkisiyle geçen yılın aynı dönemine göre %13'lük artışla 8.696 kişiye ulaşmıştır²⁴⁸.

3.2.3. Bursa Serbest Bölgesi

Bursa Serbest Bölgesi, Bursa Sanayi ve Ticaret Odası öncülüğünde, Bursa Sanayici ve İşadamları ortaklığıyla. 1998 yılında serbest bölge kurmak ve işletmek amacıyla kurulmuştur. Kuruluş amacı Bursa'nın ithalat-ihracat hayatını daha hızlı ve rekabetçi bir seviyeye getirmektir. Tamamen Sanayi Bölgesi planı ile kurulan Serbest Bölge, bu doğrultuda 825 dönüm arazi üzerinde Bakanlar Kurulu'nun 2000/538 sayılı kararnamesinin onaylanması ile 2001 yılı Mayıs ayında ticari faaliyetlerine başlamıştır. 11 ay gibi kısa bir sürede çalışmalara başlandı ve tüm altyapı tamamlanmıştır²⁴⁹. Kurulduğu günden bu yana Serbest Bölgeler içinde üretim yapan en büyük Serbest Bölgelerden biri olma hedefine her geçen gün yaklaşmaktadır. Bir sanayi devi olan Bursa kentine yakınlığı ve Marmara Denizi'nin en önemli limanlarına açılan kapısı konumunda olmasıyla bölge bu hedefini her geçen gün daha da ileriye taşıyor. Bölgenin yer seçiminde en önemli etkenler limanlara yakınlığı, ana yola yakınlığı ve sanayi devi Bursa kentine yakınlığı oldu. Konumu itibariyle bölgenin en önemli özelliklerinden biri de liman sahasının hemen arkasında üretim yapabilmesi ve lojistik kolaylığı sağlamasıdır²⁵⁰.

3.3. Serbest Bölgelerin Türkiye Ekonomisine Makroekonomik Etkileri

Türkiye'de serbest bölgelerin farklı bölgelerde yaygınlaşmasının ardından bölgelerin ekonomik etkileri çeşitli çalışmalarda analiz edilmiştir. Ancak Türkiye'de faaliyet gösteren 19 serbest bölgenin tamamı dikkate alınarak veri toplanmasına ilişkin

²⁴⁸ A.e., s. 36.

²⁴⁹ A.e., s. 19.

²⁵⁰ A.e., s. 20.

kısıtlamalar ve araştırma yapmanın güçlükleri nedeniyle serbest bölgelerin etkinliği ve ekonomik etkilerini inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır²⁵¹. Nitekim, serbest bölgelerin ekonomik etkilerini inceleyen bu çalışmaların çoğu, tüm serbest bölgeleri dahil etmekten ziyade, örnek olarak seçilen belirli bir serbest bölgeye ilişkin saha araştırmasına dayanmaktadır. Türkiye'deki serbest bölgelerin ekonomik etkilerini analiz eden diğer çalışmalar, saha araştırması olmaksızın tanımlayıcı ve teorik analizlere dayanmaktadır. Ayrıca literatürde, Serbest Bölgeler Kanununda belirtilen serbest bölgelerin kuruluş hedefleri açısından serbest bölgelerin ekonomik etkilerini ve verimliliğini araştıran bir çalışma bulunmamaktadır²⁵². Bu bağlamda çalışmamızın bu kısmında Türkiye'deki serbest bölgelerin büyümeye, dış ticarete ve istihdama etkileri incelenecektir.

3.3.1. Büyümeye Etkisi

Serbest bölgede uygulamalarını yürüten işletmelerin, imal sürecinde kullandıkları üretim girişlerini ve temel düzeydeki alt yapı yatırımlarını diğer ülkelerden sağlamak yerine serbest bölgenin kurulduğu ülkeden sağlamaları, işletmelere hızlı tedarik etme ve ulaşım maliyetlerinde tasarruf elde etme gibi bazı rahatlık olanakları sunması açısından hem işletmelere yarar sağlarken bunun yanında ilgili ülkeden serbest bölgeye yapılan satışlar, ülkenin ihracat uygulaması olarak değerlendirildiği için ülkenin ihracat büyüklüğünü artırması açısından da ülkeye yarar sağlamaktadır²⁵³. Serbest bölgelerin, ülkenin diğer bölgeleriyle yaptıkları ticareti artırması neticesinde, serbest bölgelerin polarize bölge olma gizillerinin yükselmekte olduğu ve çevresindeki diğer bölgeleri kendine doğru çeken bir ekonomik bölge konumuna gelme olasılıklarının arttığı söylenebilir²⁵⁴.

Yurt içindeki işletmelerin yürüttükleri faaliyetleri için ihtiyaç duydukları ithal ürünlerin serbest bölge tarafından ithal edilip tedarikinin sağlanması sonucunda serbest bölgeler, firmalara esneklik tanıyıp varlıklarını uzun süre stok biçimindeki

²⁵¹ Akıncı, **A.g.e.**, s. 45.

²⁵² **A.e.**, s. 46.

²⁵³ Engin Çakır, **Serbest bölgelerin istihdama etkisi: Antalya Serbest Bölge örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2018, s. 70.

²⁵⁴ Fahri Aksoy, **Serbest bölgelerin avantajları, ülke ekonomisine etkileri: Kayseri Serbest Bölge uygulaması**, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010, s. 60.

varlık şeklinde tutmaya zorunlu bırakmayarak işletmelere varlıklarını farklı alanlarda kullanma olanağı sunmaktadır²⁵⁵. Serbest bölge dışındaki, serbest bölgenin siyasi olarak bağlı bulunduğu ülkede yer alan işletmeler, toptan ithaller sonucunda yüksek miktarda gümrük vergisi ödemek yerine serbest bölgedeki işletmeler gibi serbest bölgeye gümrüksüz ithal edip depoladıkları girdileri gereksinim duydukları kadar ülkelerine ithal ederek yalnızca ithal ettikleri kısım için ithal vergisi ödeme olanağına kavuşmaktadırlar ve böylece girdiler için ödemeleri gereken gümrük vergilerini zamana yayma fırsatına kavuşmaktadırlar²⁵⁶. Serbest bölgelerin varlığı ile ithalatçı şirketler yabancı ülkelerden ithal edilip serbest bölgelere getirilen ürünlerin özellikleri konusunda bilgi sahibi olurlar, kusurlu ve kalitesiz ürünler ithal etmezler. Sonuç olarak firmalar ithal ettikleri kusurlu ürünler için boşu boşuna ithalat vergisi ödememiş ve maliyetler boş yere artmamış olur²⁵⁷.

Tüm bu söylenenler dikkate alındığında serbest bölgelerin ticaret hacminin sektörlere göre dağılımını incelemek büyük önem arz etmektedir. Aşağıdaki tabloda Ocak-Aralık 2019 tarihleri itibariyle serbest bölgeler ticaret hacminin sektörlere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 8. Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$)

²⁵⁵ A.e., s. 62.

²⁵⁶ Çakır, A.g.e., s. 70.

²⁵⁷ A.e., s. 71.

SEKTÖRLER SECTORS	BÖLGELERE GİRİŞ INFLOW TO ZONES	%	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ OUTFLOW FROM ZONES	%	TOPLAM TOTAL	%
I. TARIM AGRICULTURE	701.129	8,45	691.041	6,08	1.392.170	7,08
A. BİTKİSEL ÜRÜNLER VEGETABLE PRODUCTS	670.603	8,08	666.852	5,87	1.337.456	6,80
B. HAYVANSAL ÜRÜNLER LIVESTOCK PRODUCTS	16.011	0,19	7.601	0,07	23.613	0,12
C. SU ÜRÜNLERİ FISHERY PRODUCTS	463	0,01	650	0,01	1.113	0,01
D. ORMAN ÜRÜNLERİ FORESTRY PRODUCTS	14.052	0,17	15.937	0,14	29.989	0,15
II. MADENCİLİK ve TAŞOCAKÇILIĞI MINING & QUARRYING	36.430	0,44	29.031	0,26	65.461	0,33
III. SANAYİ INDUSTRY	7.560.801	91,11	10.637.478	93,66	18.198.279	92,58
A. İŞLENMİŞ TARIM ÜRÜNLERİ PROCESSED AGRICULTURAL PRODUCTS	354.810	4,28	446.625	3,93	801.435	4,08
B. İŞLENMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ PROCESSED PETROLEUM PRODUCTS	178.719	2,15	167.877	1,48	346.596	1,76
C. SANAYİ ÜRÜNLERİ INDUSTRIAL PRODUCTS	7.027.272	84,68	10.022.976	88,25	17.050.248	86,74
TOPLAM / TOTAL	8.298.360	100,00	11.357.550	100,00	19.655.910	100,00

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Sektorel_Ticaret_Hacmi.pdf

12.05.2021

Tablo serbest bölge sektörlerinin genellikle bitkisel ve hayvansal ürünler, bunların yanı sıra, su ve orman ürünleridir. Bunlar tarım kategorisine girmektedir. Tarımın yanı sıra, madencilik ve taşocakçılığı ve işlenmiş tarım ve petrol ürünleri, sanayi ürünleri gibi sanayi kategorisini oluşturan alt sektörler vardır. Bu tabloya dinamikleri ile baktığımız zaman onu daha sağlam inceleme şansına sahip oluruz. Aşağıdaki tabloda Ocak-Aralık dönemi serbest bölgeler ticaret hacminin sektörlere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 9. Ocak-Aralık Dönemi Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$)

SEKTÖRLER	BÖLGELERE GİRİŞ (Ocak-Aralık 2019)	BÖLGELERE GİRİŞ (Ocak-Aralık 2020)	%	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ (Ocak-Aralık 2019)	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ (Ocak-Aralık 2020)	%	TOPLAM (Ocak-Aralık 2019)	TOPLAM (Ocak-Aralık 2020)	%
SECTORS	INFLOW TO ZONES (January-December 2019)	INFLOW TO ZONES (January-December 2020)		OUTFLOW FROM ZONES (January-December 2019)	OUTFLOW FROM ZONES (January-December 2020)		TOTAL (January-December 2019)	TOTAL (January-December 2020)	
I. TARIM	701.129	679.494	-3,09	691.041	659.357	-4,58	1.392.170	1.338.851	-3,83
AGRICULTURE									
A. BİTKİSEL ÜRÜNLER	670.603	656.059	-2,17	666.852	639.496	-4,10	1.337.456	1.295.555	-3,13
VEGETABLE PRODUCTS									
B. HAYVANSAL ÜRÜNLER	16.011	9.181	-42,66	7.601	3.733	-50,89	23.613	12.914	-45,31
LIVESTOCK PRODUCTS									
C. SU ÜRÜNLERİ	463	439	-5,13	650	517	-20,48	1.113	956	-14,10
FISHERY PRODUCTS									
D. ORMAN ÜRÜNLERİ	14.052	13.815	-1,68	15.937	15.611	-2,05	29.989	29.426	-1,88
FORESTRY PRODUCTS									
II. MADENCİLİK ve TAŞOCAKÇILIĞI	36.430	37.093	1,82	29.031	24.811	-14,54	65.461	61.904	-5,43
MINING & QUARRYING									
III. SANAYİ	7.560.801	8.885.230	17,52	10.637.478	11.772.080	10,67	18.198.279	20.657.310	13,51
INDUSTRY									
A. İŞLENMİŞ TARIM ÜRÜNLERİ	354.810	464.886	31,02	446.625	564.102	26,30	801.435	1.028.988	28,39
PROCESSED AGRICULTURAL PRODUCTS									
B. İŞLENMİŞ PETROL ÜRÜNLERİ	178.719	105.315	-41,07	167.877	89.428	-46,73	346.596	194.743	-43,81
PROCESSED PETROLEUM PRODUCTS									
C. SANAYİ ÜRÜNLERİ	7.027.272	8.315.030	18,33	10.022.976	11.118.550	10,93	17.050.248	19.433.580	13,98
INDUSTRIAL PRODUCTS									
TOPLAM / TOTAL	8.298.360	9.601.817	15,71	11.357.550	12.456.248	9,67	19.655.910	22.058.066	12,22

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Sektorel_Ticaret_Hacmi.pdf

12.05.2021

Tablodan da görüldüğü üzere, bölgelere giriş ve bölgelerden çıkış esasında sektörel dağılıma baktığımızda 2019 ile 2020 yılları arasında tarım sektöründe genellikle azalma gözlemlenmektedir. Madencilik ve taşocakçılığı sektöründe de durum farklı değildir. Sanayi sektöründe ise işlenmiş petrol ürünleri dışında genellikle artım gözlemlenmektedir. İşlenmiş petrol ürünlerinde her iki yılda%41.07 ve% 46.73'lük küçülmeler vardır.

3.3.2. Dış Ticarete Etkisi

Serbest bölgelerin firmaların artan dış ticaret performansı üzerindeki etkisinin ve serbest bölgelerin ihracata yönelik üretimi teşvik etme başarısının sınırlı kaldığı kanıtlanmıştır. Serbest bölgelerin işletmeleri ihracata yönlendirme amacına rağmen; Serbest bölge firmalarının ana satış hedefi Türkiye olmuştur. Serbest bölgelerin ana ticaret ortağı olarak Türkiye'nin bölgelerin 138 milyar dolarlık toplam çıkışındaki

payı% 60,8 olmuştur²⁵⁸. 1988-2011 döneminde serbest bölge satışlarının yalnızca% 39,2'si yabancı ülkelere yapılmıştır. Ayrıca aynı dönemde serbest bölgeler üçüncü ülkelerden 86,4 milyar dolar tutarında mal ithal ederek bu ithal malları ağırlıklı olarak Türkiye'ye satmıştır. Serbest bölgelerin yurtiçi ekonomiye yaptığı satışların yüksek hacmi, serbest bölgelerin “ülke ekonomisine ucuz ve sürekli girdi arzı sağlamayı” öngören eski kuruluş hedefi ile açıklanabilir. Bu amaç 1985-2008 yılları arasında geçerli olmuş ve 2008 yılında Serbest Bölgeler Kanunundan çıkarılmıştır. Amaç Kanundan çıkarılmış olsa da, bu amaca hizmet eden mevcut firmalar Türkiye'ye satışlarının devam etmesine neden olmuştur²⁵⁹.

Yukarıda belirtilen hedefin kaldırılmasının ardından hükümet, ihracatı teşvik ederek yurt içi satışları azaltmak için önemli düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda, üreticilerin istihdam ettiği işçilerin ücretleri gelir vergisinden muaf tutulur, ancak bu sadece bölgelerde ürettikleri malların FOB değerinin% 85'inden fazlasını ihraç eden firmalar için geçerlidir. Ardından 13 Ocak 2010 tarihinde Serbest Bölgeler Kanununda yapılan değişikliğin ardından; Bölge'ye yurt dışından getirilen mallar için tahsil edilen özel hesap ücreti% 0,5'ten% 0,1'e düşürülürken, Türkiye'ye gönderilen mallar için% 0,5'ten% 0,9'a yükseltilmiştir.

Serbest bölgelerin Türkiye gümrük sınırının bir parçası olarak kabul edilmesi durumunda, bölgelerin Türkiye'nin net ihracatına ilişkin olumlu sonuçları ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, serbest bölgeler, 1985-2018 döneminde ihracatı artırmaktan çok, Türkiye'de mal üretimi için gerekli olan hammadde ve ara malı tedarik etme aracı olarak hizmet etmiş olsa da; Kanunda yapılan değişikliklerin ardından 2011 yılında dış ülkelere yapılan ihracat iç piyasaya yapılan satışların üzerine çıkmıştır. Serbest bölgelerin ihracatının sektörel kompozisyonuna gelince, 2011 yılına kadar ihracatta teknoloji yoğun ürünler ana paya sahiptir. Türkiye ile karşılaştırıldığında, Serbest bölge ihracatında tarım ürünleri ile tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin payı düşük seviyede iken, serbest bölge firmalarının ihracatının önemli bir kısmını makine, elektrik-elektronik ve otomotiv sanayi ürünlerinin payı oluşturmaktadır²⁶⁰. Serbest bölgelerin ana ihracat kalemleri makine ürünleri (% 17) ve

²⁵⁸ Aksoy, **A.g.e.**, s. 72.

²⁵⁹ **A.e.**, s. 73.

²⁶⁰ Binici, **A.g.e.**, s. 75.

elektrikli ve elektronik ürünler (% 17) iken, bu sektörler Türkiye ihracatının sırasıyla yalnızca% 8,6 ve% 6,6'sını almaktadır. Türkiye'deki mevcut duruma baktığımızda serbest bölgelerin yabancı ülkeler ile belli bir ticaret hacmine sahip olduğunu görmekteyiz²⁶¹. Aşağıdaki tabloda Ocak-Aralık 2019 itibariyle serbest bölgeler ticaret hacminin ülkelere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 10. Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$) - Ocak - Aralık 2019

ÜLKELER COUNTRIES	BÖLGELERE GİRİŞ INFLOW TO ZONES	%	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ OUTFLOW FROM ZONES	%	TOPLAM TOTAL	%
I. OECD ve AB ÜLKELERİ OECD and EU COUNTRIES	3.417.034	41,18	5.478.526	48,24	8.895.561	45,26
A. AB (28) ÜLKELERİ EU (28) COUNTRIES	2.660.693	32,06	4.352.615	38,32	7.013.308	35,68
B. DİĞER OECD ÜLKELERİ OTHER OECD COUNTRIES	756.342	9,11	1.125.911	9,91	1.882.253	9,58
II. DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ OTHER EUROPEAN COUNTRIES	39.307	0,47	163.123	1,44	202.430	1,03
III. BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU CIS	337.319	4,06	550.325	4,85	887.643	4,52
IV. KUZEY AFRIKA ve ORTADOĞU NORTH AFRICA & MIDDLE EAST	603.956	7,28	1.220.605	10,75	1.824.561	9,28
V. DİĞER ÜLKELER OTHER COUNTRIES	1.235.262	14,89	565.480	4,98	1.800.742	9,16
VI. TÜRKİYE TURKEY	2.665.482	32,12	3.379.491	29,76	6.044.973	30,75
TOPLAM / TOTAL	8.298.360	100,00	11.357.550	100,00	19.655.910	100,00

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Ulkeler_Ticaret_Hacmi.pdf

11.05.2021

Tablodan da görüldüğü gibi OECD ve AB ülkeleri ticaretin hacmine göre ilk sıradadırlar. AB ülkeleri ile toplam ticaret hacmi yaklaşık 7 milyar dolardır. Diğer OECD ülkeleri ile ise bu rakam 2 milyar dolara yakındır. Bu ülkeleri Kuzey Afrika ve Ortadoğu toplamda 1.8 milyarı aşan ticaret hacmi ile takip etmektedir. Bir yıl sonrasının dinamiklerine baktığımız zaman ciddi bir fark gözlemlememekteyiz. Aşağıdaki tabloda 2020 yılında Ocak-Aralık dönemi serbest bölgeler ticaret hacminin ülkelere göre dağılımı verilmiştir.

²⁶¹ A.e., s. 77.

Tablo 11. Ocak-Aralık Dönemi Serbest Bölgeler Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (1.000 ABD \$)

ÜLKELER COUNTRIES	BÖLGELERE GİRİŞ (Ocak-Aralık 2019) INFLOW TO ZONES (January-December 2019)	BÖLGELERE GİRİŞ (Ocak-Aralık 2020) INFLOW TO ZONES (January-December 2020)	%	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ (Ocak-Aralık 2019) OUTFLOW FROM ZONES (January-December 2019)	BÖLGELERDEN ÇIKIŞ (Ocak-Aralık 2020) OUTFLOW FROM ZONES (January-December 2020)	%	TOPLAM (Ocak-Aralık 2019) TOTAL (January-December 2019)	TOPLAM (Ocak-Aralık 2020) TOTAL (January-December 2020)	%
I. OECD ve AB ÜLKELERİ OECD and EU COUNTRIES	3.417.034	4.484.409	31,24	5.478.526	5.152.644	-5,95	8.895.561	9.637.053	8,34
A. AB (28) ÜLKELERİ EU (28) COUNTRIES	2.660.693	2.362.706	-11,20	4.352.615	4.014.838	-7,76	7.013.308	6.377.544	-9,07
B. DİĞER OECD ÜLKELERİ OTHER OECD COUNTRIES	756.342	2.121.703	180,52	1.125.911	1.137.806	1,06	1.882.253	3.259.509	73,17
II. DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ OTHER EUROPEAN COUNTRIES	39.307	48.528	23,46	163.123	168.342	3,20	202.430	216.870	7,13
III. BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU CIS	337.319	458.320	35,87	550.325	612.619	11,32	887.643	1.070.939	20,65
IV. KUZAY AFRIKA ve ORTADOĞU NORTH AFRICA & MIDDLE EAST	603.956	573.962	-4,97	1.220.605	1.174.797	-3,75	1.824.561	1.748.758	-4,15
V. DİĞER ÜLKELER OTHER COUNTRIES	1.235.262	1.463.037	18,44	565.480	618.911	9,45	1.800.742	2.081.949	15,62
VI. TÜRKİYE TURKEY	2.665.482	2.573.562	-3,45	3.379.491	4.728.935	39,93	6.044.973	7.302.497	20,80
TOPLAM / TOTAL	8.298.360	9.601.817	15,71	11.357.550	12.456.248	9,67	19.655.910	22.058.066	12,22

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Ulkeler_Ticaret_Hacmi.pdf

11.05.2021

Tablodan görüldüğü üzere, AB ülkeleri ile serbest bölgelerin ticaret hacmi giderek azalmakta, diğer OECD ülkeleri ile ise artmaktadır. Diğer Avrupa ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu ve diğer birçok ülkeler ile ticaret hacmi genişlenmekteyken Kuzey Afrika ve Ortadoğu ile ticaret hacminde toplamda% 4.15'lik bir azalma gözlemlenmektedir.

3.3.3. İstihdama Etkisi

İstihdam yaratma, serbest bölgelerin kuruluş hedefleri arasında yer almasa da, ülkedeki istihdam olanaklarını artırma potansiyeline sahiptir. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi serbest bölgeler, doğrudan yabancı yatırımları çekerek ve imalat faaliyetlerini teşvik ederek yeni iş fırsatları yaratmaktadır. Türkiye`de 1996 yılından bu yana serbest bölgelerdeki istihdam rakamları, küresel ekonomik krizin üretim ve

istihdamda düşüşe neden olduğu 2009 yılı dışında artış eğiliminde olmuştur. Ayrıca 2008 yılında Serbest Bölgeler Kanununda yapılan bir değişiklik 2009 yılında istihdamdaki azalmayı etkilemiştir²⁶². Değişiklikle işletmeciler tarafından istihdam edilen işçilerin ücretleri gelir vergisinden muaf tutulurken, sadece en az 85 ihracat yapan kullanıcıların istihdam ettiği işçilerin ücretleri Serbest bölgelerde ürettikleri malların FOB değerinin% 'si 2008 yılında gelir vergisinden muaf tutulmuştur. Bu değişiklik, serbest bölgelerin temel amaçlarından biri olan serbest bölgelerde ihracata yönelik üretimi teşvik etmeyi amaçlasa da, Hukuk, serbest bölge firmalarının istihdam oranlarına yansımaktadır²⁶³.

Serbest bölgeler, doğrudan istihdam etkisine ek olarak, serbest bölgelerdeki firmalar ile anavatan arasında kurulan geriye dönük bağlantılar yoluyla iç ekonomideki iş fırsatlarını artırarak istihdamı dolaylı olarak etkileme potansiyeline sahiptir. Ancak, veri eksikliği ve dolaylı ve teşvik edilen istihdam etkilerinin ölçülmesindeki zorluklar nedeniyle, serbest bölgelerin toplam istihdam yaratma etkisi dakik bir şekilde tahmin edilememiştir²⁶⁴.

Türkiye gibi ekonomilerin genel problemlerinden biri de işsizliktir. Serbest bölgeler, işsizliği azaltma hususunda hem serbest bölgede türlü sektörlerde emek istihdam ederek doğrudan hem de siyasi olarak bağlı bulunduğu ülke ile iktisadi ilişkilerde bulunarak dolaylı bir şekilde istihdam sağlama konusunda ekonomiye fayda sağlasa da bunun tam anlamıyla sağlanması için emeğin serbest bölgenin siyasi olarak bağlı bulunduğu ülkeden sağlanması gerekmektedir²⁶⁵. Eğer şirketler yabancı ülkelerdeki ücretlerin uygun olması sebebiyle, maliyet minimizasyonu kapsamında çalışanı oradan sağlamak isterlerse bu durum, serbest bölgelerin ülke ekonomisine istihdam sağlama hususundaki katkısını azaltacak olup bunun önünü kesmek ve caydırmak için de ülkeler, serbest bölgede uygulamalarını yürüten işletmelere ülke içindeki emek faktörünü üretime koşma koşulunu getirebilir²⁶⁶. Örneğin Türkiye ile Ford Motor Kumpanyası arasında imzalanan serbest bölgeye dair anlaşmanın şartlarından biri serbest bölgede istihdam edilecek iş gücünün 2. senenin sonuna kadar

²⁶² Çakır, **A.g.e.**, s. 79.

²⁶³ **A.e.**, s. 80.

²⁶⁴ Binici, **A.g.e.**, s. 80.

²⁶⁵ **A.e.**, s. 81.

²⁶⁶ Çakır, **A.g.e.**, s. 81.

minimum yüzde yetmiş beşinin Türk çalışanlardan oluşması gerektiğidir. Bu bağlamda serbest bölgelerdeki istihdam verilerini incelemek büyük önem arz etmektedir. Aşağıdaki tabloda 31.12.2019 itibariyle serbest bölgelerde istihdam verileri verilmiştir.

Tablo 12. Serbest Bölgelerde İstihdam

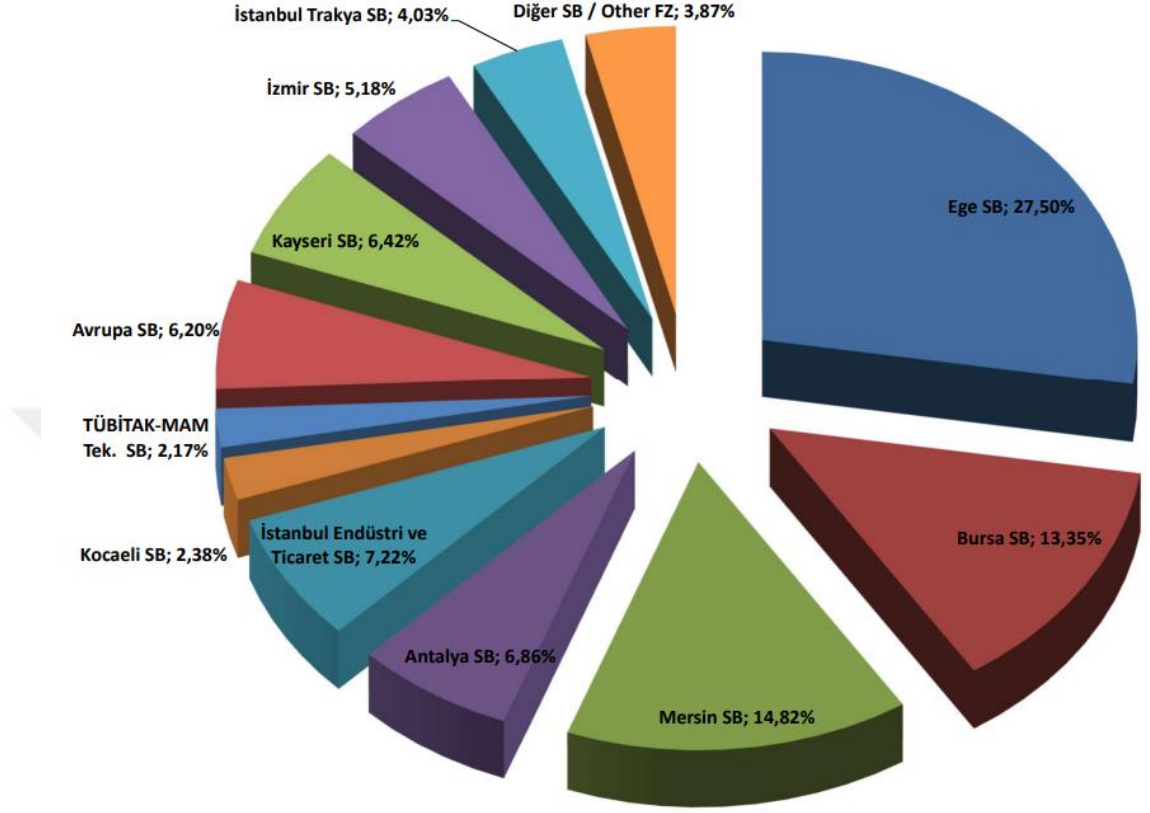
BÖLGELER	ZONES	İŞÇİ WORKER	BÜRO PERSONELİ OFFICE STAFF	DİĞER OTHER	TOPLAM TOTAL
Ege	<i>Aegean</i>	15.772	3.589	1.046	20.407
Bursa	<i>Bursa</i>	8.405	1.218	284	9.907
Mersin	<i>Mersin</i>	7.918	976	2.107	11.001
Antalya	<i>Antalya</i>	3.646	733	712	5.091
İstanbul Endüstri ve Ticaret	<i>Istanbul Industry & Trade</i>	4.718	641	0	5.359
Kocaeli	<i>Kocaeli</i>	461	284	1.018	1.763
TÜBİTAK-MAM Tek.	<i>TUBITAK-MAM TECH.</i>	1.203	377	28	1.608
Avrupa	<i>Europe</i>	3.772	828	0	4.600
Kayseri	<i>Kayseri</i>	4.070	539	157	4.766
İzmir	<i>Izmir</i>	2.948	699	197	3.844
İstanbul Trakya	<i>Istanbul Thrace</i>	2.268	692	34	2.994
İstanbul Atatürk Havalimanı	<i>Istanbul Atatürk Airport</i>	500	462	173	1.135
Adana-Yumurtalık	<i>Adana-Yumurtalık</i>	907	104	121	1.132
Samsun	<i>Samsun</i>	280	30	0	310
Gaziantep	<i>Gaziantep</i>	152	50	4	206
Trabzon	<i>Trabzon</i>	0	0	54	54
Denizli	<i>Denizli</i>	23	9	1	33
Rize	<i>Rize</i>	0	4	0	4
TOPLAM	TOTAL	57.043	11.235	5.936	74.214

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/SB_istihdam.pdf 10.05.2021

Tablo bize Türkiye'deki serbest bölgelerde 57.043 kişi işçinin, 11.235 kişi büro personelinin, 5.936 kişi diğer türden çalışanların olduğunu göstermektedir. Türkiye'deki serbest bölgelerde toplam istihdam eden çalışan sayısı 74.214'tür. En çok çalışana sahip serbest bölgelerin başında Ege (toplamda 20.407 kişi) ve Mersin (toplamda 11.001 kişi) serbest bölgeleri gelmekte, onları Bursa, İstanbul Endüstri ve Ticaret ve Antalya serbest bölgeleri takip etmektedir. Bu rakamlara oranlarla baktığımızda manzara daha aydın olacaktır. Aşağıdaki yuvarlak diyagramda serbest bölgelerdeki istihdamın bölgelere göre oranları verilmiştir.

Tablo 13. Serbest Bölgelerdeki İstihdamın Bölgelere Göre Oranları

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/SB_istihdam.pdf 10.05.2021

Tablodan görüldüğü gibi Türkiye'deki serbest bölgelerde toplamın istihdamın% 27.50'si Ege'nin, % 14.82'si ise Mersin'in payına düşmektedir. Onları% 13.35 ile Bursa, % 7.22 ile İstanbul Endüstri ve Ticaret, % 6.86 ile Antalya takip etmektedir. Serbest bölgelerdeki istihdam verileri değişken ve dinamiktir. Son iki yıla baktığımız zaman bazı serbest bölgelerin istihdam rakamlarında artış, bazılarında ise azalma gözlemlemekteyiz. Aşağıdaki tabloda Ocak-Aralık dönemi serbest bölgeler istihdam verileri 2019 ve 2020 yıllarının mukayesesi şeklinde verilmiştir.

Tablo 14. Ocak-Aralık Dönemi Serbest Bölgeler İstihdam Verileri

BÖLGELER	ZONES	Ocak-Aralık 2019 January-December 2019				Ocak-Aralık 2020 January-December 2020				%
		İŞÇİ WORKER	BÜRO PERSONELİ OFFICE STAFF	DİĞER OTHER	TOPLAM TOTAL	İŞÇİ WORKER	BÜRO PERSONELİ OFFICE STAFF	DİĞER OTHER	TOPLAM TOTAL	
Ege	Aegean	15.772	3.589	1.046	20.407	15.583	3.609	1.236	20.428	0,10
Bursa	Bursa	8.405	1.218	284	9.907	9.971	1.246	267	11.484	15,92
Mersin	Mersin	7.918	976	2.107	11.001	8.186	959	1.603	10.748	-2,30
Antalya	Antalya	3.646	733	712	5.091	3.808	779	765	5.352	5,13
İstanbul Endüstri ve Ticaret	İstanbul Industry & Trade	4.718	641	0	5.359	4.526	641	0	5.167	-3,58
Kocaeli	Kocaeli	461	284	1.018	1.763	812	327	2.237	3.376	91,49
TÜBİTAK-MAM Tek.	TUBITAK-MAM TECH.	1.203	377	28	1.608	1.245	381	30	1.656	2,99
Avrupa	Europe	3.772	828	0	4.600	3.772	828	0	4.600	0,00
Kayseri	Kayseri	4.070	539	157	4.766	4.945	572	169	5.686	19,30
İzmir	İzmir	2.948	699	197	3.844	3.898	580	293	4.771	24,12
İstanbul Trakya	İstanbul Thrace	2.268	692	34	2.994	2.427	781	43	3.251	8,58
İstanbul İhtisas (AHL)	İstanbul Specialized (AAP)	500	462	173	1.135	635	738	100	1.473	29,78
Adana-Yumurtalık	Adana-Yumurtalık	907	104	121	1.132	861	105	83	1.049	-7,33
Samsun	Samsun	280	30	0	310	143	26	0	169	-45,48
Gaziantep	Gaziantep	152	50	4	206	178	55	8	241	16,99
Trabzon	Trabzon	0	0	54	54	0	0	20	20	-62,96
Denizli	Denizli	23	9	1	33	55	17	8	80	142,42
Rize	Rize	0	4	0	4	0	2	0	2	-50,00
TOPLAM	TOTAL	57.043	11.235	5.936	74.214	61.045	11.646	6.862	79.553	7,19

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Verileri (Çevrimçi)

https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/SB_istihdam.pdf 10.05.2021

Tablodan da görüldüğü üzere, istihdam rakamlarında en büyük artış% 142.42 ile Denizli serbest bölgesinde gözükmemektedir. Denizli'yi sırasıyla% 91.49 ile Kocaeli, % 29.78 ile İstanbul İhtisas (AHL) ve% 24.12 ile İzmir takip etmektedir. İstihdam rakamlarında azalmaya giden serbest bölgelerin ise başında% 62.96 ile Trabzon, % 50 ile Rize ve% 45.46 ile Samsun gelmektedir.

SONUÇ

Türkiye'deki serbest bölge uygulamaları ve söz konusu serbest bölgelerin ülke ekonomisine makroekonomik etkilerini inceleyen tez çalışmasının sonuçlarını genel olarak ele almak mümkündür. Serbest bölge uygulamalarının tarihi Yunan şehir-devletlerine kadar dayanır. Eski Yunan şehir-devletlerinin yanı sıra, Roma'da "İmparatorluk Devri"nde, ülkenin hem doğu hem de batı sahillerinde geniş bir alanda deniz üzerinden yoğun ve düzenli bir ticaret akışı sağlanmıştır. Modern dönemde ise serbest bölgeler genellikle belirli coğrafi bölgelerde hızlı ekonomik büyümeyi kolaylaştırmak için oluşturulmakta ve bu ekonomik büyüme, vergi teşvikleri ile yabancı sermayeyi çekmenin ve teknolojik ilerlemenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Serbest bölgelerin serbest ticaret bölgesi, serbest limanlar, serbest üretim bölgeleri ve s. gibi türleri vardır.

Bunun yanı sıra, hükümetin çeşitli bölgelerde faaliyet gösteren şirketlere ekonomik teşvikler sağladığı coğrafi alanlar olan Almanya'daki serbest ticaret bölgelerinde yabancı ve yerli malların vergiye tabi olmaksızın ticareti yapılabilir. Almanya'nın serbest bölgeleri, gümrük denetimine tabi olan giriş ve çıkış noktaları ile sabit bir çevreye sahiptir. Almanya toprakları AB toprakları sayıldığı için Almanya'nın gümrük uygulamaları aynı zamanda AB'nin gümrük uygulamaları ile aynıdır. ABD'de ise eski yıllara dayanan bir serbest bölge kültürü vardır. Bu ülkede serbest bölgeler, ABD Gümrük ve Sınır Koruması denetimi altındaki güvenli bölgelerdir ve genellikle etkinleştirildikten sonra ABD Gümrük ve Sınır Koruması bölgesi dışında kabul edilir. Yabancı ve yerli mallar serbest bölgelere depolama, sergileme, montaj, üretim ve işleme dahil yasalarca yasaklanmayan başka operasyonlar için taşınabilir. Tüm bölge faaliyeti kamu yararı incelemesine tabidir. Japonya'da serbest bölgelerde operasyonları ilk kez özel bölgeye ilerleten yabancı şirketlere vergi teşvikleri, finansal destek, deregülasyon, iş ve yaşam desteği gibi avantajlar sağlanmaktadır.

Japonya'nın yanı sıra, insan gelişim endeksine göre gelişmekte olan ülke sınıfına giren Çin'deki serbest bölgelere, başka yerlerde planlanan ekonomiye kıyasla, Çin hükümeti tarafından daha serbest piyasa odaklı ekonomi politikaları ve esnek hükümet öncelikleri verilmektedir. Bu, serbest bölgelerin yabancı ve yerli işletmeler

için daha cazip olan ekonomik fırsatları kullanmasına izin verir. Öncelikli olarak işlenmiş malların ihracatına yönelmiş serbest bölgeler, bilim, endüstri ve inovasyonu ticaretle bütünleştiren dış ticaret odaklı alanlardır. Yabancı firmalar, daha düşük vergi oranları, belirli düzenlemeler ve özel yönetim sistemleri gibi politikalardan yararlanır. Başka bir gelişmekte olan ülke olan Rusya'da serbest bölgelerin topraklarında girişimcilik faaliyetlerini yürütmek için ise özel bir rejim bulunmaktadır. Bu bağlamda yatırımcılar, devlet bütçesi pahasına oluşturulan iş geliştirme altyapısı alır ve bu da yeni bir üretim yaratma maliyetini düşürmelerine olanak tanır ve serbest gümrük bölgesi rejimi sayesinde, iş adamları önemli gümrük avantajları elde ediyor. Bu doğrultuda hükümet, kullanıcılar için bir dizi vergi tercihleri sağlanmıştır. Azerbaycan'da ise özel ekonomik avantajlar sunan serbest bölgelerin kurulması için gerekli düzenleyici çerçeve yeni oluşturulmuştur. Azerbaycan'da serbest bölgelerin nerede kurulacağı altyapının durumu (yol, elektrik, gaz, su temini vb.), istihdam gücü için gerekli diğer faktörler, bölgenin kalkınma beklentileri değerlendirilerek belirlenir. Söz konusu serbest bölgeler, özel ekonomik bölgenin faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin yanı sıra kanunla yasaklanmamış diğer kaynaklardan finanse edilmektedir. Dünya tecrübesini baz alan Azerbaycan'da malların serbest bölge topraklarına özel tüketim malları ithal edildiğinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilgili mevzuatına göre tüm gümrük vergileri alınır ve hiçbir özel indirim yapılmaz.

Türkiye'de üretim ile ilgili serbest bölge faaliyetlerinin sayısı 686 yerli, 299 yabancı olmakla 985'tir. Alım-satım ile uğraşan serbest bölgeler faaliyetlerinin sayısı ise 774 yerli, 296 yabancı olmakla 1.070'tir. Diğer konuların sayısı ise 530 yerli, 139 yabancı olmakla, 2.724'tür. Toplamda ise 1.990 yerli, 734 yabancı olmakla 2.724 serbest bölge faaliyeti bulunmaktadır. En çok yıllık ticaret hacmine sahip serbest bölge İstanbul Endüstri ve Ticaret serbest bölgesidir. Bahsi geçen serbest bölgeyi Ege ve İstanbul Atatürk Havalimanı izlemektedir. Fakat genel olarak baktığımızda son yıllarda serbest bölgelerde ticaret hacminin azaldığını görmekteyiz. 2020 yılında 2019 yılına nazaran İstanbul İhtisas (AHL) serbest bölgesinin ticaret hacmi beş kat artarak 3 buçuk milyarı geçmiştir. Onu% 47'lik bir artışla Samsun serbest bölgesi takip etmektedir. Ancak serbest bölgelerin çoğusu 2020 yılında 2019 yılına nazaran ticaret hacminde kayıp yaşamıştır. 2016 ve 2019 yılları arasında her yıl hem yurt içinden serbest bölgelere hem serbest bölgelerden yurt dışına hem yurt dışından serbest

bölgelere hem de serbest bölgelerden yurt içine ticaretin arttığı gözlemlenmektedir. Son iki yıla baktığımız zaman ise durum farklıdır. Son iki yılda yurt içinden serbest bölgelere ve serbest bölgelerden yurt dışına ticaretin azaldığı, yurt dışından serbest bölgelere ve serbest bölgelerden yurt içine ise bilakis arttığı ortaya koyulmuştur. Serbest bölge sektörlerinin genellikle bitkisel ve hayvansal ürünler, bunların yanı sıra, su ve orman ürünleridir. Bunlar tarım kategorisine girmektedir. Tarımın yanı sıra, madencilik ve taşocakçılığı ve işlenmiş tarım ve petrol ürünleri, sanayi ürünleri gibi sanayi kategorisini oluşturan alt sektörler vardır. AB ülkeleri ile serbest bölgelerin ticaret hacmi giderek azalmakta, diğer OECD ülkeleri ile ise artmaktadır. Diğer Avrupa ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu ve diğer birçok ülkeler ile ticaret hacmi genişlenmekteyken Kuzey Afrika ve Ortadoğu ile ticaret hacminde toplamda% 4.15'lik bir azalma gözlemlenmektedir. Türkiye'deki serbest bölgelerde toplamın istihdamın% 27.50'si Ege'nin, % 14.82'si ise Mersin'in payına düşmektedir. Onları% 13.35 ile Bursa, % 7.22 ile İstanbul Endüstri ve Ticaret, % 6.86 ile Antalya takip etmektedir.

KAYNAKÇA

3218№ Serbest Bölgeler Kanunu

(Çevrimçi)

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3218.pdf> 04.05.2021.

About Foreign-Trade Zones,

U.S. Customs and Border Protection

(Çevrimçi)

<https://www.cbp.gov/border-security/ports-entry/cargo-security/cargo-control/foreign-trade-zones/about#:~:text=The%20Foreign%2DTrade%20Zones%20Act%20of%201934%20created%20a%20Foreign,adequately%20%22the%20public%20interest%22.> 03.02.2021.

About Foreign-Trade Zones,

U.S. Customs and Border Protection

(Çevrimçi)

<https://www.cbp.gov/border-security/ports-entry/cargo-security/cargo-control/foreign-trade-zones/about#:~:text=The%20Foreign%2DTrade%20Zones%20Act%20of%201934%20created%20a%20Foreign,adequately%20%22the%20public%20interest%22.> 03.02.2021.

Akıncı, Ahmet:

Challenges of free trade zones in Turkey, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Aksoy, Fahri:

Serbest bölgelerin avantajları, ülke ekonomisine etkileri: Kayseri Serbest Bölge uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.

Ancarani, Alessandro, Carmela Di Mauro, Yuan Virtanen and Weimu You:

"From China to the West: why manufacturing locates in developed countries", **International Journal of Production Research**, 59:5, 2021, 1434-1460.

Barone, Adam:

Special Economic Zone, Investopedia (Çevrimçi)
<https://www.investopedia.com/terms/s/sez.asp> (24.07.2020)

Bartholomey, Alex:

Export Processing Zones, East Africa Community (Çevrimçi)
<https://www.eac.int/customs/customs-procedures/export-processing-zones> (21.07.2020)

Berking, Helmuth und Jochen Schwenk:

Hafenstädte: Bremerhaven und Rostock im Wandel, Frankfurt / New York, Campus Verlag, 2011

Binici, İrem:

Türkiye'de serbest bölgelere uygulanan teşvikler ve teşviklerin değerlendirilmesi: Kayseri Serbest Bölgesi örneği, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kayseri, 2020.

Cartwright, Mark:

Trade in the Roman World, Ancient History Encyclopedia (Çevrimiçi)
<https://www.ancient.eu/article/638/trade-in-the-roman-world/>
(21.07.2020)

Chappelow, Jim:

Cost of Labor, Investopedia (Çevrimçi)
<https://www.investopedia.com/terms/c/cost-of-labor.asp> (22.07.2020)

Chen, Hao, Bo Yuan and Qi Cui:

"Does the pilot free trade zone policy attract the entering of foreign-invested enterprises? The evidence from China", **Applied Economics Letters**, 2020, 06:08, 170-200.

Chen, Xianming:

"The Evolution of Free Economic Zones and the Recent Development of Cross-National Growth Zones", **International Journal of Urban**

and Regional Research, 1995,
19(4), 593–621.

Cook, Joelle, Katie Hampton, Cameron Clark, Georgine Yorgey, Sara Curran and C. Leigh Anderson: **The Impacts of Special Economic Zones**, Evans School Policy Analysis and Research (EPAR), 6 February 2009.

Çakır, Engin:

Serbest bölgelerin istihdama etkisi: Antalya serbest bölge örneği, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2018

Çakır, Engin:

Serbest bölgelerin istihdama etkisi: Antalya Serbest Bölge örneği, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2018.

Dieter, Heribert:

Ursprungsregeln in Freihandelszonen: Protektionismus durch die Hintertür, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, 2004.

Erçakar, Mehmet Emin:

"Serbest Bölgeler: Teorik Yaklaşım", **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 2004 (Çevrimçi)

- Erdoğan, Engin ve Meliha Ener: <http://www.isguc.org/?p=article&id=206&cilt=6&sayi=1&yil=2004> (20.07.2020)
- Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri: Serbest Bölgeler, Teori, Uygulama ve Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'deki Gelişimi**, Ankara, Nobel Yayın, 2004.
- Erek, Didem: **Serbest bölgelerin ekonomik etkinliği: Ege serbest bölge örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2014.
- Festlegung des Zollkodex der Union**, European Union Law (Çevrimçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?qid=1576761305914&uri=CELEX:02013R0952-20190515> 02.03.2021.
- Foreign-Trade Zones in the United States** (Çevrimçi) <https://www.trade.gov/foreign-trade-zones-board> 12.02.2021.
- Freizonenverfahren, ZOLL** (Çevrimçi) https://www.zoll.de/DE/Fachthemen/Zoelle/Zollverfahren/Freizonenverfahren/Allgemeines/allgemeines_node.html;jsessionid=CF8F2EE0828D974CD7077BD7256C98D4.in_ternet402#doc301042bodyText2 02.02.2021.

Friday, Thomas:

What Is a Free Trade Zone Warehouse? 3 January 2020 (Çevrimçi) <https://cwi-logistics.com/news/what-is-a-free-trade-zone-warehouse/> (23.07.2020)

Ghosh, Sucharita:

“Lockwood Reynolds and Shawn Rohlin, The spillover effects of United States foreign trade zones”, **Applied Economics**, 2016, 48:43, 4117-4129.

Glasius, Marlies:

"Extraterritorial authoritarian practices: a framework", **Globalizations**, 2018, 15:2, 179-197.

Gómez-Zaldívar, Fernando and Edmundo Molina-Perez:

"Evolution of the Productive Capabilities of Mexico: Economic Complexity Analysis for the Development of Special Economic Zones (SEZ)", **The International Trade Journal**, 2021, 35:1, 5-20.

González-Pernía, José L., Andrés Jung and Iñaki Peña:

"Innovation-driven entrepreneurship in developing economies", **Entrepreneurship and Regional Development**, 2015, 27:9-10, 555-575.

Gürsoy, Mehmet Orhan:

Serbest bölge modeli uygulamada Mersin serbest bölge örneği,

- Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2018.
- Hayes, Adam: **Offshore**, Investopedia (Çevrimçi) <https://www.investopedia.com/terms/o/offshore.asp> (21.07.2020)
- Hu, Jiayang: "A Retrospective View on the First Three Years of China (Shanghai) Pilot Free Trade Zone", **The Chinese Economy**, 2017, 50:4, 224-241.
- Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu** (Çevrimçi) <http://www.e-qanun.az/framework/17833> 14.03.2021.
- Xüsusi İqtisadi Zonalar**, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi (Çevrimçi) <https://www.economy.gov.az/article/iqtisadi-zonalar/21402> (14.03.2021)
- Kaur, Manjinder and Lakhwinder Singh: "Knowledge in the economic growth of developing economies", **African Journal of Science, Technology, Innovation and Development**, 2016, 8:2, 205-228.
- Kim, Donghun: "Offshore Banking and Economic Growth: A Cross-Country

- Analysis", **Global Economic Review**, 2015, 44:3, 308-323.
- Klasen, Stephan, Inmaculada Martínez-Zarzoso, Felicitas Nowak-Lehmann and Matthias Bruckner: "Does the designation of least developed country status promote exports?", **The Journal of International Trade and Economic Development**, 2021, 30:2, 157-167.
- Lavissière, Alexandre and Jean-Paul Rodrigue: "Free ports: towards a network of trade gateways", **Journal of Shipping and Trade**, 2017, 2:7, 3-17.
- Lavissière, Alexandre Tibor Mandják and Laurent Fedi: "The key role of infrastructure in backshoring operations: the case of free zones", **Supply Chain Forum: An International Journal**, 2016, 17:3, 143-163.
- Levious, Chiukira: "Special Economic Zones in developing countries: Challenges and opportunities for Zimbabwe", **Journal of Economic Studies of University of Johannesburg**, 2018, 12:02, 5-25.
- Li, Quan: "E-commerce, Free-Trade Zones, and the Linkage Effect to China's Foreign Trade", **The Chinese Economy**, 2021, 08/03, 188-218.

- Lin, Wan-Teng and Ching-Yi Chen: "Shopping Satisfaction at Airport Duty-Free Stores: A Cross-Cultural Comparison", **Journal of Hospitality Marketing and Management**, 2013, 22:1, 47-66.
- Manezhev, Sergei: "Free economic zones in the context of economic changes in Russia", **Europe-Asia Studies**, 1993, 45:4, 609-625.
- McManamen, Thomas: **Free-trade zone**, Encyclopaedia Britannica (Çevrimçi) <https://www.britannica.com/topic/free-trade-zone> (22.07.2020)
- Mester, Hartmut und Stefan Hofecker: **Cuxhaven: Maritime Stadt mit Zukunft und Geschichte**, Hamburg, Medien-Verlag Schubert, 2020.
- Məmmədov, Mahir: "Xüsusi iqtisadi zonalar yaradılması Azərbaycanın inkişafının sürətləndirilməsi mərhələsində tarixi zərurətdir", **Respublika qəzeti**, 2007, 21:04, 5-7.
- Min, H.: "The applications of warehouse management systems: an exploratory study", **International**

Journal of Logistics Research and Applications, 2006, 9:2, 111-126.

Moberg, Lotta:

The Political Economy of Special Economic Zones: Concentrating Economic Development, New York, Routledge, 2017.

Murray, Martin:

Export Processing Zones (EPZ), Small Business, 1 June 2019 (Çevrimçi)
<https://www.thebalancesmb.com/export-processing-zones-epz-2221273>
(24.07.2020)

Nağıyev, Elmidar:

"Azərbaycanda xüsusi iqtisadi zonalar yaradılır: Hökumət qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün önəmli addım atdı", **Ədalət qəzeti**, 2019, 13:06, 4-6.

Naydenov, Kliment:

The Role of Free Economic Zones For The Development of The Regional Economy, 5th SGEM International Multidisciplinary Scientific Conferences on SOCIAL SCIENCES and ARTS, Sofia, 2018.

Nechaev, Andrey Sergeevich and Oksana Victorovna Antipina:

"Technique of Tax Rates and Customs Duties Updating as the Tool of Enterprises Innovative

Activity Stimulation", **Modern Applied Science**, 2015, Vol. 9, No. 2, 88-105.

NYCEDC Announces City Of New York Foreign-Trade Zone Ranks 4th In The Nation (Çevrimçi) <https://edc.nyc/press-release/nycedc-announces-city-new-york-foreign-trade-zone-ranks-4th-nation> 10.02.2021.

Özdoğan, Bahar:

Serbest Bölgeler, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006.

Pallardy, Richard:

Rhodes, Encyclopedia Britannica (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/place/Rhodes-island-Greece> (21.07.2020)

Partington, Richard:

What is a free port? All you need to know about the free-trade zones, Guardian, 6 July 2019 (Çevrimçi) <https://www.theguardian.com/politics/2019/jul/06/what-is-a-free-port-all-you-need-to-know-about-free-trade-zones-brexit> (23.07.2020)

Peng, Delei and Xiuyan Fei:

"China's Free Trade Zones: Regulatory Innovation, Legal Assessment and Economic Implication", **The Chinese Economy**, 2017, 50:4, 235-255.

- Radchenko, Natalia: "Informal Employment in Developing Economies: Multiple Heterogeneity", **The Journal of Development Studies**, 2017, 53:4, 498-510.
- Rashid, Harun, Hussein Warsame and Shahid Khan: "The Differential Impact of Democracy on Tax Revenues in Developing and Developed Countries", **International Journal of Public Administration**, 2020, 14:02, 24-38.
- Rothstein, Sidney and Tobias Schulze-Cleven: "Beyond Stability: Rethinking Germany's Political Economy", **German Politics**, 2020, 29:3, 291-308.
- Schnelle, Wilhelm: **Der Überseehafen in Bremerhaven**, Part of the Jahrbuch der Hafenbautechnischen Gesellschaft book series, Conference Paper, 2012.
- Schwerdtfeger, Max: **What is a free port? Port Technology**, 30 January 2020 (Çevrimçi)
<https://www.porttechnology.org/news/what-is-a-free-port/> (21.07.2020)
- Seyoum, Belay and Juan Ramirez: "Foreign trade zones in the United States: A study with special

- emphasis on the proposal for trade agreement parity", **Journal of Economic Studies**, Vol. 39 No. 1, 12-25.
- Sherman, Rena and Chantel Figueroa: **Opportunity Zones in New Jersey**, (Çevrimçi)
<https://www.choosenj.com/business-assistance/opportunity-zones/>
 09.02.2021.
- Shibusawa, Hiroyuki, Itsuko Shimabukuro and Ichihiko Uchida: "Evaluating the regional economy and industrial structure using IRIO and MRIO tables for municipalities in Aichi and Okinawa prefectures", **Asia-Pacific Journal of Regional Science**, 2019, volume 3, 220-241.
- Sohn, Hae-Kyung and Timothy J. Lee: "Tourists' impulse buying behavior at duty-free shops: the moderating effects of time pressure and shopping involvement", **Journal of Travel and Tourism Marketing**, 2017, 34:3, 341-356.
- Specific Annex D,** World Customs Organization, 17 April 2008 (Çevrimiçi)
http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/~/_link.aspx?id=9415CF3F0

[4D44BB1A62B44853A63AAC1&](#)

[z=z](#) (21.07.2020)

Takahiro, Tajima:

"Conditions and Challenges of Distance Higher Education in Present-day Japan: Deregulation of Education and the Special Zones for Structural Reform", **CiNii - The economic review**, 2020, 12, 125-141.

Tezcan, Didem Nur:

Serbest Bölgelerin ve Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Tiefenbrun, Susan:

U.S. Foreign Trade Zones, Tax-Free Trade Zones of the World, and Their Impact on the U.S. Economy, London, Edward Elgar Pub, 2013.

Toprak, Mustafa:

Bölgesel gelişme dinamikleri ekseninde serbest bölgelerin dış ticaret etkileri: Ege Serbest Bölgesi (ESBAŞ) örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019.

Toroslu, Vefa ve Cem Niyazi Durmuş:

Trade Ministry of Turkey,

Trade Ministry of Turkey,

Turner, Charlotte:

UNESCAP,

Vittal, Nina:

Wang, Bin and Mary Ip:

Serbest Bölgeler, 2. Baskı, Ankara, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2010.

Free Zones General Outlook (Çevrimçi)

<https://www.trade.gov.tr/free-zones/general-outlook> 06.05.2021.

Turkish Free Zone Legislation (Çevrimçi)

https://trade.gov.tr/data/5b8e7cae13b8761b8471bf77/free_zone_legislation.pdf 05.05.2021.

Incheon Airport duty free sales hit US\$2bn in 2016, 16 January 2017 (Çevrimçi)

<https://www.trbusiness.com/regional-news/asia-pacific/incheon-airport-duty-free-sales-hit-us2bn-in-2016/114119> (24.07.2020)

Free Trade Zone and Port Hinterland Development, Bangkok, 2019.

"Free Trade Zones and Export Strategy", **Foreign Trade Review**, 1977, 12(3), 396–414.

"China (Shanghai) Pilot Free Trade Zone—An Appraisal", **The Chinese Economy**, 2017, 50:4, 220-235.

- Wang, Bin: “Employment in China (Shanghai) Pilot Free Trade Zone”, **The Chinese Economy**, 2017, 50:4, 265-287.
- Weiss, Frank: "Trade Policies in Germany", **Studies in Comparative Economic Policies**, 1992, 5:6, 133-150.
- Wong, Kwan-Yiu and David K. Y. Chu: "Export Processing Zones and Special Economic Zones as Generators of Economic Development: The Asian Experience", **Geografiska Annaler: Series B, Human Geography**, 1984, 66:1, 1-16.
- World Bank, **Special Economic Zones: An Operational Review of Their Impacts**, Competitive Industries and Innovation Program - Report of 2017, Washington, 2017.
- Yaniç, Bilge Balaban: **Mersin Serbest Bölgesi ve bölgede faaliyet gösteren Suriyeli şirketlerin bölge ekonomisindeki yeri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Yashiro, Naohiro:

"Japan's New Special Zones for Regulatory Reform", **International Tax and Public Finance**, 2015, volume 48, 560-580.

Year in review: Southern Nevada's top 10 business stories of 2013 (Çevrimçi)

<https://vegasinc.lasvegassun.com/business/2013/dec/16/top-10-business-stories-2013/> 01.02.2021.

Yıldırım, Tolga:

Serbest bölgelerin dış ticarete etkisi: Bursa Serbest Bölgesindeki firmaların yatırım yapma nedenlerinin ölçülmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2018.

Алиев, Шафа:

Специальные экономические зоны: приоритеты и проблемы использования в условиях глобализации, Баку, Элм, 2010.

Баранов, Павел Алексеевич:

Особая экономическая зона (ОЭЗ), Audit (Çevrimçi)
https://www.audit-it.ru/terms/taxation/osobaya_ekonomicheskaya_zona.html (23.07.2020)

Баранов, Павел Алексеевич:

Развитие торговли в раннее новое время, Historial (Çevrimiçi)
<http://historial.ru/Events/43->

[Razvitie-torgovli-v-ranee-novoe-vremya.html](#) (22.07.2020)

Бухрер, Мурад:

Анализ функционирования свободных экономических зон в России (на примере ОЭЗ «Янтарь» в Калининградской области), Doktora Tezi, «Национальный Исследовательский Томский Политехнический Университет», Томск, 2019.

Гриценко, Андрей Андреевич:

Зона свободной торговли, Федеральный Образовательный Портал, 10-09-2007 (Çevrimçi) <http://ecsocman.hse.ru/text/19280381/> (23.07.2020)

Кравченко, Лидея и Максим Горячих:

"Особые Экономические Зоны: Зарубежный Опыт и Перспективы Функционирования В России", **Вестник ТвГУ, Серия "Экономика и управление"**, 2017, №4, 7-17.

Кравчук, В.И.:

"Свободные экономические зоны: теоретические подходы к формированию и развитию в XXI веке", **Азия и Африка сегодня**, 2020, № 16, 3-18.

Особые экономические зоны России
попали в рейтинг лучших в мире,

Министерство экономического
развития Российской Федерации
(Çevrimçi)
https://www.economy.gov.ru/material/news/osoby_economicheskie_zony_rossii_popali_v_reyting_luchshih_v_mire.html 15.03.2021.

Особые экономические зоны,

Министерство экономического
развития Российской Федерации
(Çevrimçi)
https://www.economy.gov.ru/material/directions/regionalnoe_razvitie/instrumenty_razvitiya_territoriy/osoby_economicheskie_zony/
(02.03.2021)

ОЭЗ промышленно-производственного
типа,

Министерство экономического
развития Российской Федерации
(Çevrimçi)
https://www.economy.gov.ru/material/directions/regionalnoe_razvitie/instrumenty_razvitiya_territoriy/osoby_economicheskie_zony/oez_turistsko_rekreacionnogo_tipa/
(13.03.2021)

Чисарик, Миклош:

"Приграничные Свободные
Экономические Зоны – Новейший
Этап Их Развития", **Маркетинг i**

менеджмент інновацій, 2013,
№2, 182-209.

